

T.C

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI HUKUKTA SİLAHSIZLANMA VE
KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI ÖRGÜTÜ
(OPCW)**

Salih KARATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Selcen ERDAL

KONYA-2014

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı

Jalın KARATAŞ

Numarası

124234001025

Ana Bilim / Bilim Dalı

KAMU HUKUKU

Programı

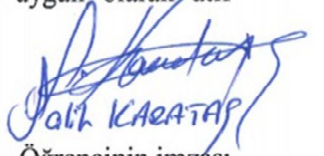
Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı

ULUSLARARASI HUKUKTA SİLAHSIZLANMA VE
KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI ÖRGÜTÜ (OPCW)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Jalın KARATAŞ
Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı Sahin KARATAŞ
Numarası 124234001025
Ana Bilim / Bilim Dalı KAMU HUKUKU
Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora
Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Selcen ERDAL
Tezin Adı ULUSLARARASI HUKUKTA SİLAHSIZLANMA VE KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI: ÖRNEK OLARAK

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ULUSLARARASI HUKUKTA SİLAHSIZLANMA VE KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI: ÖRNEK OLARAK başlıklı bu çalışma 14/11/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı Danışman ve Üyeler

YRD. DOÇ. DR. SELCEN ERDAL
PROF. DR. N. AKİF KETİKCİ
Yrd. Doç. Dr. Nuzen AYAN

İmza

[Signature]
[Signature]
[Signature]

Öğrencinin	Adı Soyadı	Salin KARATAŞ		
	Numarası	124234001025		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	KANU HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Selcen EROZ		
Tezin Adı	ULUSLARARASI HUKUKTA SİLAHSIZLANMA VE KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI ÖRGÜTÜ (OPCW)			

ÖZET

Dünya barışı ve güvenliğini tehdit eden en önemli sorunlardan birisi de silahlanmadır. Bu sorun kitle imha silahlarının yaygınlaşması ile birlikte içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu kapsamda tıpkı nükleer ve biyolojik silahlar gibi kimyasal silahlar da, etki alanları ve kullanıldıklarında hedef gözetmeksizin ağır kayıplara yol açmaları nedeniyle geçmişten bugüne milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır.

II. Dünya Savaşında kitle imha silahlarına genellikle uluslararası çatışmalar sırasında başvurulmakta iken bu durum II. Dünya Savaşından sonra tersine dönmüştür. 1963-1967 yılları arasında Yemen’de gerçekleştirilen kimyasal katliam, 1988 yılında İran/İrak Savaşı sırasında, Irak yönetiminin İran’a yardım ettikleri gerekçesiyle kendi ülkesindeki Kürt unsurlara yönelik gerçekleştirdiği kimyasal katliam (Halepçe Katliamı) ve son olarak 2013 yılında Suriye’deki iç savaş sırasında gerçekleştirilen kimyasal katliamlar günümüzde iç savaş durumlarında dahi otoriter devlet yönetimlerinin kendi halklarına karşı bu tür silahları kullanmaktan çekinmediklerinin birer ispatıdır.

Uluslararası hukukta silahsızlanma konusundaki girişimlerde Kimyasal Silahlar Sözleşmesi önemli bir yere sahiptir. 2014 yılı itibariyle Sözleşmeyi imzalayan devlet sayısı 192’ye ulaşmıştır. Ancak bu devletlerden İsrail ve Myanmar Sözleşmeyi onaylamadıklarından dolayı Sözleşme bu iki devlet bakımından henüz yürürlüğe girmemiştir. Sözleşmeye taraf devlet sayısı en son Suriye’nin katılımıyla 190’a ulaşmıştır. Bu sayı dünya üzerindeki devletlerin yaklaşık %90’ına tekabül etmektedir.

21. yüzyılın kitle imha silahlarının sonsuza dek ortadan kalkacağı bir yüzyıl olması arzusuyla oluşturulan Kimyasal Silahlar Sözleşmesi bu amaç doğrultusunda, Sözleşme hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla bir uygulama ve denetim mekanizması oluşturmuştur. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ) kurulduğu günden bu yana kimyasal silahların taraf devletlerce geliştirilmesi, üretilmesi, stoklanması ve kullanılmasının önüne geçmek ve bunların imhasına ilişkin süreci yürütmekle görevlidir. Örgüt Birleşmiş Milletler ile işbirliği çerçevesinde son olarak Suriye’nin kimyasal silahlarının imhasına ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bütün bu çalışmalarından ötürü KSYÖ 2013 yılında Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmüştür.

Öğrencinin

Adı Soyadı Salih KARATAŞ
Numarası 124234001025
Ana Bilim / Bilim Dalı KAMU HUKUKU
Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora
Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Selken ERDAL
Tezin İngilizce Adı DISARMAMENT IN INTERNATIONAL LAW AND
THE ORGANISATION FOR PROHIBITION OF CHEMICAL
WEAPONS (OPCW)

ABSTRACT

One of the threats against world peace and security is armament. This problem with the spread of weapons of mass destruction, has become inextricable. Like nuclear and biological weapons, chemical weapons in this context, regardless of the destination domain and cause heavy losses led to the deaths of millions of people until today.

During the Second World War weapons of mass destruction often being referred to during international conflicts, but after the war this has been changed. Between the years 1963-1967 the chemical massacre carried out in Yemen, in 1988 Iran / Iraq War, the Iraqi government on the grounds that they help Iran, carried out chemical massacres against its Kurdish citizens (Halabja Massacre) and finally in 2013 during the Syrian civil war chemical massacres carried out against the citizens, these are all the evidence that the authoritarian governments in civil wars do not hesitate to use such weapons against their citizens.

On disarmament initiatives Chemical Weapons Convention (CWC) have an important place in international law. The number of countries that signed the Convention has reached 192 in 2014. However Israel and Myanmar has not ratified the Convention so it could not entered into force yet for these two signing states. The number of States parties to the Convention reached 190 with the latest Syria's participation. This number corresponds to approximately 90% of states. CWC was signed with the desire to eliminate mass destruction weapons in 21st century. To reach this aim the Convention established a regulatory and inspectionary mechanism. Since its foundation The Organisation For Prohibition of Chemical Weapons (OPCW) carrying its duty to prevent development, production, stockpiling and use of chemical weapons and to manage their destruction process. In cooperation with the United Nations since 2013 OPCW is managing the process for the destruction of Syrian chemicals. For its clear efforts to provide peace in the world OPCW was awarded with the Nobel Peace Prize in 2013.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	1
GİRİŞ	3

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA

SİLAHSIZLANMA

I. SAVAŞ HUKUKU - İNSANCIL HUKUK - SİLAHLI ÇATIŞMALAR	
HUKUKU KAVRAMLARI.....	6
II. SİLAHSIZLANMA KAVRAMI	10
III. SİLAHSIZLANMANIN ÖNÜNDEKİ ENGELLER.....	14
A. Silahsızlanmanın Hukuki ve Teknik Boyutuna İlişkin Engeller	15
B. Silahsızlanmanın Konusu ve Alanına İlişkin Engeller	15
C. Silahsızlanmanın Manevi Boyutuna İlişkin Engeller.....	15
D. Silahsızlanmanın Genel Şartlarına İlişkin Engeller.....	16
E. Silahsızlanmanın Uluslararası Kontrolüne İlişkin Engeller	16
IV. SİLAHSIZLANMAYA YÖNELİK GİRİŞİMLER.....	17
A. Soğuk Savaş Öncesi Dönem	17
1. 1899 Tarihli I. Lahey Barış Konferansı	24
2. 1907 Tarihli II. Lahey Barış Konferansı.....	26
3. 1925 Tarihli Cenevre Protokolü.....	28
4. 1925 Tarihli Lokarno Anlaşmaları	31
5. 1928 Tarihli Briand-Kellogg Paktı.....	32
6. 1930 Tarihli Londra Deniz Silahlarının Sınırlandırılması	
Konferansı.....	35
B. Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası	36
1. 1972 Tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi	39
2. 1993 Tarihli Kimyasal Silahlar Sözleşmesi.....	41

II. BÖLÜM

KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ

I. SÖZLEŞMENİN HAZIRLIK SÜRECİ.....	48
II. SÖZLEŞMENİN KAPSAMI.....	58
A. Kimyasal Silah Tanımı ve Türleri	
1. Kimyasal Silah Tanımı.....	59
2. Kimyasal Silah Türleri.....	62
a. Taciz Maddeleri (Harrassing Agents).....	63
i. Göz Yaşartıcı Gazlar (Tear Gases)	64
ii. Hapşürtücü Özelliğe Sahip Maddeler (Causing Sneezing)	64
b. Yaralayıcı Maddeler (Casualty Agents)	
i. Akciğer Tahrişçileri (Lung Irritants)	64
ii. Kan Ajanları (Blood Agents).....	64
iii. Deriyi Kabartan Zehirli Gazlar (Blister Agents)	65
iv. Sinir Ajanları (Nerve Agents)	65
v. Psikokimyasallar (Psychochemicals).....	66
vi. Toksinler ve Biyoregülatörler (Toxins and Bioregulators)	66
vii. İkili Silahlar (Binary Weapons)	67
B. Sözleşmenin Ekleri	
1. Kimyasallar Eki.....	67
2. Doğrulama Eki	69
3. Gizlilik Eki	75
III. YASAKLAR VE YÜKÜMLÜLÜKLER.....	76
A. Yasaklar.....	77
B. Yükümlülükler	78
IV. YAPTIRIMLAR	80

III. BÖLÜM

KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI ÖRGÜTÜ

(OPCW)

I. ÖRGÜTÜN KURULUŞ SÜRECİ VE PARİS ÖNERGESİ	
A. Örgütün Kuruluş Süreci	82
B. Paris Önergesi.....	88
II. ÖRGÜTÜN ORGANLARI.....	90
A. Örgütün Temel Organları.....	92
1. Taraf Devletler Konferansı	92
2. Yürütme Konseyi.....	94
3. Teknik Sekreteryaya.....	96
B. Örgütün Yardımcı Organları.....	98
1. Gizlilik Komisyonu	98
2. Bilimsel Danışma Kurulu	100
3. Yönetim ve Finans Danışma Kurulu	100
4. KSYÖ'nün Gelecekteki Önceliklerine İlişkin Danışma Kurulu	101
III. ÖRGÜTÜN FAALİYET ALANLARI	
A. Kimyasal Silahsızlanma	102
1. Eski Kimyasallar	103
2. Terk Edilmiş Kimyasal Silahlar.....	104
3. Gömülen ve Denize Dökülen Kimyasal Silahlar	105
4. Kimyasal Silahlara İlişkin İmha Süreci.....	107
B. Kimyasal Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi	109
C. Kimyasal Silahlara Karşı Yardım ve Korunma.....	115
D. Barışçıl Kimyasal Kullanımına İlişkin Uluslararası İşbirliği	117
E. Kimyasal Silahlar Sözleşmesine Evrensel Düzeyde Bağlılık.....	119
F. Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin Ulusal Düzeyde Uygulanması.....	120
1. Amerika Birleşik Devletleri	122
2. Rusya.....	123

3. Libya	123
4. Suriye	124
IV. BM – KSYÖ İŞBİRLİĞİ	125
V. BM – KSYÖ SURİYE ORTAK MİSYONU	129
SONUÇ.....	133
EKLER	
EK 1:	140
EK 2:	144
KAYNAKLAR.....	145

KISALTMALAR

ABD, US, USA	: Amerika Birleşik Devletleri
ACS	: Amerikan Kimya Üreticileri Derneği
Bkz.	: Bakınız
BM, UN	: Birleşmiş Milletler
CCD	: Silahsızlanma Komitesi Konferansı
CD	: Silahsızlanma Komitesi
CEFIC	: Avrupa Kimyasal Endüstri Konseyi
CMA	: Kanada Tıp Derneği
CWC, KSS	: Kimyasal Silahlar Sözleşmesi
GICCW	: Kimyasal Silahlara Karşı Hükümet Sanayi İşbirliği Konferansı
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
KSYÖ, OPCW	: Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPT	: Nükleer Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi Antlaşması
S, p	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü

TBB : Türkiye Barolar Birliği

WHO : Dünya Sağlık Örgütü

UNSCOM : Birleşmiş Milletler Irak Özel Komisyonu

GİRİŞ

18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen sanayi devrimi ve teknolojik gelişimin etkileri kısa zamanda silah sanayi ve teknolojisine de yansımıştır. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan en önemli gelişme kitle imha silahlarının üretilmesi ve yaygınlaşması olmuştur. Dünya 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen iki büyük savaşta bu silahların kullanımı sonucu oluşan vahşete en acı bir şekilde tanıklık etmiştir¹. Bu tablonun bir daha yaşanmaması adına Milletler Cemiyeti Misakına nazaran çok daha kapsamlı ve iddialı bir şekilde oluşturulan Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşmasının Önsözünde BM'nin kuruluş amacı; “bir insan ömründe iki kez, insanlığa eşi görülmedik acılar yaşatan savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya (...) azimli biz Birleşmiş Milletler Halkları...” şeklinde ifade edilmiştir².

“İnsanlığa eşi görülmedik acılar yaşatan savaş...” geçmişte binlerce kez yaşanmış ve halen dünyanın pek çok yerinde, çeşitli hal ve görünümüyle yaşanmaya devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, savaşın her türlü çeşidini önlemek ve “gelecek kuşakları savaş felaketinden korumak” amacıyla kurulan BM'nin üstlendiği görev ve sorumluluk daha net ortaya çıkacaktır. Ancak BM, bu görev ve sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bunun en önemli nedeni; BM'nin en üst düzey karar ve icra organı olarak başlıca görevi uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak olan Güvenlik Konseyi'nin yapısıdır³.

II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Soğuk Savaş Dönemi boyunca devletler silahlanma yarışından bir an olsun geride durmamışlardır. Bu süreçte üretilen konvansiyonel silahların yanı sıra kitle imha silahı türleri ve miktarlarında da kontrolsüz bir artış meydana gelmiştir. Bunun sonucunda ise, dünya her geçen gün daha da güvensiz bir yer haline gelmiştir.

¹ **KENYON Ian R. / FEAKES Daniel**, OPCW The Creation of the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, A Case Study in the Birth of an Intergovernmental Organisation, The Hague 2007, s. 4.

² **SHAW N. Malcolm**, International Law, Cambridge 2003; **SUR Melda**, “Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği”, Yaşar Üniversitesi Dergisi, <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf>, Erişim Tarihi: 19.02.2014.

³ **ALSAN Zeki Mesud**, Silahsızlanma Problemi (BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve daimi üyelerin veto hakkına ilişkin sorunlar), Ankara 1953, s.14-15

20. yüzyıl içerisinde konvansiyonel silahların yanı sıra kitle imha silahlarının (nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların) kullanımını sonucunda milyonlarca insan yaşamını yitirmiştir. Yaşanan vahşetin boyutları her geçen gün arttıkça, dünya kamuoyu da meselenin artık tek başına bir veya birkaç devlet tarafından çözülemeyeceğinin farkına varmıştır. Bu aşamadan sonra devletler, kamuoylarının ve sivil toplum örgütlerinin de baskısıyla, kendi elleriyle oluşturdukları tehdit ve güvensizlik ortamından kurtulmak amacıyla bu kez silahlanmayı kontrol altına alma amaçlı girişimlerde bulunmuşlardır⁴. Bu sayede silahlanma (armament) yerine silahsızlanma (disarmament) veya daha gerçekçi bir ifadeyle silahların sınırlanması ve azaltılması (limitation and reduction of arms) kavramları uluslararası toplumun gündemine gelmiştir⁵.

Silahsızlanma konusunun uluslararası toplumun gündeminde yer almasıyla birlikte, dünyada sürdürülebilir bir barış ve güvenlik ortamının sağlanması adına bir dizi uluslararası girişim başlatılmıştır. Silahsızlanma başlığı altında yoğunlaşan bu girişimlerin başarıya ulaşabilmesi için, öncelikle bu süreç içerisinde yer alan her ülke ve topluma gerekli hukuki ve fiili güvencelerin verilmesi gerekmektedir. Ancak bu güvencelerin uluslararası toplum üyelerine eşit bir şekilde sağlanması durumunda silahlanma gibi çözümü imkânsız gibi görünen pek çok uluslararası meselenin çözümü mümkün hale gelecektir.

Özetle uluslararası hukuk, kuvvete dayalı bir dengeyi korumakla yetindiği sürece getireceği düzen dünya barışını sağlamakta zorlanacaktır. Aslında hukukla savaşı bir araya getirmek kolay değildir ancak savaş hukukunu da kapsayan bir uluslararası hukukun varlığı yadsınmaz. Bu durum ise bir bakımdan insanlığın içine düştüğü çaresizlikten kaynaklanmıştır. İnsanoğlu, savaşı ve savaş tehdidini ortadan kaldıramayınca hiç olmazsa savaşın kurallarını daha insancıl hale getirebilmek için bir dizi çaba içerisine girmiştir. Özellikle nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların keşfi ve savaşlarda sıklıkla kullanılmasının ardından korkunç boyutlara ulaşan insan

⁴ SHAW, s. 921.

⁵ KENYON / FEAKES, s. 5-15.

kaybındaki artışa paralel olarak bu çabalar 20. yüzyılın sonlarında “insancıl hukuk” adı altında yoğunlaşmıştır.

İnsancıl hukuk, insanlık tarihine yön veren savaş durumlarında “askeri gereklilik” ile bağdaşmayan aşırı şiddet kullanımının engellenmesini amaçlar. Bu yönüyle insancıl hukuk “savaş hukuku” ve “silahlı çatışma hukuku” ile birlikte uluslararası hukukun en çok kodifiye edilmiş alanlarından birini oluşturur⁶.

Dünya barışını sağlama ve koruma noktasında büyük öneme sahip olan silahsızlanma uluslararası hukukta ilk kez ciddi bir biçimde 1899 ve 1907 tarihlerinde gerçekleşen Lahey Barış Konferanslarında gündeme gelmiştir. Yine uluslararası hukukta silahsızlanma alanındaki kodifikasyon çalışmaları da Lahey Barış Konferanslarından sonra hız kazanmıştır. Ancak her iki konferans sonucunda da özellikle kitle imha silahlarına ilişkin getirilmesi planlanan yasakların kapsamı çok dar tutulmuş, Konferanslar sonucu yalnızca dom-dom mermileri⁷, boğucu gazlar ve zehirli maddelerin bir savaş metodu olarak kullanımından vazgeçilmesi taahhüt altına alınmıştır. Ayrıca bu yasaklara uyulmasını denetlemek amacıyla da herhangi bir uluslararası mekanizma kurulamamıştır. Tüm bunlara rağmen Lahey Barış Konferanslarının belki de en önemli işlevi ileride silahsızlanma ve özellikle kitle imha silahlarının önüne geçmek adına atılacak kapsamlı ve etkin adımların bir başlangıcı olmasıdır⁸. Nitekim Lahey Barış Konferanslarıyla başlayan bu süreç daha sonra 1925 tarihinde imzalanan Cenevre Protokolü⁹, 1972 tarihinde imzalanan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi¹⁰ ve 1993 tarihinde imzalanan Kimyasal Silahlar Sözleşmesi¹¹ ile devam etmiştir.

⁶ **GÜNEYSU Gökhan**, “Askeri Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, Ankara Barosu Dergisi 2012/4, s. 93.

⁷ **Bkz.** Bu tip kurşunlar, üzerlerindeki kanallar vasıtasıyla isabet ettikleri yerlerde saçılmaları ve daha büyük tahribatlara yol açmaktadırlar. Bu özellikleri nedeniyle normal kurşunlara kıyasla tahrip güçleri çok daha fazladır, <http://www.firstworldwar.com/atoz/dumdum.htm>, Erişim Tarihi: 06.03.2014.

⁸ **IŞIK Hasan Esat**, “Barış ve Silahsızlanma”, 10 Temmuz Dünya Hukuk Günü Nedeniyle Türkiye Barolar Birliğince Düzenlenen Sempozyum, Ankara 1978, s. 23-24.

⁹ **DINSTEIN Yoram**, The Conduct of Hostilities Under The Law of International Armed Conflict, Cambridge UK 2004, s.74; **GENELKURMAY BAŞKANLIĞI**, “Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri, Cilt I, Ankara 2010 s. 143; **KENYON/FEAKES**, s. 5,

¹⁰ **GENELKURMAY**, s. 684; <http://www.unog.ch>, Erişim Tarihi: 24.12.2013.

¹¹ **Bkz.** Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi Başkanlığı, “Kimyasal

I. BÖLÜM
ULUSLARARASI HUKUKTA
SİLAHSIZLANMA

**I. SAVAŞ HUKUKU - İNSANCIL HUKUK - SİLAHLI ÇATIŞMALAR
HUKUKU KAVRAMLARI ARASINDA YAPILAN AYRIM**

Silahlı çatışmaların bir kurala bağlanması gerekliliği ilk çağlardan itibaren düşünülmüş olmakla beraber, uluslararası hukukta buna ilişkin ilk ciddi adımlar 19. yüzyıl içerisinde atılabilmiştir. 22 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre’de 16 Avrupa devleti tarafından imzalanan “Kara Ordularına Mensup Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme” uluslararası hukukta silahlı çatışmalarda uyulması gereken kuralları belirleyen ilk sözleşmeler arasındadır¹². Bu sözleşmenin ardından 1868 yılında sırasıyla; 1864 tarihli Sözleşmenin deniz savaşlarında da geçerli olmasına dair III Nolu La Haye Sözleşmesi ile savaş yöntem ve araçlarını ilk defa düzenleyen ve savaşlarda patlayıcı ve yangın çıkartıcı maddelerin kullanımını yasaklayan Saint Petersburg Sözleşmeleri imzalanmıştır¹³.

1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri öncesinde uygulanan uluslararası hukukta devletlerarasında veya belli bir yoğunluktaki gruplar arasında meydana gelen silahlı çatışmaların tümü “savaş” olarak nitelenmiştir¹⁴. Buna bağlı olarak silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar savaşan devletler ve savaş dışında kalan devletler bakımından hukuksal etkileri ile birlikte değerlendirilerek “savaş hukukunu (law of war)” oluşturmuştur¹⁵. Ancak 1949 Cenevre Sözleşmelerinin¹⁶ imzalanmasıyla birlikte uluslararası olan veya olmayan silahlı çatışma durumlarında silahlı güçler tarafından

¹² Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve Bu Silahların İmhasına İlişkin Sözleşme Taslağı”, CD/CW/WP.400/Rev.1*, 22 June 1992; **GENELKURMAY**, s. 5-7; **PAZARCI Hüseyin**, Uluslararası Hukuk, 11. Bası, Ankara, 2012, s. 530.

¹³ **ARSLAN M. Yasin**, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, TBB Dergisi, Sayı 79, Yıl 2008, s. 236-240.

¹⁴ **ERDAL Selcen**, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, Ankara 2010, s. 105.

¹⁵ **PAZARCI**, s. 530.

¹⁶ **Bkz.** Savaşta insancıl muamelelerin standartlarını belirleyen ilk metinler Cenevre Sözleşmeleri (4 sözleşme, 3 protokol): <http://www.un-documents.net/gc.htm>, Erişim Tarihi: 11.03.2014.

uyulması gereken kurallar ile sivilleri koruyan kuralların tümü “uluslararası insancıl hukuk (international humanitarian law)” başlığı altında incelenmeye başlanmıştır¹⁷. Bu sayede 1949 Cenevre Sözleşmeleri adı altında imzalanan dört ayrı Sözleşme¹⁸ ile uluslararası toplumda sivillerin ve bir şekilde çatışma dışında kalmış kişilerin korunması hedeflenmiştir¹⁹.

Uluslararası hukukta “savaş hukuku” ve “insancıl hukuk” başlıkları altında incelenen konuların birbiriyle büyük ölçüde benzerlik göstermesi nedeniyle ilerleyen süreçte bu iki kavramın kullanımı noktasında bir takım tereddütler ortaya çıkmıştır. Nitekim öğretilerde o tarihe kadar silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken kuralların tümünü ifade etmek üzere “savaş hukuku” kavramı kullanılırken, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ardından bu tutum değişmiştir. Özellikle çatışmalara fiilen katılmayan sivil kişiler ile bir şekilde silahlı çatışma dışında kalmış kişilerin korunmasına yönelik kuralların “insancıl hukuk” başlığı altında incelenmeye başlanması ile öğretide dar anlamda savaş hukukunun, 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmeleri kapsamında düzenlenen ve silahlı çatışmalarda askeri harekâtın yürütülmesi ve çatışanların hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesine yönelik kuralları kapsadığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Ancak “savaş hukuku” ile “insancıl hukuk” kavramları açısından yapılan tüm bu ayrımlara karşılık uluslararası toplumda bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılmasının önüne geçilememiştir²⁰.

Uluslararası hukukta savaş hukuku ve insancıl hukuk kavramlarının kullanımı noktasında oluşan tereddüdün giderilmesi adına yapılan girişimler arasında Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin 1956 yılından itibaren yayınladığı raporlar önemli bir yer tutar. Nitekim söz konusu raporlarda insancıl hukuk kavramının yalnızca 1949 Cenevre Sözleşmelerini değil aynı zamanda La Haye Sözleşmeleri altında düzenlenen konuları da kapsadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte söz konusu

¹⁷ **ALSAN Zeki Mesud**, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, AÜHFD, Ankara 1950, s. 46-57.

¹⁸ **Bkz.** 1949 Cenevre Sözleşmeleri; Kara Ordularına Mensup Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme, Deniz Kuvvetlerine Mensup Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme, Savaş Esirlerine Yapılacak Muameleye İlişkin Sözleşme ve Savaş Esnasında Sivil Şahısların Korunmasına İlişkin Sözleşme olmak üzere dört ayrı sözleşmeden oluşmaktadır: <http://www.un-documents.net/gc.htm>, Erişim Tarihi: 11.03.2014.

¹⁹ **ERDAL**, s. 105-108.

²⁰ **PAZARCI**, s. 531.

raporlarda insancıl hukuk kavramı altında düzenlenen konuların yalnızca silahlı çatışma sırasında uyulması gereken kuralları kapsamı buna karşılık savaşın kendi aralarında veya savaşın taraflarıyla tarafsızlar arasında geçerli olacak kuralların yer almaması eleştirilmiştir²¹.

Uluslararası hukukta her türlü silahlı çatışma durumunun ‘savaş’ olarak nitelendirilmesi ve savaş hukuku adı altında incelenmesi mümkün değildir. Bunun en önemli gerekçesi, silahlı çatışmaların tümünün geleneksel anlamda ‘savaş’ kavramının unsurlarını taşımasıdır. Nitekim geleneksel anlamda savaştan kasıt en az iki devlet arasında, belirli bir yoğunlukta ve belirli bir süre boyunca devam eden silahlı çatışmalardır. Bu nedenle her türlü silahlı çatışma durumunun savaş olarak nitelendirilmesi mümkün olmayıp savaş hukuku başlığı altında incelenmesi de mümkün değildir. Bununla birlikte her savaşın aynı zamanda bir tür silahlı çatışma olduğu gerçeğinden de hareketle son zamanlarda uluslararası hukuk doktrininde, BM’nin de etkisiyle²² savaş da dâhil olmak üzere her türlü silahlı çatışmaya ilişkin uluslararası hukuk kurallarının tümünü ifade etmek üzere “Silahlı Çatışmalar Hukuku (Law of Armed Conflicts)” kavramı tercih edilmektedir²³.

Silahlı Çatışmalar Hukuku’nun tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: Süjesi aslen devletler ile uluslararası kuruluşlar olan “devletler genel hukuku” olarak da adlandırılan “uluslararası hukuk” un inceleme alanına giren her türlü silahlı çatışma durumunda, çatışmanın taraflarınca uyulması gereken kurallar silahlı çatışma hukukunu oluşturmaktadır. Bu tanımdan hareketle uluslararası hukukun bir alt dalı olması itibariye silahlı çatışmalar hukukuna ilişkin kaynakların da Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesinde belirtilen; antlaşmalar, örf ve adet kuralları, hukukun genel ilkeleri ile yardımcı kaynaklar olarak; mahkeme kararları ve öğretilerden oluştuğu söylenebilir²⁴.

²¹ PAZARCI, s. 531.

²² UN, **Audiovisual Library of International Law**, <http://legal.un.org/avl/lawofarmedconflict.html>, Erişim Tarihi: 20.05.2014.

²³ PAZARCI, s. 530-531.

²⁴ SOLIS D. Gary, *The Law of Armed Conflict International Humanitarian Law in War*, USA New York 2010, s. 11-17; DEMİRAĞ Fahrettin, “Uluslararası Ceza Divanı,

Silahlı Çatışmalar Hukukuna ilişkin kurallar uluslararası hukukta uyuşmazlıkları çözmek ve ortadan kaldırmak amacıyla barışçıl yollar ortaya koymak gibi bir amaç gütmeyiz. Bilakis Silahlı Çatışmalar Hukukuna ilişkin kurallar, arzu edilmese de hayatın bir gerçeği olan silahlı çatışma durumlarında ortaya çıkan acının en aza indirilmesini ve silahlı çatışmaların uluslararası anlamda birtakım kurallara uyularak yürütülmesini hedeflemektedirler. Silahlı Çatışmalar Hukuku kurallarına uyulması halinde, öncelikle sivil kayıplar asgariye indirilmiş olacak ve koruma altındaki kişilerin statüleri ve haklarına uygun hareket edilerek, geçici bir durum olan silahlı çatışmaların bitmesi ile uzun yıllar akıllardan çıkmayacak intikam duygularının yeşerme ihtimali ortadan kalkmış olacaktır²⁵.”

Silahlı Çatışma Hukukunun uygulanabilmesi için öncelikle bir silahlı çatışma halinin varlığı gerekmektedir²⁶. Bu silahlı çatışma hali, uluslararası bir nitelik arz edebileceği gibi, uluslararası boyut taşımayan örneğin bir devlet içerisinde karşıt iki grubun silahlı çatışmaları şeklinde de görülebilmektedir. Nitekim 1949 Cenevre Sözleşmeleri kapsamında imzalanan 4 ayrı sözleşmenin ortak 3. maddesinde, uluslararası nitelik arz etmeyen silahlı çatışmalarda dâhi belirli eylemlerin yasaklandığı görülmektedir²⁷. Yasaklanan bu eylemler; (i) kişilerin yaşam, sağlık, akıl ve vücutlarına yönelik şiddet, özellikle bedensel cezalarla kötürüm bırakarak veya işkence ile zalimane öldürme (ii) topluca cezalandırma (iii) rehin alma (iv) terörist eylemler (v) kişi onuruna nefret uyandıran, aşağılama ve gururunu kırma, ırzına geçme, fahişeliğe zorlama gibi çirkin saldırılar (vi) yağma (vii) medeni toplumların tanıdığı vazgeçilmez yargısal garantiler altında, düzenli ve önceden kurulmuş mahkemeler olmaksızın cezalandırma, infaz ve (viii) yukarıdaki eylemlerden herhangi birinin işlenmesi için tehdit etmeden müteşekkildir²⁸.

Savaş Suçları, Saldırı Suçu, Mevzuatımıza Göre Savaş Hali”, Uluslararası Ceza Divanı, İstanbul 2007, s. 96; **GENELKURMAY**, s. 3-9; **PAZARCI**, s. 531.

²⁵ **GENELKURMAY**, s. 3.

²⁶ **Yugoslavia Military Criminal Court Case**; Prosecutor v. Haradinaj, Decision: IT-04-84-t, 3 April 2008, paragraf 36, <http://www.asil.org/insights/volume/12/issue/7/prosecutor-v-ramush-haradinaj-et-al-international-criminal-tribunal>, Erişim Tarihi: 29.04.2014.

²⁷ **ERDAL**, s. 105-108.

²⁸ **ÖNDER Orhan**, Birleşmiş Milletler Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara 2006, s. 54.

Görüldüğü üzere ister uluslararası bir nitelik arz etsin (savaş gibi), isterse uluslararası bir niteliği bulunmasın (iç savaş gibi) gerçekleştirilen fiillerin Silahlı Çatışma Hukukunun ihlali sayılabilmesi için gereken ön şart, bu fiillerin bir silahlı çatışma ortamında veya silahlı çatışmaya bağlı olarak gelişen şiddet ortamı içerisinde gerçekleştirilmiş olmalarıdır²⁹.

II. SİLAHSIZLANMA KAVRAMI

Silahsızlanma aslında çok eski bir plan ve arzudur. Örneğin 1675 yılında Strasbourg'da imzalanan Franco-German Antlaşması ile Fransa ve Almanya arasındaki savaşlarda zehirli mermi kullanımı yasaklanmıştır³⁰. Yine bu tarihten yaklaşık iki asır sonra, 1863 yılında Amerikan İç Savaşı sırasında, savaşta ABD askerlerinin uyması gereken kurallardan oluşan Lieber Yasası o zamanki ABD Başkanı Abraham Lincoln tarafından yayımlanmıştır. Bu yasa kapsamında savaşlarda bazı silahların ve yöntemlerin kullanılmasından vazgeçilmiştir³¹.

Silahsızlanmayı sağlamaya yönelik bu ilk girişimlerin ortak özelliği, bunların ya bir devletin kendi iç hukuk düzenlemeleri yoluyla ya da en fazla ikili antlaşmalar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Bununla birlikte silahsızlanmanın uluslararası boyutta kapsamlı bir şekilde ilk kez ele alınışı 1899 ve 1907 yıllarında toplanan Lahey Barış Konferansları ile mümkün olmuştur. Bu Konferansların hemen ardından başlayan I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan acı tecrübelerden sonra ise silahsızlanma uluslararası toplumun gündeminde daha da fazla yer tutmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi silahsızlanma veya silahların sınırlandırılması ve kontrol altına alınmasına yönelik ilk ciddi uluslararası girişim 1899 ve 1907 yıllarında toplanan Lahey Barış Konferanslarıdır. 11 Ocak 1899 tarihinde Rusya Çarı II. Nikola'nın Almanya'nın silahlanmasından endişe duyması üzerine yaptığı çağrı

²⁹ **Bkz.** Pazarıcı, Silahlı Çatışmaların 'Tanımı Sorunu' başlığı altında, Savaş Hukuku, İnsancıl Hukuk ve Silahlı Çatışma Hukuku'nun kapsamına ilişkin çizilen sınırların belirsizliğine işaret etmiştir. Ayrıca yazar silahlı çatışmaları "Uluslararası Silahlı Çatışmalar, Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalar ve Birleşmiş Milletler Kararları Uyarınca Yürütülen Silahlı Çatışmalar" şeklinde üçe ayırarak incelemiştir.

³⁰ **SOLIS**, s. 600.

³¹ **Bkz.** Lieber Yasası adını Alman kökenli Amerikalı bir yargıç ve siyaset filozofu olan Francis Lieber'den almıştır (**SOLIS**, s. 39.)

üzerine I. Lahey Barış Konferansı toplanmıştır³². Ancak Konferans toplanma amacı olan dünyada daimi ve gerçek bir barışın sağlanması ve silahların yaygınlaşmasının önlenmesi yolunda pek de mesafe kat edememiştir. Ancak Lahey Barış Konferanslarında silahsızlanma adına alınan kararların en önemli işlevi bu kararların ileride silahsızlanma adına gerçekleşecek uluslararası girişimlere temel oluşturmasıdır.

I. Lahey Barış Konferansı sonucu yayınlanan bildirimde sadece bir kaç çeşit silahın kullanılmasından vazgeçilebilmiştir. Bu konferansın ardından 1907 yılında Lahey'de gerçekleştirilen II. Lahey Barış Konferansında da, ilk konferansa paralel olarak yayınlanan birkaç bildirim dışında, silahsızlanmaya yönelik kapsamlı bir çözüme ulaşılamamıştır. Lahey Barış Konferanslarından istenilen sonucun elde edilememesinin en önemli nedeni Konferansların I. Dünya Savaşından önce, sürekli yeni ve daha gelişmiş silahların üretilmesi çabalarının yoğunlaştığı bir dönemde toplanmış olmalarıdır³³. Bunun yanı sıra konferanslar sonucunda silahsızlanmanın önündeki engeller de daha net ortaya çıkmıştır.

Dünya barışı ve güvenliğinin sağlanması noktasında yapılan girişimlerde “silahsızlanma” önemli bir yer tutar³⁴. Ancak 21. yüzyıla gelindiğinde silahsızlanmadan beklenen sonuç henüz elde edilememiştir. Belki de bu sebeple “silahsızlanma” kavramının yanı sıra daha gerçekçi bir kavram olarak “silahların sınırlandırılması ve denetimi” kavramı uluslararası hukukta sıklıkla kullanılmaktadır. Adı ister “silahsızlanma” isterse “silahların sınırlandırılması ve denetimi” olsun insanlığın ortak güvenliğinin sağlanması silahlanma yarışının engellenmesine başka bir ifadeyle silahsızlanmanın gerçekleşmesine bağlıdır³⁵. Dünya üzerinde gelen noktada ise henüz tüm silah türlerine yönelik bütün devletlerin katkı sağladığı ideal bir

³² **GÖNLÜBOL Mehmet**, Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Baskı 3, Ankara 1975, s. 64.

³³ **BELİK Mahmut R.**, Devletlerin Harp Salahiyetlerinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri, Birinci Cilt, İstanbul 1956, s. 13; **WILLEM J. Von Genugten**, International Institutional Reform, 1st Edition, Tilburg Netherlands 2009, p. 126-130.

³⁴ **PEARSON Richmond Hobson**, “Disarmament”, American Society of International Law, Vol. 2, No. 4, October 1998, s. 743.

³⁵ **ALSAN**, s. 1, 18.

silahsızlanmadan çok yalnızca belli tip silah türlerini kapsayan sınırlı ve gerçekçi bir silahsızlanma çabasının varlığından söz edilebilir³⁶.

Silahsızlanmanın kapsamı ve etkinliği noktasında ortaya konulan ideal ve gerçekçi yaklaşım arasındaki farklılığı bu şekilde tespit ettikten sonra silahsızlanmanın konusunu oluşturan günümüzdeki silah türlerine de kısaca değinmekte yarar var. Dünya üzerinde geçmişten bugüne üretilen tüm ateşli silahlar “konvansiyonel silahlar” ve “kitle imha silahları” olmak üzere iki ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Kitle imha silahlarını konvansiyonel silahlardan ayıran temel özellik ise konvansiyonel silahların defalarca kullanımları sonucu ortaya çıkabilecek zararın, kitle imha silahlarının sadece bir kez kullanımı sonucunda dahi ortaya çıkabilmesidir. İki silah türünün etki alanları yönünden bir başka farklılık ise kitle imha silahlarının konvansiyonel silahlara nazaran kullanıldıktan sonra insan sağlığı ve çevrede meydana getirdiği olumsuz etkinin bir müddet daha devam etmesidir. Kitle imha silahları ile konvansiyonel silahların etkileri bakımından farklılıkları bir örnekle açıklanacak olursa; II. Dünya Savaşında müttefik devletlerin iki gün süren 1400 bombardıman uçağı sortisi sonucunda yaklaşık 130.000 insan yaşamını yitirmişken³⁷ Hiroşima’ya atılan tek bir atom bombası sonucunda yaklaşık 68.000 kişi ölmüş 76.000 kişi ise ciddi şekilde yaralanmıştır³⁸. Uzmanlar İstanbul üzerine atılacak 1 megatonluk hidrojen bombasının yaklaşık 550.000 kişinin ölümüne, 700.000 den fazla kişinin ise yaralanmasına sebep olabileceğini öngörmektedir³⁹.

ABD tarafından 1997 yılının Aralık ayında yapılan “21. yüzyılda Savuma Dönüşümü ve Ulusal Güvenlik (Transforming Defense and National Security in the 21th Century)” konulu panele ait raporun tanımlar kısmında kitle imha silahları şu

³⁶ **SEZGİN Kübra**, Silahsızlanma-Disarmament, <http://www.tuicakademi.org/index.php/temel-kavramlar/4414-silahsizlanmadisarmament>, Erişim Tarihi: 24.02.2014.

³⁷ **ÖZGÜR Salih**, Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma Çabaları, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006, s.3.

³⁸ **GLASSTONE Samuel / Philip Dolan**, The Effects On Nuclear Weapons , US Defence and US Department of Energy Press, Washington DC 1977 , s.1, Kitaba elektronik ortamda ulaşmak için; <<http://www.cddc.vt.edu/host/atomic/nukeffct/#EONW77>>, Erişim Tarihi: (13.12.2013).

³⁹ **ÖZGÜR**, s.3.

şekilde tanımlanmıştır⁴⁰; “kitle imha silahları genellikle kimyasal, biyolojik, nükleer silahlar ve bunları taşıma kabiliyeti olan füzeleri kapsar. Bazı durumlarda radyolojik silahlar da bu tanıma dâhil edilirler.” Yine ABD Silahlı Kuvvetleri Kimya Okulu tarafından yayımlanan “F-M 3-100 Kimya Birliklerine Ait Talimname”de ise kitle imha silahları; “kullanımı sonucunda büyük ölçüde zayıata ve çevresel kirlenmeye sebep olabilecek, harekâtın hedeflerini, safhasını ve harekâtın istikametini değiştirmeye neden olacak silahlar” şeklinde tanımlanmıştır.

Bütün bu tanımlar ışığında kitle imha silahlarının “nükleer silahlar”, “biyolojik silahlar” ve “kimyasal silahlar” olmak üzere üç farklı kategoride sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra radyolojik silahların, nükleer silahların sadece radyasyon etkileri ile zarar vermeyi hedefleyen bir türü olmalarından hareketle, nükleer silahlar kategorisi içerisinde değerlendirilmeleri daha uygun görülmüştür⁴¹.

Ülkelerin kitle imha silahlarına (nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlara) sahip olma noktasındaki çabalarının en önemi nedenini bu tür silahların caydırıcılık özelliği oluşturmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle kitle imha silahları özellikle soğuk savaş döneminde giderek yaygınlaşmıştır. Bu silahların büyük çaplı kullanılmaları halinde ise üzerinde yaşanabilecek bir dünyanın kalmayacağı gerçeği anlaşılmıştır. Bu gerçek üzere 21.yüzyılda artık bu tür silahlara yer olmaması gerektiği açıktır. Ayrıca kitle imha silahları konvansiyonel silahlardan yüzyıllarca yıl sonra üretilmiş olmasına karşın gelinen noktada konvansiyonel silahların yasaklanması noktasında kitle imha silahlarına nazaran çok daha az mesafe kat edilmiştir. Bu durum akla “konvansiyonel silahlar kitle imha silahlarından daha mı az tehlikeli oldukları için engellenmemektedir?” ya da “kitle imha silahları her açıdan pratik olmamaları nedeniyle mi” ya da daha açık ifadeyle “konvansiyonel silahlar global ekonomik döngüye daha çok hizmet etmelerinden dolayı mı engellenmemektedir?” gibi soruları getirmektedir⁴². Bununla birlikte etkisi çok sınırlı da olsa BM çatısı altında

⁴⁰ **US Army Chemical School**, FM 3-100/MCWP 3-3.7.1 Chemical Operations Principles And Fundamentals, Washington DC May 1996, Preface, Kitaba elektronik ortamda ulaşmak için;<<http://www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/army/fm/3-100/index.html>>,(13.12.2013), Erişim Tarihi: 25.04.2014.

⁴¹ **ÖZGÜR**, s.4.

⁴² **ÖZGÜR**, s. 12.

konvansiyonel silahların sınırlanmasına yönelik bir takım girişimler yaşanmıştır. Bu girişimlerden en bilineni 2 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe giren ve kısaca “Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi olarak anılan “Aşırı Derecede Yaralayan ve Ayrım Gözetmeyen Etkileri Bulunan Belirli Konvansiyonel Silahların Kullanımının Yasaklanması veya Sınırlandırılması” Sözleşmesidir⁴³. Söz konusu Sözleşme ile üç ek protokole taraf olan ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır⁴⁴.

III. SİLAHSIZLANMANIN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Savaş ihtimali zihinlerde yer tuttuğu müddetçe dünyada tam anlamıyla bir silahsızlanmanın gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır⁴⁵. Bu durumda başta devletler silahlanmalarına gerekçe olarak kendilerini yeterince güvende hissetmediklerini ve bu nedenle de meşru müdafaa haklarının varlığını ileri sürmeye devam edeceklerdir. Bu nedenle artarak devam eden silahlanma yarışı ve beraberinde silah sayılarındaki kontrolsüz artış sonucu bu silahların kime karşı, ne zaman ve hangi amaçlarla kullanılacağı endişesini sürekli canlı tutacaktır. Ayrıca bu durum dünyada her an için bir güvensizlik ve emniyetsizlik ortamının varlığına neden olacaktır.

Tarihten bugüne silahlanma ve güvensizlik denkleminin bağlı olarak devam eden bu döngüyü sonlandırmanın tek yolu devletlerin bu konuda samimi ve etkin bir işbirliği içerisinde hareket etmeleridir. Bu şekilde oluşacak uluslararası işbirliği sayesinde, ulus üstü faaliyet gösterecek etkin denetim ve müeyyide mekanizmalarının da hayata geçirilmesi mümkün olacaktır⁴⁶.

Silahsızlanmanın önündeki engelleri beş başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar; “silahsızlanmanın hukuki ve teknik boyutuna ilişkin engeller”, “silahsızlanmanın konusu ve alanına ilişkin engeller”, “silahsızlanmanın manevi

⁴³ **BM Cenevre Ofisi:**
[http://www.unog.ch/80256EE600585943\(httpPages\)/4F0DEF093B4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943(httpPages)/4F0DEF093B4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument), Erişim Tarihi: 25.04.2014.

⁴⁴ **Bkz.** Türkiye söz konusu protokole 2 Mart 2005 tarihinde taraf olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı; <http://www.mfa.gov.tr/silahlarin-kontrolu-ve-silahsizlanma.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 25.04.2014.

⁴⁵ **ALSAN**, s. 12.

⁴⁶ **ALSAN**, s. 12-13.

boyutuna ilişkin engeller”, “silahsızlanmanın şartlarına ilişkin engeller” ve “silahsızlanmanın uluslararası kontrolüne ilişkin engeller” dir⁴⁷.

A. Silahsızlanmanın Hukuki ve Teknik Boyutuna İlişkin Engeller

Hangi devletin ne ölçüde silah kapasitesini düşüreceği, bu ölçünün hangi usul ve esaslara bağlı olarak hesaplanacağı, devletlerin silah miktarlarının azaltılmasında mevcut durumun mu, yoksa bir başka kriterin mi esas alınacağı...” gibi sorulara yönelik, devletlerin hepsini tatmin edecek cevaplar bulmanın zorluğu silahsızlanmanın hukuki ve teknik boyutuna ilişkin engellere işaret etmektedir⁴⁸.

B. Silahsızlanmanın Konusu ve Alanına İlişkin Engeller

Günümüzde özellikle devletlerin mücadele güçleri ve silahları yalnız askeri açıdan sahip oldukları imkânlarla ölçülemez. Bir devletin geniş anlamdaki savaş gücüne, devletin bilimsel ve teknolojik bütün imkânları da dâhildir. Modern savaşlarda bilim adamlarının oynadıkları roller malûmdur. Nitekim bir atom âlimi, bir devlet için ordular kadar önemli bir kuvveti temsil etmektedir. Bu nedenle; silahsızlanmanın içerisine, barışçıl olmayan bilimsel ve teknolojik faaliyetlerin de dâhil edilmesi gerekliliği yönündeki görüşler, silahsızlanmanın konusu ve alanına ilişkin engellere işaret etmektedir⁴⁹.

C. Silahsızlanmanın Manevi Boyutuna İlişkin Engeller

Silahsızlanmanın temel şartları arasında, devletlerin meşru müdafaa durumu dışında herhangi bir amaçla savaş veya saldırı niyetinde olmamaları, yani ilk önce aralarında silahsızlanma için gereken manevi ortamı oluşturmuş olmaları gelmektedir. Eğer herhangi bir devlet, mevcut düzeni değiştirmek ve bu yolla kendisine siyasi ve ekonomik menfaatler sağlamak amacıyla kuvvet kullanacak

⁴⁷ ALSAN, s. 13.

⁴⁸ ALSAN, s. 13.

⁴⁹ ALSAN, s. 13-14

olursa, başta komşuları olmak üzere diğer devletleri de daima bir endişe ve huzursuzluk içine sürükleyecektir. Böyle bir durum ise silahsızlanma için uygun bir zemin oluşturmaz. Bu nedenle devletlerin saldırı amaçlı değil yalnızca savunma amaçlı kuvvet bulundurmaları ve bu niyetlerinde samimi olduklarını her vesile ile göstermeleri gerekmektedir. Bu tutumu sağlamanın zorluğu, silahsızlanmanın manevi boyutuna ilişkin engellere işaret etmektedir.

D. Silahsızlanmanın Genel Şartlarına İlişkin Engeller

Silahlanmanın başlıca nedeni olarak görülen uluslararası güvensizlik ortamı, aynı zamanda silahlanmanın bir sonucudur. Bunu engellemek adına özellikle devletler arasında karşılıklı iyi niyet ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması silahsızlanmanın gerçekleşmesi için şarttır. Silahsızlanmanın manevi boyutuna işaret eden bu şart, aynı zamanda milletlerarası hayatta devamlı bir emniyetin tesisine de hizmet edecektir. Karşılıklı güven ve ona bağlı emniyet mevcut olmadığı zaman ise silahsızlanmaya ulaşmak imkânsızlaşacaktır. Her ne kadar silahlanmanın azaltılması da müşterek emniyetin tesisinde büyük bir rol oynasa da, hiçbir devletten diğer devletlere tam anlamıyla güvenmeden silahlarını kendi iradesi ile yok etmesi beklenemez⁵⁰.

E. Silahsızlanmanın Uluslararası Kontrolüne İlişkin Engeller

Silahsızlanma ve bunun gibi pek çok uluslararası meselenin çözümü yolundaki en önemli engel, bu meselelerin çözümüne ilişkin uluslararası hukukta kapsamlı ve etkin bir denetim ve müeyyide mekanizmasının henüz kurulamamış olmasıdır. Her ne kadar günümüzde uluslararası barış ve güvenliği korumak ve uluslararası barış ve güvenliğin ihlali halinde gerekli müeyyideleri uygulamak üzere BM çerçevesinde oluşturulmuş bir mekanizma mevcut olsa da (Güvenlik Konseyi) bu mekanizmanın işleyişi noktasında ciddi yapısal sorunlar bulunmaktadır⁵¹.

⁵⁰ ALSAN, s. 14.

⁵¹ ALSAN, s. 14-15.

İç hukuka benzer bir biçimde uluslararası hukukta da kapsamlı ve etkin bir müeyyide düzeni kurulamadığı müddetçe, günümüzde yaşanan uluslararası boyutlu pek çok sorunun çözümü sonuçsuz kalacaktır. Aynı şekilde silahsızlanmanın önündeki engeller de ne kadar aşılsa aşılsın, getirilen kurallara uyulup uyulmadığını denetleyecek, gerektiğinde caydırıcı önlemler alabilecek ve müeyyide uygulayabilecek bir uluslararası mekanizma kurulmadan kalıcı bir başarıya ulaşılması imkânsız olacaktır.

IV. SİLAHSIZLANMAYA YÖNELİK GİRİŞİMLER

Tarihte silahsızlanmaya yönelik uluslararası girişimleri iki ana döneme ayırarak incelemek mümkündür. Bu dönemlerden ilki; “Soğuk Savaş Öncesi Dönem”dir. Bu dönem içerisindeki girişimler özellikle I. Lahey Barış Konferansından⁵² başlayarak II. Dünya Savaşı sona erene kadarki süreç içerisinde yoğunlaşmıştır. Silahsızlanmaya yönelik ikinci dönem ise; “Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası”dır. Bu dönem içerisindeki girişimler ise II. Dünya Savaşı’nın sona erdiği 1946 yılından başlayarak Kimyasal Silahlar Sözleşmesi’nin (KSS) yürürlüğe girdiği tarih olan 29 Nisan 1997 tarihine kadar yoğunlaşmıştır⁵³.

A. Soğuk Savaş Öncesi Dönem

18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan ve 19. yüzyıl içerisinde Avrupa ve Amerika’ya yayılan sanayi devrimi sonucunda silah sanayi ve teknolojisinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu süreç içerisinde dünyada üretilen silah sayıları ve bu silahların etki alanlarında sürekli artış yaşanmış ve devletler savunma yöntemlerini sürekli olarak gelişen silah teknolojisine uygun hale getirmeye çalışmışlardır⁵⁴.

1863 yılında ABD Başkanı Abraham Lincoln tarafından yayımlanan ve içeriğini savaşta ABD askerlerinin uyması gereken kuralların oluşturduğu Lieber Yasasınının 16. maddesinde; “her türlü zehirli madde kullanımının askeri gereklilikle bağdaşmayacağı” ifade edilmiştir. Bu yasa daha sonra geliştirilerek uluslararası

⁵² WILLEM, s. 128-129.

⁵³ KENYON / FEAKES, s. 1, SHAW, 1067-1068.

⁵⁴ <http://www.itusozluk.com/goster.php/sanayi+devrimi>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

hukukta “savaş suçları”⁵⁵, “insanlığa karşı suçlar”⁵⁶ gibi suç türlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır⁵⁷. Nitekim 1899 yılında Lieber Yasası’nın kapsamına “İsyan Savaşları (The War of Rebellion)⁵⁸ başlığı altında, Savaş Hukuku, Savaş Yargılaması, Casusluk, Firarilik ve Savaş Tutsaklarına İlişkin İşlemler” konuları da dâhil edilmiştir⁵⁹. Lieber Yasası’nın uluslararası hukuktaki ilk somut etkisi ise savaşlarda zehirli madde kullanımının yasaklanmasına dair bir takım uluslararası hukuk metinlerinin oluşumunu sağlamasıdır.

19. yüzyıldan itibaren modern kimyasal endüstrinin gösterdiği gelişimin etkileri çok geçmeden silah endüstrisine de yansımıştır. Bu süreçten sonra dünyada yaşanan geniş çaplı çatışmaların çoğunda belirgin miktarlarda toksik kimyasal madde kullanımına rastlanmıştır. Bunun sonucunda 19. yüzyılın sonlarında savaşlarda bir savaş metodu olarak zehirli gazlara başvurulmasını önlemeye yönelik ilk adım atılmıştır. 1899 tarihli I. Lahey Barış Konferansına katılan 28 devletten 23’ü, 1901 yılında tekrar bir araya gelmiş ve savaşlarda boğucu ve zehirleyici gazlara başvurmaktan vazgeçmeye yönelik taahhüdü içeren Boğucu Gazlar Bildirisi’ni imzalamıştır. 1907 yılına kadar dört devletin daha söz konusu bildiriye onaylamasıyla beraber Boğucu Gazlar Bildirisi’ni onaylayan devlet sayısı 27’ye yükselmiştir. I. Lahey Barış Konferansı’na katılan ancak Boğucu Gazlar Bildirisini onaylamayan tek ülke ise ABD olmuştur⁶⁰. Bu bildiride taraf devletler, boğucu ve zehirleyici gazları bir savaş metodu olarak kullanmaktan vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Bu bildirinin devamında yayınlanan başka bir bildiride ise bu kez “savaşta boğucu ve toksik madde yayan mermilerin kullanılması yasaklanmıştır”⁶¹. I. Lahey Barış

⁵⁵ ERDAL, s. 104; ALPKAYA Gökçen, Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara 2002, s. 122.

⁵⁶ ERDAL, s. 102; ALPKAYA, s. 126-133.

⁵⁷ BAŞAK Cengiz, Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar, Ankara 2003, s. 169-171; AZARKAN, s. 51-65.

⁵⁸ US War Department, The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records of the Union and Confederate Armies, Series 2. Vol. 5, Washington DC: Government Printing Office 1899, s. 671-682.

⁵⁹ SOLIS, s. 600.

⁶⁰ SOLIS, s. 600-622.

⁶¹ ADAM Roberts / RICHARD Guelff, Documents on the Law of War, Oxford 1982, s. 36-37.

Konferansı'nın ardından getirilen bu yasaklar, 1907 yılında toplanan II. Lahey Barış Konferansı sonucu yayımlanan bildirimlerde de aynen tekrarlanmıştır⁶².

Lahey Barış Konferanslarında yayımlanan bildirimlerde yer alan taahhütlere ve yasaklara rağmen, savaşta kimyasal ve biyolojik maddelerin bir savaş metodu olarak kullanılmasının önüne geçilememiştir. Bunun en önemli kanıtı 20. yüzyılda yaşanan orta ve büyük ölçekli pek çok çatışmada zehirli gazlar ile kimyasal silahların izlerine sıklıkla rastlanmasıdır. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılının sonlarına doğru, daha çok savunma savaşları yaşanıyor olmasına rağmen ölü sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. Bunun nedeni ise askeri açıdan sağladığı avantajlar nedeniyle çatışmalarda zehirli gazlara sıklıkla başvurulmuş olmasıdır. Daha sonraları uluslararası hukukta bunun önüne geçmeye yönelik bir takım yeni girişimler görülmüştür. Ancak o dönem bir Alman Generali olan ve 1918 yılında Nobel Kimya Ödülünü kazanan “Kimyasal Savaşın Babası” olarak bilinen Fritz Haber⁶³, Lahey “Boğucu ve Zehirleyici Gazlar Bildirisi”nin sadece ölümcül etkileri olan gazlarla sınırlı olduğunu belirtmiştir. Haber'e göre bu bildiriyle getirilen yasaklar, düşman hattının çok kısa bir süre içerisinde ele geçirilmesini ve düşman kuvvetlerinin oradan uzaklaştırılmasını sağlayan klorin gibi göz yaşartan ve halsizlik yapan maddelere ilişkin değildir. Bu yorum özellikle o dönem Almanya ve Fransa arasındaki çatışmalarda binlerce kez büyük çapta klorin gazının kullanılmasının önünü açmıştır⁶⁴.

1914-1918 yılları arasında devam eden I. Dünya Savaşında Nisan 1915'ten sonra klorin gazı ve özellikle 1917'den sonra da hardal gazı tüplerinin bir fırlatma

⁶² **Bkz.** 1907 Hague Regulation IV Article 23/a, <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=61CD D9E446504870C12563CD00516768>, Erişim Tarihi: 21.12.2013, SOLIS, s. 600.

⁶³ **CHARLES Daniel**, *Between Genius and Genocide: The Tragedy of Fritz Haber, Father of Chemical Warfare*, Vol. 28. No. 2, London 2006, s. 7-8.

⁶⁴ **SOLIS**, s. 600.

mekanizması sayesinde hedefte patlatılması sonucunda⁶⁵ bir milyonun üzerinde insan bu zehirli gazlara maruz kalmış ve bunların 100.000'e yakını yaşamını yitirmiştir⁶⁶.

I. Dünya Savaşının ardından elde edilen acı deneyimin ardından, kalıcı bir dünya barışını sağlamak üzere çabalar yeniden yoğunlaşmıştır. Bu amaçla 25 Ocak 1919 tarihinde Paris'te bir konferans toplanmıştır (Paris Barış Konferansı). Bu Konferansta “uluslararası barış ve güvenliği sağlayacak bir örgüt olarak Milletler Cemiyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır⁶⁷. Bu örgütün kurulmasına dair hazırlanan sözleşme 28 Nisan 1919 tarihinde Konferans Genel Kurulunda kabul edilerek Milletler Cemiyeti Misakı adını almıştır. Milletler Cemiyeti, “savaş ve savaş suçları tehdidine karşı ortak güvenlik anlayışı” üzerine kurulmuştur⁶⁸. Bu fikir başta ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından da desteklenmiştir. Ancak Başkan Wilson'un ardından göreve gelen ABD yönetimi, o anki dış tehditleri ve Misakın “üye ülkelerin bağımsızlıklarını koruma gerekliliğini” düzenleyen 16. maddesini gerekçe göstererek Misakı onaylamayı ve dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olmayı reddetmiştir. ABD bu gerekçeyle tarihinde hiçbir zaman Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olarak yer almamıştır⁶⁹.

Tarihinde bir dönem 63 devletin taraf olduğu Milletler Cemiyeti Misakı, herhangi bir devletin saldırı amaçlı olarak savaşa başvurmasını Misakın ihlali olarak saymıştır⁷⁰. Cemiyet her ne kadar “saldırı suçu ve savaş suçundan dolayı kişisel sorumluluk”⁷¹ anlayışını hayata geçirememiş olsa da bunun temellerini atmıştır⁷². Uluslararası toplumu ilgilendiren en ağır nitelikteki suçlardan dolayı kişisel sorumluluk anlayışının yerleşmesi ise 1998 yılında imzalanan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşuna ilişkin Roma Statüsü ile mümkün olmuştur⁷³.

⁶⁵ **Bkz.** Eski dönemlerde havan topunun işlevine benzer, içerisinde bulunan elektrik aksamı eş zamanlı hareket eden yüzlerce ateşleme mekanizması sayesinde 15kglık bir maddeyi 1500m kadar uzağa fırlatma kapasitesine sahip araç.

⁶⁶ **KENYON / FEAKES**, s. 4.

⁶⁷ **SOLIS**, s. 76.

⁶⁸ **BAŞAK**, s. 169; **AZARKAN**, s. 1.

⁶⁹ **SOLIS**, s. 76.

⁷⁰ **Bkz.** Milletler Cemiyeti Misakı madde 16, <https://treaties.un.org>, Erişim Tarihi: 17.02.2014.

⁷¹ **AZARKAN**, s. 29-41.

⁷² **SOLIS**, s. 76.

⁷³ **ERDAL**, s. 85-91; **ÖNOK Murat**, Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, Ankara

I. Dünya Savaşından sonra kurulmuş olan Milletler Cemiyetinin başlıca amacı Milletler Cemiyeti Misakının önsözünde; “milletler arasında işbirliğini geliştirmek ve bu amaçla milletler arasındaki sulh ve emniyeti sağlamak” şeklinde ifade edilmiştir. Bu noktada milletler arasında barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi için alınması gereken önlemler arasında “silahlanma yarışına son verilmesi ve silahlanmanın azaltılması” da ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Misakın 8. maddesinde bu konu şu şekilde düzenlenmiştir⁷⁴:

1) Cemiyetin üyeleri, barışın muhafaza edilmesinin, milli silahlanmaların milli güvenlik ve müşterek bir hareketin yüklediği milletlerarası vecibelerin ifası ile kabili telif olabilecek asgari hadde indirilmesi gerektiğini kabul ederler,

2) Konsey, her devletin coğrafi durumunu ve kendine mahsus şartlarını göz önünde tutarak, muhtelif hükümetlerin tetkik ve kararlarına sunmak üzere bir kısıtlamanın planlarını hazırlar,

3) Bu planlar hiç değilse her on senede bir tekrar tetkik ve lüzum görüldüğünde tadil edilecektir,

4) Muhtelif hükümetlerin kabulünden sonra bu suretle tespit edilen silahlanma hadleri Konseyin rızası olmadıkça aşılmayacaktır.

5) Harp malzemesi ve cephanesinin hususi teşebbüs tarafından imal edilmesinin ciddi itirazlara sebep olduğunu müşahede eden Cemiyet üyeleri Konseyi, kendi güvenliklerine yetecek harp malzeme ve cephanesini imal edemeyen Cemiyet üyelerinin ihtiyaçlarını nazarı itibara almak suretiyle bunun kötü neticelerini önleyecek tedbirleri ittihaz etmekle görevlendirir,

6) Cemiyet üyeleri, silahlanmaların mevcut oranlarına kara, deniz ve hava programlarına dair bütün bilgileri en açık ve en tam bir surette teati etmeyi taahhüt ederler.

Ayrıca Milletler Cemiyeti Misakının 9. maddesinde silahlanmanın sınırlanması konusunda Misakın 1. ve 8. madde hükümleri ve genel olarak kara, deniz ve hava

2003, s. 9-15; **YENİSEY Feridun / TURHAN Faruk**, “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisi”, İstanbul 2007, s. 123-135,
⁷⁴ **Covenant of the League of Nations Aims**,
http://www.johndclare.net/league_of_nations_aims.htm, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

olmak üzere askeri meseleler hakkında Konseye görüşünü bildirmek üzere daimi bir komisyonun oluşturulacağı hükmüne yer verilmiştir⁷⁵. Nitekim Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 19 Mayıs 1920 tarihinde kurduğu bu Komisyon her milletin bir karacı, bir denizci, birde havacı askerlerden oluşan temsilcilerinden oluşmuş olup, üç ayrı tali komisyona ayrılarak her devletin coğrafi durumunu ve özel şartlarını da göz önünde bulundurarak her biri için bir silahsızlanma projesi hazırlamak üzere görevlendirilmiştir. Söz konusu komisyonun ulaştığı ilk somut neticelerden birisi Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nun 27 Kasım 1922 tarihinde Avrupa devletlerinin askeri masraflarını 1913 seviyelerine indirmelerine ilişkin aldığı karardır. Söz konusu kararda Genel Kurul güvenlik meselesine de değinerek, devletlerin kendilerine yönelecek bir saldırıdan korunabilmeleri amacıyla Cemiyet üyeleri arasında karşılıklı yardım antlaşmalarının yapılması tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak bu karşılıklı yardım antlaşmalarının geçerli olabilmesi için söz konusu antlaşmaya taraf ülkelerin Genel Kurul'un aldığı silahlanmanın sınırlandırılması kararına uymaları şart koşulmuştur. Milletler Cemiyeti Misakının bu hükümlerinden hareketle Milletler Cemiyeti'nin silahlanmanın sınırlandırılması meselesini milletlerarası barış ve güvenliğin sağlanabilmesi için gerekli bir koşul olarak gördüğü anlaşılmaktadır⁷⁶.

Lahey Barış Konferanslarının her ikisinde de büyük hayal kırıklığıyla sonuçlanan silahsızlanma ve silahların azaltılması teşebbüsleri I. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden canlanmıştır. Bunda I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan vahşet etkili olmuştur. Bunun sonucu olarak dünya kamuoyunda, savaşa ve özellikle ağır silahlanmaya duyulan tepki silahsızlanma ve silahların azaltılmasına yönelik arzuyu artmıştır. Bu durumun ilk ve en önemli sonuçlarından birisi de ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihinde yayınladığı on dört maddelik beyannamenin (Wilson Prensipleri) dördüncü maddesinde “ her ülkenin silahlarını iç güvenliğin gerektirdiği dereceye indirmek için karşılıklı garantileri vermeleri ile ülkeler silahlanmayı bırakacaklar” ifadesinin yer almış olmasıdır. Ancak o dönem için bu beyan, başta savaştan yenik çıkmış olan Almanya ile yürütülen ateşkes antlaşmasında

⁷⁵ ALSAN, s. 18; **Covenant of the League of Nations**, <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain?docid=3dd8b9854>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

⁷⁶ ALSAN, s. 18-20.

varılacak barışın öncelikle Almanya'nın silahsızlandırılmasına bağlı olduğunu ifade etmek için kullanılmış bir ifadedir. Nitekim Versay Barış Antlaşmasının 1. maddesi “barışın muhafazası, ulusal güvenlikle uyumlu olacak şekilde ve en alt seviyede silahların azaltılmasını gerektirmektedir” hükmünü içermektedir⁷⁷. Ayrıca aynı antlaşmanın 5. bölümünün giriş kısmında ise; Almanya'nın silahsızlandırılmasının diğer bütün milletlerin silahlarının sınırlandırılmasına bir başlangıç teşkil edeceği esası kabul olunmuş ve bu esas⁷⁸ “bütün milletlerin silahlarının umumi bir tahdidi hazırlığını mümkün kılmak için Almanya, aşağıda yazılı askeri, bahri ve havai hükümlere tamamıyla riayet eyleyeceğini taahhüt eder” şeklinde ifade edilmiştir⁷⁹.

I. Dünya Savaşı'na rağmen, II. Dünya Savaşı'nda, Çin ve Japonya arasında süren çatışmalarda kullanılan küçük çaplı bazı kimyasal silahlar haricinde, kimyasal silah kullanımına şahit olunmamıştır. Ancak bu durum sanılanın aksine, kimyasal silahlardan vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim bu zaman zarfında devletlerin sahip olduğu kimyasal silah türleri ve sayıları sürekli artmıştır. II. Dünya Savaşı süresince birçok farklı türde kimyasal silah üretimi, dağıtımı ve depolanması yapılmış ancak bu silahlar kullanılmamıştır. Üretilen bu silahlardan bir kısmı ise, savaşın sona ermesiyle beraber ya toprağa gömülmüş ya da denize boşaltılmıştır. Bu silahlara II. Dünya Savaşı süresince başvurulmamasının başlıca nedeni ise; bu silahların öncelikle savunma amaçlı üretilmiş ve stoklanmış olmalarıdır. Ayrıca o dönem hem Roosevelt hem de Hitler'in kişisel görüşlerinin, bu silahların ilk defa (saldırı amaçlı olarak) kullanımına karşı olma noktasında olduğu bilinmektedir⁸⁰.

Görüldüğü üzere dünyada uzunca bir müddet zehirli gazların yasaklanmasına ilişkin girişimlerde dahi istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Bu girişimlerin yanı sıra, dünyada silahlanma yarışı olanca hızıyla devam etmiştir. Bu süreç içerisinde ülkelerin kendilerini savunma bahanesiyle geri durmak istemedikleri bu yarışın en

⁷⁷ ÖNDER, s. 5.

⁷⁸ ALSAN, s. 28.

⁷⁹ **Treaty of Versailles**, Articles 159-213, <http://www.firstworldwar.com/source/versailles159-213.htm>, Erişim Tarihi: 21.02.2014; ALSAN, s. 18.

⁸⁰ **Bkz.** O ana kadar askeri doktrinde yer alan hızlı yer değiştirme ve savunma kuralları, ağır patlayıcı maddelerin yerini alan kimyasal silahların geliştirilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Nitekim atom bombasının kullanılması sonucu Japonya'nın savaşta saf dışı bırakılmasından ardından ABD'nin elinde bulundurduğu büyük çaptaki kimyasal silah stoğunu ne yapacağı sorusu büyük endişelere yol açmıştır.

azından belirli bir düzeyde tutulması amaçlanmıştır. Neticede özellikle I. Dünya Savaşı sırasında kitle imha silahlarının korkunç yüzü ile yüzleşen uluslararası toplum üyeleri bu konuda daha ciddi adımlar atmış olsalar da bu girişimler yetersiz kalmıştır⁸¹.

Milletler Cemiyeti İsveç - Finlandiya, Yunanistan - Bulgaristan gibi bazı devletlerarası uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmanın haricinde dünya barışını sağlama ve koruma noktasında başarılı olamamıştır. Cemiyet o dönem örneğin Fransa'nın Almanya'nın Ruhr Bölgesini işgalini, İtalya'nın Akdeniz'deki Korfu Adasını işgalini, 1931-1933 yılları arasında Japonya'nın Mançurya'yı ilhakını, Bolivya-Paraguay Savaşının çıkmasını, İtalya'nın Etiyopya'yı ele geçirmesini önleyememiştir. Bu gelişmeler üzerine 1933 yılında Nazi Almanyası ve Japonya Milletler Cemiyeti'nden çekildiklerini açıklamışlardır. 1939 yılında ise Sovyet Rusya, Finlandiya'ya saldırması üzerine Cemiyet'ten ihraç edilmiştir⁸². Bütün bu gelişmeler o dönem sadece Cemiyet ve Misakın geleceğini etkilememiş, aynı zamanda dünya barışının başka bir bahara kaldığının da habercisi olmuştur⁸³.

Sonuçta başarısız olan bir Milletler Cemiyeti deneyiminden sonra II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve Cemiyet 1946 yılında dağılma kararı almıştır. Buna rağmen Cemiyetin faaliyet gösterdiği dönem içerisinde, insanoğlunun kendisine karşı gerçekleştirdiği insanlık dışı muamelelerini önlemek adına cesur ama bir o kadar da hayalperest bir meydan okumayı gerçekleştirdiği söylenebilir⁸⁴. Günümüzde ise Cemiyetin halefi olarak varlığını sürdüren BM'nin de, gelecekte mutlak olarak üçüncü bir dünya savaşının çıkmasını önleyebileceğini söylemek mümkün değildir. Nitekim BM Örgütünün başta milletlerarası barış ve güvenliği sağlamak ve korumakla görevli organı olan Güvenlik Konseyi'nin yapısındaki aksaklıklar bu olasılığı artırmaktadır. Son dönem Suriye ve Kırım örneğinde açıkça görüldüğü üzere Konsey üyesi ülkeler karşı karşıya geldiğinde Konseyin çalışamaz hale gelmesi, BM sisteminde daimi üyelerden herhangi birine karşı yaptırım uygulanmasını imkânsız

⁸¹ ALSAN, s. 13.

⁸² SOLIS, s. 77.

⁸³ NORTHEGE F. Samuel, The League of Nations, Leicester UK 1986, s. 161.

⁸⁴ NORTHEGE, s. 186.

hale getirmektedir. Bu durum ise gelecekte veto hakkına sahip ülkeler arasında meydana gelebilecek bir kıvılcımın daha da büyüyebileceği anlamına gelmektedir.

1. 1899 Tarihli I. Lahey Barış Konferansı

Rus Çarı II. Nikola'nın I. Dünya Savaşı öncesinde özellikle Almanya'nın silahlarını durmadan artırmasından ve Rusya'nın ekonomik durumu itibariyle silahlanma yarışında geride kalmasından endişe ederek, bir silahsızlanma imkânı olmasa bile silahlanmanın bir dereceye kadar sınırlanmasını sağlamak amaçlı girişimleri sonucunda Lahey Barış Konferanslarının⁸⁵ ilki 26 devletin katılımıyla 18 Mayıs 1899 tarihinde gerçekleşmiştir⁸⁶.

Başlıca toplanma sebebi silahlanmanın sınırlanması olan I. Lahey Barış Konferansında ayrıca uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve hakemlik gibi pek çok uluslararası mesele görüşülmüştür. Nitekim bu konferanslar sonunda “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözümüne İlişkin La Haye Sözleşmeleri” (Hague Conventions for the Pacific Settlement of International Disputes) imzalanmıştır. Ancak Konferansların konumuz açısından önemi başta da ifade edildiği üzere Konferansların toplanma sebebi olan silahsızlanma konusudur⁸⁷.

Lahey Konferanslarının birer barış konferansı olarak nitelendirilmelerine karşın ilk konferansın toplanmasını müteakip yeşeren barışa dair ümitler kısa süre sonra yerini büyük ölçüde hayal kırıklığına bırakmıştır. Nitekim bu hayal kırıklığının bir ifadesi olarak Fransa Delegesi Leon Bourgeois'nun Konferansa hitaben yönelttiği soru ve akabinde aldığı cevap, bu konuda yaşanan hayal kırıklığının bir ispatıdır. Bourgeois, Konferans delegelerine yönelik olarak “dünya barışı üzerinde ağır baskı yapan askeri masrafların azaltılması arzuya şayan mıdır” diye sormuş ve Konferans Bourgeois'nun bu sorusuna karşılık olarak 21 Temmuz 1899 tarihinde

⁸⁵ GÖNLÜBOL, s. 64.

⁸⁶ ÖNOK, s.26.

⁸⁷ ALSAN, s. 15.

kabul ettiği bir bildiride Şu cevabı vermiştir: “İnsanlığın maddi ve manevi refahının artırılması maksadıyla tahdit çok (grandement) arzuya Őayandır⁸⁸.”

Konferansın silahsızlanma konusunda başarısız olmasında, Konferans süresince büyük devletlerden bazılarının (bilhassa deniz kuvvetlerinin sınırlanması bakımından İngiltere ve kara kuvvetlerinin sınırlanması bakımından da Almanya'nın) ciddi muhalefetiyle karŐılaŐılmasının rolü büyüktür. Nitekim Konferans, çalışmalarını bitirmeden önce yine Fransız Temsil Heyetinin teklifi üzerine Konferansta “insan medeniyetinin en büyük hayrı için buna benzer toplantıların yapılması” temennisi ifade edilmiştir. Bu suretle Konferansın baŐarısızlığı, ileriye yönelik temennilerle bir ölçüde maskelenmeye çalıŐılmıŐtır⁸⁹.

Silahsızlanmanın yanı sıra, milletlerarası uyuşmazlıklarda kuvvete başvurulmasını önleyecek bir takım tedbirlerin gerekliliği konusu da, Konferansın gündem maddeleri arasında yerini almıştır. Bu çerçevede tartışılan konuların başında, milletlerarası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözüümü çerçevesinde zorunlu tahkim yolunun kabulü gelmiştir. Ancak I. Lahey Konferansında, zorunlu tahkim⁹⁰ yolunun kabulü konusunda bir takım ilerlemeler kaydedilmiŐ olmasına rağmen, Konferans bu yolda gereken düzenlemeleri gerçekteŐtirmeden sona ermiŐtir⁹¹.

2. 1907 Tarihli II. Lahey Barış Konferansı

I. Lahey Barış Konferansı sonucunda hakemlik, uluslararası yargı yolu, uluslararası hukuk kurallarına uygunluğun denetimi ve bu kuralların tenfizi gibi birçok mesele çözümsüz kalmıŐtı. Bu nedenle ilk konferansta çözümlenemeyen meselelerin ikinci bir konferans düzenlenerek çözüme kavuşturulması planlanmıştır. İkinci konferansın toplanması noktasındaki ilk girişim ise bu kez 1904 yılında ABD'den gelmiştir. Ancak o tarihlerde Rusya ile Japonya arasında çıkan savaş, Konferansın en erken 1907 yılında toplanabilmesine neden olmuŐtur⁹².

⁸⁸ ALSAN, s. 15.

⁸⁹ ALSAN, s. 16.

⁹⁰ WILLEM, s. 128.

⁹¹ ALSAN, s. 16.

⁹² ÖNOK, s. 28; GÖNLÜBOL, s. 65-66.

I. Lahey Barış Konferansının sonunda ifade edilen temenniye uyularak birinci konferanstan sekiz yıl sonra (15 Haziran1907) tarihinde bu kez 44 devletin katılımıyla II. Lahey Barış Konferansı toplanmıştır⁹³. II. Lahey Barış Konferansı da özellikle uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve silahsızlanmaya dair meseleler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak daha Konferans toplanmadan önce Rusya ile Japonya arasında çıkan savaş sonucunda uluslararası uyuşmazlıklar artmış olduğundan, silahsızlanma veya silahların azaltılması konularında birinci konferanstan daha uygun bir ortamın oluşacağı noktasında tereddütler oluşmuştur. Nitekim daha sonra İngiltere, milletlerarası ilişkilerin o anki gerginliğini de bahane ederek “en kuvvetli donanmaya sahip iki devletin donanmaları kadar kuvvete sahip olma prensibini (Two Powers Standart) konferansta şiddetle savunmuş ve bu prensipten hiçbir zaman taviz vermemiştir. Almanya ise, Alman İmparatoru Wilhelm’in; “memleketin istikbali denizlerde” tavsiyesine uyarak⁹⁴ donanma bakımından İngiltere’ye yetişmeye çalışmıştır. O tarihte donanma bakımından en ileride bulunan devlet olan İngiltere’nin silahlanmanın sınırlanmasını kendi Two Powers Standart Prensibine bağlı tutuyor olması karşısında bu devlete yetişmeye çalışan başta Almanya ve Rusya olmak üzere diğer devletler de kuvvetlerinin sınırlanmasına karşı çıkmışlardır⁹⁵.

Bütün bu gerçekler ışığında II. Lahey Barış Konferansı birinci konferansta öngörülen hakemlik müessesesinin zorunlu hale getirilmesi, uluslararası bir yargı yolu oluşturulması, uluslararası kuralların denetimi ve tenfizini sağlayacak bir mekanizmanın geliştirilmesi gibi konuların yanı sıra silahsızlanma konusunda da oluşan beklentilerin hiçbirini karşılayamamıştır. Nitekim Konferans sonucu kabul edilen 12 sözleşme, iki beyanname, dört temenni ve bir tavsiye neticesinde ne savaş (kuvvet kullanma) yasaklanabilmiş ne de savaşı önleyecek etkin bir mekanizma getirilebilmiştir⁹⁶.

⁹³ **BATIR Betül**, Uluslararası Barış Konferansları ve Osmanlı Devleti “Genel Savaş Öncesi Barış Arayışları (1899-1914), İstanbul 2009, s. 30-25; **WILLEM**, s. 123-126.

⁹⁴ <http://www.firstworldwar.com/bio/wilhelmii.htm>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

⁹⁵ <http://www.firstworldwar.com/bio/wilhelmii.htm>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

⁹⁶ **ÖNOK**, s. 27-28; **GÖNLÜBOL**, s. 66-67; **BELİK**, s. 13-14.

Tüm bu nedenlerle II. Lahey Barış Konferansında da milletlerarasında asgari bir düzen ve ortak güvenliğin kurulması bakımından gerekli kararlar alınmamıştır. Bunun üzerine bu kez İngiliz Delegeşi Konferansta şu temenninin kabul edilmesini önermiştir “Askeri yüklerin tahdidi pek (hautement) arzuya şayandır”⁹⁷.

Görülüyor ki, her iki konferansta açıklanan silahsızlanma konusundaki temennilerdeki tek farklılık, ilk konferansta kullanılan çok (grandement) ifadesinin yerine ikinci konferansta pek (hautement) ifadesinin kullanılması olmuştur. Lahey Barış Konferanslarının sonucunda ortaya çıkan bu netice üzerine, Meşhur İngiliz Gazeteci William Stead “Konferans Postası” adlı gazetede, siyah çerçeve içinde silahsızlanma için şu ölüm ilanını yazarak âdeta dünyada bu konuda yaşanan hayal kırıklığına tercüman olmuştur: “1899 da Petersburg’da doğan silahsızlanma, 1907 de La Haye’de ölmüştür”⁹⁸.

3. 17 Haziran 1925 Tarihli Cenevre Protokolü

I. Dünya Savaşını sonlandıran başta Versay Antlaşması olmak üzere pek çok antlaşmada zehirli gazların bir savaş aracı olarak kullanılmasını sınırlayan bazı hükümlere rastlanmaktadır. Bunun başlıca nedeni I. Dünya Savaşı sırasında sıklıkla başvurulan zehirli gazların savaşın bilançosunu daha da fazla artırmış olmasıdır. O zamanlar başlıca hedefi yeni bir dünya savaşının çıkmasını engellemek olan Milletler Cemiyeti⁹⁹ de bu amaçla bir takım girişimlerde bulunmuştur. Nitekim bu girişimler sonucu Cenevre’de bir konferans düzenlenmiştir. Söz konusu Konferansta “Silahlanma, Uluslararası Silah Ticareti ve Savaş Hukukuna Dair Denetimler” konularının yanı sıra “savaşta zehirli gazların kullanımının yasaklanması” konusu da gündem maddeleri arasında yerini almıştır¹⁰⁰. Aynı şekilde 1921 yılında Washington’da “kimyasal silahların ve kimyasal silah taşıyan deniz altılarının yasaklanmasına ilişkin” başarısızlıkla sonuçlanan girişim sonrasında da Milletler Cemiyeti “Kimyasal ve Biyolojik Silahların Kontrolü” meselesini ilk kez gündemine

⁹⁷ ALBERT De La Pradelle, La Paix Moderne (1899-1945): De La Haye â San Francisco, s. 26.

⁹⁸ ALBERT, s.26; ALSAN, s.16-17.

⁹⁹ SOLIS, s. 76.

¹⁰⁰ SOLIS, s. 601.

almıştır. Bu girişimler sonucunda 17 Haziran 1925 tarihinde tam adı “Boğucu, Zehirli ve Diğer Gazlarla Bakteriyolojik Metotların Savaşta Kullanılmasının Yasaklanmasına İlişkin Protokol” olan Cenevre Protokolü imzalanmıştır¹⁰¹. Söz konusu Protokol 8 Şubat 1928 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁰².

Cenevre Protokolü aslında 1899 I. Lahey Barış Konferansında kabul edilen “Boğucu ve Zehirli Gazların Savaşta Kullanımından Vazgeçmeye İlişkin Taahhüt”, ile 1907 II. Lahey Barış Konferansında kabul edilen “Boğucu ve Zehirli Gazların Savaşta Kullanımının Yasaklanmasına” ilişkin kararın¹⁰³ ardından bu konuda ortaya çıkan ilk somut girişim olması nedeniyle önem arz etmektedir. Ayrıca Cenevre Protokolü ile silahsızlanma yolunda bir adım daha ileri gidilerek “savaşta bakteriyolojik metotların kullanımına” da yasak getirilmiştir¹⁰⁴.

Türkiye Cumhuriyeti, Cenevre Protokolü’nü imzalayan devletler arasında yer almaktadır. Nitekim Türkiye herhangi bir çekince ileri sürmeksizin imzaladığı Protokolü, çıkardığı 7 Ocak 1929 tarihli ve 1380 sayılı kanunla uygun bulmuş ve 20 Ocak 1929 tarihinde Resmi Gazetede yayımlamıştır.

Teknoloji ve sanayi bakımından gelişmiş durumda olan devletlerden birçoğu Cenevre Protokolü’nü özellikle iki konuda çekince koyarak imzalamışlardır. Bu çekincelerden ilki “söz konusu devletlerin herhangi bir kimyasal veya biyolojik silahın kendilerine karşı kullanılması tehdidi karşısında veya bu silahların kendilerine karşı kullandığı durumlarda, karşılık olarak kimyasal silah kullanma haklarının varlığı” noktasında olmuştur. İleri sürülen çekincelerden ikincisi ise “Protokole taraf olmayan devletlere karşı, meşru müdafaa amaçlı kimyasal silah kullanma hakkının varlığı” noktasında olmuştur. Bu şekilde Çin, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği, 1920’li yıllarda Protokole bu çekinceler çerçevesince taraf olmuşlardır. Bu devletlerin yanı sıra örneğin Japonya 1970’lere kadar Protokolü imzalamayı

¹⁰¹ **DINSTEIN**, s.74; **GENELKURMAY**, s. 143.

¹⁰² **KENYON / FEAKES**, s. 5.

¹⁰³ **Bkz.** 1907 Hague Regulation IV Article 23/a, <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=61CD D9E446504870C12563CD00516768>, Erişim Tarihi: 21.12.2013, **SOLIS**, s. 600.

¹⁰⁴ **GENELKURMAY**, s. 143.

reddetmiş, ABD ise Senato'dan 1975 yılına kadar Protokole ilişkin onay alamamıştır¹⁰⁵.

O dönem uluslararası toplumda Cenevre Protokolü'ne ilişkin yaklaşımlara bakıldığında, dünya siyasetinde önde gelen devletlerin ileride kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanması konusundaki tutumlarının ne şekilde olacağını anlamak da büyük ölçüde kolaylaşacaktır. Ulaşılan sonuç aynı zamanda günümüze değin bu silahların önüne geçmeye yönelik etkin bir düzenin kurulamayışının da başlıca nedenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Cenevre Protokolü'nün imzalanmasının ardından da dünyanın çeşitli bölgelerinde kimyasal ve biyolojik silahların kullanıldığına dair haberler gelmeye devam etmiştir. Bu bölgelerden bazıları Fas (1923-1926), Trablusgarp (1930), Doğu Türkistan-Sincan (1934), Etiyopya-Habeşistan (1935-1940) ve Mançurya (1937-1942)¹⁰⁶dır.

Cenevre Protokolü'ne 5 yıl içerisinde 28 devlet taraf olmuştur. Bugün ise Protokole taraf devlet sayısı 135 olup, Protokolün öngördüğü yasaklar, hem uluslararası hem de ulusal nitelikli silahlı çatışmalarda uyulması gereken silahlı çatışmalara ilişkin oluşan evrensel örf ve adet hukuku kurallarının temelini oluşturmuştur¹⁰⁷. Örneğin Cenevre Protokolü'nde yer alan yasaklardan biri olan "savaşta boğucu ve zehirleyici madde kullanımı yasağı"¹⁰⁸ 1998 yılında imzalanan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin Roma Statüsünün 8. maddesinde, "uluslararası silahlı çatışmalarda boğucu, zehirleyici veya diğer gazlar ile benzer sıvılar, malzemeler veya aletlerin kullanılmasının savaş suçunu oluşturacağı"¹⁰⁹ ve bu yasağa aykırı davranışların ise uluslararası sorumluluğu gerektireceği şeklinde düzenlenmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁵ **Bkz.** Ancak bu çekincelerin hepsi Kimyasal Silahlar Sözleşmesine dair müzakere süreci içerisinde geri çekilmiştir.

¹⁰⁶ **WHO**, Public Health Response to Biological and Chemical Weapons- WHO Guidance, Geneva 2004, s. 13.

¹⁰⁷ **HENCKAERTS Jean-Marie / BECK Lousie Doswald**, Customary International Humanitarian Law, vol. I, Rules, Rule 72, Cambridge UK 2005, s. 251.

¹⁰⁸ **DINSTEIN**, s.74; **GENELKURMAY**, s. 143.

¹⁰⁹ **ŞEN Ersan**, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara 2009, s. 93, 135, **ERDAL**, s. 106-110.

¹¹⁰ **SOLIS**, 602; http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2013.

Cenevre Protokolü'nün Önsözünde "Protokole taraf devlet temsilcilerinin savaşta, boğucu, zehirleyici veya diğer gazların ve bu türden bütün sıvı maddelerin veya aletlerin kullanımının uygar dünyanın genel düşüncesiyle haklı bir şekilde kınandığı, dünya güçlerinin çoğunun taraf olduğu antlaşmalarda böyle bir kullanımın yasaklanmasının kabul edildiği, ayrıca milletlerin vicdan ve uygulamalarında bağlayıcı olan bu yasağın evrensel anlamda da uluslararası hukukun bir parçası gibi kabul edilmesi amacıyla Tam Yetkili Temsilcilerin böyle bir kullanımı yasaklayan antlaşmalara henüz taraf olmadıkları takdirde bu yasağı kabul etmek, bakteriyolojik savaş metotlarını içine alacak şekilde genişletmek ve bu bildirim koşullarına uygun olarak, bunu aralarında bağlayıcı kabul etmek hususlarında anlaşmışlardır" belirtilmiştir¹¹¹. Ayrıca Yüksek Akit Taraflar, diğer devletleri bu Protokole katılmaya ikna etmek için her türlü gayreti sarf etmeyi de taahhüt etmişlerdir¹¹².

1925 Cenevre Protokolü, savaşta gayri insani yöntemlere başvurulmasının önlenmesi noktasında atılan ciddi bir adım olmasına rağmen yetersiz kalmıştır. Bunun başlıca nedeni o dönem, Protokolde anılan taahhüde ve getirilen yasaklara uyulmasını denetleyecek bir mekanizmanın öngörülmemiş olması ve aynı zamanda yasaklanan maddelerin barışçıl amaçlar dışında üretimine dair herhangi bir kısıtlamanın getirilmemiş olmasıdır¹¹³.

4. 3 Aralık 1925 Tarihli Lokarno Antlaşmaları

Milletler Cemiyeti Misakının silahlı çatışmalar hukuku bakımından eksikliklerini Cenevre Protokolü ile kapatmanın mümkün olmaması üzerine, bu gerçeği gören uluslararası toplum üyeleri, geniş kapsamlı ve çok taraflı uluslararası antlaşmaların haricinde iki taraflı antlaşmalar imzalanarak Misakın hükümlerinin daha kolay uygulanabileceğini düşünmüşlerdir. Bu çerçevede imzalanan ikili antlaşmalar arasında Lokarno Antlaşmaları önemli bir yer tutar¹¹⁴.

¹¹¹ KENYON / FEAKES, s. 5; DINSTEIN, s. 74.

¹¹² GENELKURMAY, s. 143-144.

¹¹³ SOLIS, s. 602.

¹¹⁴ BELİK, s. 25.

Lokarno Antlaşmaları, Alman hükümetinin teşebbüsü üzerine 5-6 Ekim 1925 tarihlerinde Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya tarafından İsviçre'nin Ticino kantonundaki Lokarno şehrinde toplanan bir konferansta müzakere edilmiş, 16 Ekim 1925 tarihinde ise yine aynı şehirde parafe edilerek 1 Aralık 1925'te Londra'da imzalanmıştır. Bununla birlikte söz konusu antlaşmaların Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olduğu tarihte yürürlüğe gireceği kararlaştırılmıştır. Antlaşmaların imzalanmasının hemen ardından ise Almanya 1926 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş ve böylece dışlanmış olduğu uluslararası sisteme yeniden dâhil edilmiştir¹¹⁵.

Lokarno Antlaşmaları Almanya tarafından ihlal edildiği tarih olan 1936 yılına kadar Avrupa'daki barışın temelini oluşturmuştur. Bu Antlaşmalar sayesinde o tarihlerde Avrupa'nın hatta dünyanın en tehlikeli bölgelerinden biri olan Ren Bölgesi'nde, Almanya ile Fransa ve Almanya ile Belçika arasında ayrı ayrı barış antlaşmaları imzalanmıştır. Bu şekilde Almanya, Fransa ve Belçika arasındaki sınırlar kesin bir şekilde belirlenmiş ve Almanya bu sınırların sürekli olduğunu kabul etmiştir. Bu konuda bir anlaşmazlık çıkması halinde ise taraflar, kuvvete başvurulmaması ve sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi konusunda mutabık kalmışlardır¹¹⁶.

5. 27 Ağustos 1928 Tarihli Briand-Kellogg Paktı

1899 ve 1907 yıllarında gerçekleşen Lahey Barış Konferansları ve ardından I. Dünya Savaşının acı deneyimi sonrasında 20. yüzyılda bir hayal olarak görünen dünya barışını sağlamaya yönelik umutlar Briand-Kellogg Paktı ya da Paris Antlaşması olarak bilinen "Savaşın Vazgeçmeye Dair Genel Antlaşma" ile az da olsa yeniden canlanmıştır¹¹⁷. Nitekim daha sonra, söz konusu antlaşmaya adını veren ABD Dış İşleri Bakanı Frank B. Kellogg ve Fransa Dış İşleri Bakanı Aristide Briand bu girişimleri nedeniyle Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüşlerdir¹¹⁸.

¹¹⁵ BELİK, s. 25-29.

¹¹⁶ BELİK, s. 28.

¹¹⁷ SHAW, s. 390-392.

¹¹⁸ SOLIS, s. 77.

Briand-Kellogg Paktı, 63 devlet temsilcisinin Paris'te bir araya gelerek “Yüksek Akit Tarafların; ... uluslararası uyuşmazlıklarda savaşa bir çözüm yolu olarak başvurulmasını kınadıkları ve savaş tehdidinin aralarındaki ilişkilerde bir iç politika malzemesi haline geldiğini belirttikleri” bir karar almaları üzerine şekillenmiştir¹¹⁹.

Ancak söz konusu antlaşma bu haliyle savaşı tamamen ortadan kaldıran bir antlaşma niteliğinde değildir. Nitekim antlaşma hükümleriyle, savunma amaçlı savaş ilanı ve antlaşmayı çiğneyen herhangi bir taraf devlete karşı silahlı müdahale meşru görülmüştür. Bununla birlikte Antlaşmanın ne şekilde ihlal edilmiş sayılacağı veya antlaşmanın ihlal edilmesini önlemek amacıyla hangi zorlayıcı önlemlere başvurulacağına ilişkin antlaşmada herhangi bir hüküm getirilmemiştir¹²⁰. Bu haliyle, kişisel veya ulusal bir yaptırım gücüne sahip olmayan Antlaşmanın, bir niyet açıklamasının haricinde, uluslararası hukukta herhangi bir zorlayıcı ya da yasaklayıcı hüküm getirmediği açıktır¹²¹.

Briand-Kellogg Paktı, içeriğinde Antlaşmadan vazgeçmeye yönelik bir hüküm bulunmamasından dolayı, en azından teknik anlamda halen yürürlüktedir. Antlaşmadaki en önemli hüküm; “meşru müdafaa hali veya antlaşmayı ihlal edene karşı ortak bir müeyyide uygulama amacı dışında, antlaşmaya taraf olan ülkelerin, savaşa (kuvvet kullanmaya) başvurmaktan vazgeçtiklerini ve bu haller dışında savaşa başvurulmasını kınadıklarına” dair hükümdür¹²². Antlaşma bu yönde herhangi bir yasak veya yaptırım düzeni öngörmemiş olmasına rağmen, kendisinden sonra imzalanan pek çok uluslararası metine kaynaklık etmiştir. Nitekim BM Antlaşmasının 2. maddesinin 4. fıkrasında yer alan; “tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde, gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir

¹¹⁹ **General Treaty for the Renunciation of War (1928):**
Article 1, http://www.ijl.org/courses/documents/kellogg-briandpact_000.pdf,
Erişim Tarihi: 27.02.2014.

¹²⁰ **SOLIS**, s. 77.

¹²¹ **SOLIS**, s. 77.

¹²² **RÖLİNG Bert V.A.**, “The Ban On The Use Of Force and The U.N. Charter”, The Current Legal Regulation Of The Use Of Force, A. CASSESE, Dordrecht, The Netherlands 1986, s. 5; **SOLIS**, s. 77.

biçimde kuvvet kullanma tehdidine başvurmaktan kaçınırlar” şeklinde tanımlanan “kuvvet kullanma yasağı” da Briand Kellogg Paktındaki söz konusu hükümden türemiştir¹²³.

Kuvvet kullanma yasağının istisnaları ile ilgili Briand-Kellogg Paktı’nda yer alan ifadeler yine BM Antlaşmasının 51. maddesinde şu şekilde yerini bulmuştur: “Bu Antlaşmasının hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek bu üyenin doğal olan bireysel veya ortak savunma hakkına hanel getirmez¹²⁴. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin iş bu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez¹²⁵”.

Görüldüğü üzere uluslararası barış ve güvenliğin tesisi amacıyla son derece önemli bir ilke olan “kuvvet kullanma yasağı” ve bu yasağın temelini atan Briand-Kellogg Paktı uluslararası hukukta önemli bir yere sahiptir¹²⁶. Ayrıca dünya üzerinde günümüze değin kurulmuş olan en etkin ve kapsamlı uluslararası mekanizma olan BM’nin icra organı niteliğindeki Güvenlik Konseyi’nin de uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması noktasında üstlenmiş olduğu rol de açıktır¹²⁷.

Tam adıyla “Savaştan Vazgeçmeye Dair Genel Antlaşma” olan Briand-Kellogg Paktı, BM Antlaşması ile beraber kuvvet kullanmayı sınırlayan iki antlaşmadan biri olarak halen yürürlükte dir¹²⁸. Nitekim II. Dünya Savaşından sonra savaş hukukuna ilişkin daimi bir mahkeme niteliğinde kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kuruluşuna kadarki süreç içerisinde, belirli olayları yargılamak amacıyla faaliyet gösteren geçici nitelikteki Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza

¹²³ RÖLİNG, s. 3.

¹²⁴ ARNOLD Roberta / QUÊNIVET Noelle, International Humanitarian Law and Human Rights Law Towards a New Merger in International Law, Leiden-Boston, 2008, s.323.

¹²⁵ ARNOLD / QUÊNIVET, s.323, RÖLİNG, s. 3.

¹²⁶ BROWNLIE Ian, International Law and the Use of Force by States, London 1963, s.75.

¹²⁷ ARNOLD / QUÊNIVET, s. 309.

¹²⁸ BROWNLIE, s. 91.

Mahkemelerinin¹²⁹ yetki alanlarına giren “saldırı suçu”¹³⁰ ve bu suçtan sorumlu olan kişilerin yargılanması gerekliliği de yine ilk kez Briand-Kellog Paktı sonucu gelişen anlayışın bir ürünüdür¹³¹. Ancak A.B.D, İngiltere ve Fransa’nın II. Dünya Savaşı’nın çıkmasına neden olan savaş ilanları, Paktın içerdiği hükümlerin uygulanmasını bir dönem geciktirmiştir. Bu nedenle tıpkı Leipzig Savaş Suçları Davaları¹³² ve Milletler Cemiyeti deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanması gibi, silahlı çatışma hukukuna aykırılık teşkil eden savaş suçlarının¹³³ ve savaş suçu¹³⁴ işleyen kişilerin uluslararası hukukta bireysel sorumluluğu anlayışının yerleşmesi de zaman almıştır¹³⁵.

6. 1930 Tarihli Londra Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Konferansı

I. Dünya Savaşı sonucu Alman donanmasının imhası, Avusturya-Macaristan devletlerinin parçalanması ve Rusya’nın artık denizlerde rol oynayacak durumda olmaması nedeniyle, denizlerde rol oynayabilme kapasitesine sahip başlıca devletler olarak İngiltere, ABD, Japonya, Fransa ve İtalya karşı karşıya gelmiştir. Deniz kuvvetlerinin kara kuvvetlerine nazaran çok daha sınırlı bir sahada faaliyet göstermesi ve güçleri konusunda daha net bilgi edinilmesi imkânı, bu alandaki silah kontrolünün daha kolay yapılabilmesi ve deniz kuvvetlerinin sınırlanması ile ilgili girişimlerin karadakilere nazaran daha başarılı olmasına yol açmıştır. Bu çerçevede 1921-1922 yılları arasında düzenlenen ve asıl adı Deniz Kuvvetlerinin Sınırlanmasına İlişkin Uluslararası Konferans olan Washington Konferansı¹³⁶ sonucunda varılan antlaşmada, mevcut deniz kuvvetleri haricinde yeni oluşturulacak

¹²⁹ **EKŞİ ATEŞ Canan**, Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi, Ankara, 2004, s. 81-91; **ESER, Albin**, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri”, Uluslararası Ceza Divanı s. 7-8; **BAŞAK**, s. 28-32; **AZARKAN**, s. 120.

¹³⁰ **ERDAL**, s. 109-111.

¹³¹ **ÖNOK**, s. 191-198,

DEMİRAG, s. 107-110; **BAŞAK**, s. 249-253; **ATEŞ EKŞİ**, s. 55-59.

¹³² **SOLIS**, s. 75-76 (Başta Alman Kayseri II. Wilhelm ve diğer Alman yetkililerinin, II. Dünya Savaşı ardından imzalanan Versay Barış Anlaşmasının 227-230 maddeleri gereği yargılandıkları davalardır).

¹³³ **ÇINAR M. Fatih**, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Gelişimi Işığında Uluslararası Ceza Divanı, Çanakkale, 2004, s. 74-76.

¹³⁴ **ŞEN**, s. 93.

¹³⁵ **ERDAL**, s 97; **SOLIS**, s. 78.

¹³⁶ **Bkz.** Konferans hakkında daha ayrıntılı bilgi için: <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/naval-conference>, E rişim Tarihi: 18.03.2014.

deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin de bir takım hükümlere yer verilmiştir. Her ne kadar bu antlaşma sonucu İngiltere deniz gücü bakımından üstünlüğünü korumuş olsa da, ileride İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğü Amerika'nın "İngiltere'nin de içinde bulunduğu 3 büyük devletin silahlı gücü kadar kuvvet bulundurma prensibini (Two Powers Standard) hayata geçirmesi sonucu değişecektir¹³⁷.

Milletler Cemiyeti döneminde yürütülen silahsızlanmaya ilişkin müzakerelerde olumlu bir sonuç alınamamasının ardından, gerek bu konudaki anlaşmazlıkları çözmek gerekse değişen durum ve şartlara uygun olarak deniz kuvvetleriyle alakalı yeni bir uzlaşmaya varabilmek amacıyla ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya'nın katılımıyla bu kez 21 Ocak 1930 tarihinde Londra Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Konferansı toplanmıştır. Konferans müzakereleri sırasında yukarıda sayılan devletler arasında bazı konularda uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Nitekim o dönem Fransa, denizaltıların sınırlandırılmasına itiraz etmiştir. İtalya ise kendisine deniz kuvvetleri bakımından Fransa ile eşitlik hakkının derhal tanınması gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple müzakereler sonucunda hazırlanan antlaşma iki kısma ayrılmıştır. Antlaşmanın ilk kısmı İngiltere, ABD ve Japonya arasında 21 Nisan 1930 tarihinde imzalanmış ve söz konusu antlaşmaya göre bu üç devlet altı yıllık bir dönem için deniz filolarının sınırlandırılmasını kabul etmişlerdir. Antlaşmanın ikinci kısmı ise, Fransa ve İtalya da dâhil olmak üzere Konferansa katılan diğer ülkeler arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmada ise daha çok savaş gemilerine ve denizaltı savaşının düzenlenmesine dair hükümler yer almıştır¹³⁸.

B. Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası

II. Dünya Savaşının sona erdiği 1946 yılında başlayan ve Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar devam eden Soğuk Savaş Dönemi boyunca başta ABD ve Sovyet Rusya olmak üzere kitle imha silahlarına sahip birçok devlet, kimyasal silah üretmeye ve stoklamaya devam etmiştir. Nitekim daha sonra yapılan resmi açıklamalara göre Soğuk Savaş Dönemi sonrasında bu ülkelerin elinde bulunan

¹³⁷ <http://www.firstworldwar.com/bio/wilhelmii.htm>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

¹³⁸ ALSAN, s. 30.

kimyasal silah stoğu miktarının 29.000 metrik ton ile 40.000 metrik ton aralığında olduğu belirtilmiştir¹³⁹.

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında iki karşıt kutup olan NATO ve Varşova Paktına bağlı askeri birliklerde kimyasal saldırı ihtimaline karşı hazırlık ve eğitime önem verilmesi de, bu riskin hangi boyutlara ulaştığının bir başka göstergesidir. Ayrıca bu süreç içerisinde Doğu ve Batı bloğuna üye ülkelerin yanı sıra Güney Afrika'dan Orta Doğu'ya, Kuzey Afrika'dan Güney Asya'ya, Çin ve Kore de dâhil olmak üzere dünyada yaklaşık yirmi ülke kimyasal silah yarışına dâhil olmuşlardır. Bu tehlikeli gidişattan ve kimyasal silahların bu denli yaygınlaşmasından endişe duyan bazı sanayileşmiş ülkeler ise, kimyasal silahların ve bu silahların hammaddelerinin¹⁴⁰ ithalat ve ihracatını kontrol altına almak amacıyla işbirliği içerisinde olmaya karar vermişler ve bu amaçla ilk aşamada Avustralya Grubu'nu (Australia Group)¹⁴¹ kurmuşlardır.

Dünyada korkunç miktarlara ulaşan kimyasal silah stoğuna rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen çatışmalarda kimyasal silah kullanımı sınırlı olmuştur. Ancak bu dönemde kimyasal silahların kullanıldığı yerlerden bir tanesi de Yemen'dir. Nitekim Yemen'de 1963-1967 yılları arası dönemde yaşanan ayaklanma ve iç savaş sırasında isyancılara karşı bu tür silahların kullanıldığına şahit olunmuştur¹⁴². Ayrıca ABD tarafından Vietnam Savaşı'nda herbisitlerin (bitkileri öldüren kimyasallar) kullanıldığına dair de bir takım iddialar bulunmaktadır. Bununla birlikte birer kimyasal silah sınıfı olan “taciz maddeleri (harassing agents)” ve bu maddeler içerisinde yer alan “göz yaşartıcı gazlar (tear gases)”¹⁴³ ve “isyancı

¹³⁹ **Bkz.** KSS müzakerelerinde yapılan resmi açıklamalara göre; Örneğin İngiltere'nin 1960 – 1970 yılları arasında kimyasal silah stoğunun 60.000 tona ulaştığı ve bu kimyasalların üçte ikisinin; hardal gazı, fosjen, göz yaşartıcı gaz ve 7.000 ton kadar Alman Tabun gazından oluştuğu, 10 yıl kadar İngiltere'nin bu stoğu elinde bulundurduktan sonra Kuzey Atlantik Okyanusu'na döktüğü bildirilmektedir.

¹⁴⁰ **Bkz.** Kimyasal Madde Öncülleri; kimyasal silah üretiminde sentez yoluyla kullanılan ayrı ayrı kimyasal maddeleri tanımlamaktadır.

¹⁴¹ **Bkz.** “Avustralya Grubu”: Irak'ın 1984 yılında kimyasal silah kullanması sonucunda, kimyasal maddelerin ihracat ve ithalatını kontrol altına almak üzere Avustralya'nın inisiyatifiyle yine bu ülkenin Brüksel Büyükelçiliği'nde bir araya gelen sanayileşmiş on beş ülkeden temsilcinin katılımıyla oluşturulan gayri resmi bir oluşumdur.

¹⁴² **WHO;** Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, Geneva, 2004, s. 13.

¹⁴³ **Bkz.** Lachrymatorler (Göz Yaşartıcı Gazlar); 20. Yüzyılın ikinci yarısında gerek askeri

kontrol ajanları (riot control agents)” da bu tarihler arasında nadir de olsa kullanılmıştır. Bununla birlikte yaralayıcı maddeler (casualty agents) olarak tanımlanan kimyasal silahlar arasındaki sinir gazları (nerve agents) ve hardal gazının (mustard gas) kullanımına da 1983-1988 yılları arasında gerçekleşen İran/İrak Savaşında sıklıkla rastlanmıştır. Nitekim bu savaş sonucunda Irak, İran’ın cephede bu silahlardan korunmaya yarayan ekipmana sahip olmayan birliklerini öne sürmesi üzerine, İran’a karşı üstünlüğü ele geçirmiştir¹⁴⁴.

İran/İrak Savaşında kullanılan kimyasal silahların yol açtığı zarardan çok daha fazlası, Irak’ın savaş sırasında İran’a yardım ettiklerini öne sürdüğü bazı Kürt köylerine yönelik düzenlemiş olduğu ölümcül kimyasal silah saldırıları sonucunda oluşmuştur. Özellikle 1988 yılında Irak topraklarında yer alan Halepçe’de kimyasal silahlar kullanılarak yapılan katliamın dünya basınca da görüntülenmesinin ardından, uluslararası toplum üyeleri kimyasal silahların yasaklanması noktasındaki gayretlerini artırmışlardır. Bunun ilk somut neticesi 1991 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle sonuçlanan Körfez Savaşı sonrasında, BM tarafından kurulan özel bir komisyon (UNSCOM) aracılığıyla Irak’ın kitle imha silahı programına son vermeye yönelik çalışmaların başlatılması olmuştur. Bu çalışmalar sonucu içerisinde en etkili sinir ajanlarından biri olan Sarin ve Hardal gazlarının da bulunduğu 690 tona yakın kimyasal silah ile yaklaşık 3.000 ton ham madde imha edilmiştir¹⁴⁵.

Kimyasal silahların bu denli yaygınlaşmasının ardından bu kez de bu silahların terörist örgütlerin de eline geçeceği endişesi ortaya çıkmıştır. Nitekim 1994 yılı Haziran ayında Japonya/Matsumoto’da düzenlenen bir terörist saldırıda Sarin gazının kullanılması sonucu yedi kişi yaşamını yitirmiş, iki yüzü aşkın kişi ise yaralanmıştır. Ancak bu olay dünya kamuoyunun ilgisini yeterince çekememiştir. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra da (20 Mart 1995 tarihinde) kendini bir dini tarikat olarak adlandıran Aum Shrinkyo isimli bir terörist örgüt tarafından Tokyo Metrosunda gerçekleştirilen yine Sarin gazlı eylem sonucu 12 kişi yaşamını yitirmesi, 122 kişinin

kullanım gerekse isyancı kontrol ekipmanı olarak 2-chlorobenzalmalononitrile (CS) bileşiminde sıklıkla kullanılmıştır.

¹⁴⁴

KENYON / FEAKES, s. 6.

¹⁴⁵

<https://www.fas.org/nuke/guide/iraq/cw/unscom.html>, Erişim Tarihi: 14.04.2014.

ciddi şekilde yaralanması ve 4,695 kişinin ise gazdan etkilenerek hastanelere kaldırılması¹⁴⁶ bu kez dünya kamuoyunun ilgisini çekmeye yetmiştir.

Kimyasal silahların kullanıldığı bu olaylar sonucunda, ilki Soğuk Savaş Döneminde diğeri de bu dönem içerisinde müzakere edilmesine rağmen Soğuk Savaş döneminden hemen sonra (1993 yılında) olmak üzere iki ayrı uluslararası sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeler ile biyolojik ve kimyasal silahlarla etkin bir şekilde mücadele edilmesi amaçlanmıştır. Bu sözleşmelerden ilki Biyolojik Silahlar Sözleşmesi diğeri ise Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'dir.

1. 1972 Tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi

Kısaca Biyolojik Silahlar Sözleşmesi olarak bilinen “Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme”, silahsızlanma yolunda varılan önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Nitekim söz konusu Sözleşmeye taraf devletler Sözleşmenin önsözünde kitle imha silahlarının bütün çeşitlerinin yasaklanması ve imhası da dâhil olmak üzere “Kimyasal ve Bakteriyolojik (Biyolojik) Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Yasaklanmasının ve Bunların İmhasının etkin ve sıkı bir uluslararası denetim içerisinde kolaylaşacağına ikna olduklarını” açıklamışlardır¹⁴⁷.

Sözleşmede biyolojik silahlarla beraber, kimyasal silahlara ilişkin getirilmesi planlanan düzenlemelerin de yer almasının nedeni, biyolojik silahlarla ilgili bu sözleşmenin hazırlık aşamasında kimyasal silahlarla ilgili hükümlere de sözleşme kapsamında yer verilip verilmeyeceğine ilişkin oluşan tereddüdün bir neticesidir. Ancak Sözleşme müzakereleri sonucu kimyasal silahlara ilişkin olarak farklı bir sözleşmenin hazırlanmasının daha yerinde olacağı kararlaştırılmıştır. Böylelikle Sözleşme kapsamında Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin ileride ayrıca kabul edilecek

¹⁴⁶ **Bkz.** 1993 Tarihli Kimyasal Silahlar Sözleşmesi gerek hükümetler tarafından gerekse özel kuruluşlar tarafından yönetilen kimyasal silah üretim tesisleri açısından bir fark öngörmemiştir. Nitekim Japon Hükümeti de Sözleşme kendileri bakımından yürürlüğe girdikten itibaren Aum Üretim Tesisi'ni KSYÖ (OPCW)'ye bildirmiş ve Örgüt denetçileri tarafından bu tesisin imha edildiği onaylanmıştır.

¹⁴⁷ **Bkz.** Biological Weapons Convention, www.unog.ch, Erişim Tarihi: 24.12.2013.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi yolundaki ilk adım teşkil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca taraf devletlerin KSS'ye ulaşmaya dek bu husustaki görüşmelere devam etmeye kararlı oldukları da ifade edilmiştir¹⁴⁸.

Yaklaşık yirmi yıla varan bir zaman aralığıyla (1972-1993) ayrı ayrı kabul edilip imzalanmış olsalar da, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ile Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin getirdiği yasakların kapsamı aynıdır¹⁴⁹. Nitekim Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin 9. maddesinde; “iş bu Sözleşmeye Taraf her devlet, kabul edilmiş olan kimyasal silahların etkili şekilde yasaklanması amacını teyit eder ve bu amaçla bu silahların geliştirilmeleri, üretimleri ve stoklanmalarını yasaklamakla birlikte bunların imhası ile ilgili etkili tedbirler almayı ve kimyasal silah etkisi yaratmak üzere kimyasal etkenlerin üretilmesi veya kullanılması için özel olarak tasarlanmış teçhizat ve dağıtım araçları hakkında alınacak uygun tedbirler hakkında da yakın gelecekte bir antlaşmaya varılması için görüşmelere iyi niyetle devam etmeyi yükümlenirler.” ifadesi yer almıştır¹⁵⁰. Görüldüğü üzere Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne taraf ülkeler, söz konusu Sözleşmeyle yakın bir gelecekte Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ni oluşturma yükümlülüğü altına da girmişlerdir¹⁵¹. Ancak bu yükümlülüğün gereği ancak 20 yılı aşkın bir sürenin ardından (1972-1993) yerine getirilebilmiştir.

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin giriş bölümünde ayrıca 1925 Cenevre Protokolü'ne de atıfta bulunarak, Cenevre Protokolü'nün yapmış olduğu ve yapmaya devam ettiği katkının, savaşın dehşetini azaltmak yolunda etkili olduğu ve yine aynı Protokol ile getirilen ilke ve amaçlara aykırı bütün eylemlerin de birçok defa kınandığı belirtilmiştir¹⁵².

¹⁴⁸ GENELKURMAY, s. 683-684.

¹⁴⁹ **Bkz.** Gerek biyolojik silahlar gerekse kimyasal silahlara ilişkin her iki sözleşmede de bu tür silahların; “Geliştirilmesi, Üretimi ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhası” yer almıştır.

¹⁵⁰ GENELKURMAY, s. 687-688.

¹⁵¹ GENELKURMAY, s. 688.

¹⁵² GENELKURMAY, s. 684, <http://www.unog.ch>, Erişim tarihi: 24.12.2013.

2. 1993 Tarihli Kimyasal Silahlar Sözleşmesi

17 Mart 1948 tarihinde Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Antlaşması ile özellikle Sovyet Rusya ve II. Dünya Savaşından sonra yeniden toparlanma çabasında olan Almanya'ya karşı ortak bir savunma hattının kurulması hedeflenmiştir. Brüksel Antlaşmasında bu amacın yanı sıra dünyada kalıcı bir barışın sağlanması adına silahsızlanmaya verilen önem de vurgulanmıştır. 1954 yılında düzenlenen Paris Konferansı sonucunda ise İtalya ile birlikte Batı Almanya'nın da Brüksel Antlaşmasıyla kurulan Ortak Savunma Birliği'ne dâhil olmasıyla, kurulması hedeflenen savunma hattının ötesinde sadece Sovyet Rusya kalmıştır. Ayrıca Batı Almanya'nın Birliğe dâhil olmasıyla Antlaşmada düzenlenen silahsızlanmaya ilişkin hükümlerin hayata geçmesi adına da bir fırsat olmuştur¹⁵³.

Brüksel Antlaşması kapsamında kabul edilen III. Nolu Protokol ile atomik, biyolojik ve kimyasal silahların üretimi yasaklanmıştır. Ancak söz konusu Antlaşmayı bir kat daha önemli kılan olgu ise, bu yasağı hayata geçirecek olan bir mekanizmanın kurulması yönünde de bazı adımların atılmış olmasıdır. Nitekim Antlaşma hükümlerine uygunluğun denetlenmesi adına Brüksel Antlaşması kapsamında bir de “doğrulama fıkrasının (verification clause)” eklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla atomik, biyolojik ve kimyasal silahların üretimine getirilecek yasağın denetimini gerçekleştirmek üzere bir de Brüksel Antlaşması Örgütü isimli bir mekanizmanın oluşturulması düşünülmüştür. Ancak bu düşünce siyasi nedenlerden dolayı o dönem için hayata geçirilememiştir¹⁵⁴.

Brüksel Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, 1955 yılında bu kez Sovyet Rusya'nın da dâhil olduğu Avusturya'nın bağımsızlığını ve tarafsızlığını ilan eden “Avusturya Devlet Antlaşması” imzalanmıştır. Bir bağımsızlık antlaşması olmasına rağmen Antlaşma kapsamında Brüksel Antlaşması'nda yer alan yasaklara benzer şekilde atomik, biyolojik ve kimyasal silahların üretiminin yasaklanmasına dair bazı

¹⁵³ Bkz. Brüksel Antlaşması: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/82413/Brussels-Treaty>, Erişim Tarihi: 18.02.2014.

¹⁵⁴ KENYON / FEAKES, s. 7-8.

hükümlere de yer verilmiştir. Ancak Avusturya Devlet Antlaşması'nda bu silahların üretimine getirilen yasağa ilişkin herhangi bir denetim mekanizması öngörülmemiştir¹⁵⁵.

Gerek Brüksel Antlaşması gerekse Avusturya Devlet Antlaşması'nda yer alan söz konusu hükümler aslında kitle imha silahlarına yönelik kapsamlı bir yasağın getirilmesi ile bu yasağa uygunluğu denetleyecek bir denetim mekanizmasının oluşturulması fikrinin uluslararası toplumda yavaş yavaş yerleşmesini sağlamıştır. Bu fikrin hayata geçirilmesi ise ancak 1993 yılında imzalanan KSS ile mümkün olmuştur.

A.B.D, Sovyet Rusya ile bu iki devletin müttefikleri arasında 1972 yılından itibaren yürütülen KSS'ye dair gayri resmi müzakere sürecinde¹⁵⁶ 1972 tarihinde imzalanan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin formattan esinlenilerek Sözleşmenin tam adı “Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme” olarak belirlenmiştir¹⁵⁷. Bunun yanı sıra KSS müzakere sürecinde gündeme gelen Sözleşme kapsamında bir denetim mekanizması kurulması fikrine 1974 yılında Bağlantısızlar Grubu ile Japonya ilk başlarda temkinli yaklaşmış¹⁵⁸ İngiltere ise 1976 yılında KSS kapsamında düzenlenmesi planlanan denetim yöntemlerinde biri olan örneğin “doğrulama (verification)” yöntemine bazı şartlarla destek vereceğini belirtmiştir¹⁵⁹.

KSS içerisinde düzenlenmesi planlanan ve Sözleşmenin şu ana kadar imzalanan silahsızlanmaya ilişkin sözleşmelerden en önemli farkını oluşturacak olan konu ise Sözleşme içerisinde yer alması planlanan ‘doğrulama (verification)’ya ilişkin hükümleridir. Nitekim bu konu üzerinde o dönem, özellikle Doğu Blokuna

¹⁵⁵ **KENYON / FEAKES**, s. 7.

¹⁵⁶ **USA**, ‘Work program regarding negotiations on prohibition of chemical weapons’, CCD/360, 20 Mart 1972.

¹⁵⁷ **BOTHE Michael / ROSAS Alan**, The New Chemical Weapons Implementation and Prospects, Netherlands 1998, s. 591-595 (Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya ve Sovyet Rusya'nın, “Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin sözleşme taslağı, CCD/361, 28 Mart 1972.

¹⁵⁸ **Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Japonya Taslağı**, CCD/420, 30 Ağustos 1974.

¹⁵⁹ **Kimyasal Silahlar Sözleşmesi İngiltere Taslağı**, CCD//512, 6 Ağustos 1976.

dâhil ülkeler ile Batı Blokuna dâhil ülkeler arasında geniş kapsamlı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum sonuç olarak Sözleşme müzakerelerinin ancak 24 yıl gibi uzun bir sürecin sonunda tamamlanabilmesine yol açmıştır¹⁶⁰. Örneğin 1977 yılında yapılan müzakerelerde Sovyet Rusya, Sözleşmede yer alması düşünülen “doğrulama” ya ilişkin hükümlere karşı çıkma nedenini şu şekilde ifade etmiştir: “Doğrulama konusu ve ona bağlı olarak yürütülecek faaliyetler, kaçınılmaz olarak devletlerin askeri, endüstriyel ve ticari sırlarının ifşa edilmesi sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle bu tür faaliyetlerin ilerde bir sözleşme çerçevesinde düzenlenecek olması, ülkelerin güvenliği ve ekonomik menfaatleri gereği mazur görülmez¹⁶¹.” Nitekim konu hakkında ileri sürülen tüm fikirler daha sonra Sözleşmenin şekillenmesinde de etkili olacaktır¹⁶².

1974 yılının Temmuz ayında ABD ve Sovyet Rusya, “Kimyasal Silahlar Konusunda Ortak İnisiyatif” adı altında ikili görüşmelere başlayacaklarını açıklamışlardır¹⁶³. Bunun önemi ise; o zamana kadar Cenevre müzakerelerinde üzerinde tartışılan pek çok hukuki konunun söz konusu bu ABD/SSCB ikili görüşmelerde ele alınmış olmasıdır. Böylelikle iki ülke arasında başlayan kimyasal silahların yasaklanması konusu başlığı altındaki görüşmeler serisi 1980 yılının Temmuz ayında sona ermiştir. Nitekim bu görüşmeler sonrasında kimyasal silaha sahip en önemli iki ülke konumunda ABD ve Rusya “Kimyasal Silah Bildirileri, hammadde kontrolleri, Danışma Komitesi’ne ilaveten Teknik Sekretarya’nın oluşturulması¹⁶⁴, 10 yıllık imha süreci şartının getirilmesi, koruyucu ekipmanın testlere tabi tutulması için gerekecek küçük çaplı ve tek sayıdaki kimyasal madde üretimine ilişkin tesisin (Single Small- Scale Facility) kurulması, Bildirimlere

¹⁶⁰ STERN Jessica, “All’s well that ends well?” Verification and the CWC”, Verification 1993: Arms Control, Peacekeeping and the Environment, JB Poole / R Guthrie, London 1993, s. 33.

¹⁶¹ SSCB, “Kimyasal Silahlar Sözleşmesine uyumun denetlenmesine ilişkin bazı yöntemler” (Some methods of monitoring compliance with an agreement on the prohibition of chemical Weapons), CCD/558, 3 August 1976.

¹⁶² Örneğin Rusya’nın Sözleşmenin doğrulamaya ilişkin hükümlerine karşı çıkarken öne sürdüğü ticari sır ve gizlilik endişeleri daha sonra Sözleşme kapsamı altında düzenlenen Gizlilik Eki’nin oluşmasında etkili olmuştur.

¹⁶³ Her ne kadar bu bildirin yayımlandığı tarih 1974 yılı Temmuz ayı olmasına rağmen, iki devlet görüşmelere 1976 yılının Ağustos ayında başlayabilmişlerdir.

¹⁶⁴ Danışma Komitesi’nin yanında Teknik Sekretarya’nın da oluşturulması fikri daha sonra konu hakkında uzman bir uluslararası organizasyon olarak OPCW’nun kurulması fikrini akıllara getirmiştir.

(Notifications) itiraz sonrası veya gönüllü olarak uygulanacak olan İtirazi Denetimler (Challenge Inspection) ve Yerinde Doğrulama (On-site Verification) faaliyetleri”, konularında anlaşıklarını açıklamışlardır¹⁶⁵.

1978 yılında BM Silahsızlanma Özel Komisyonu, silahsızlanma müzakerelerine dair Cenevre sistemi üzerinde, üyeliğin genişletilmesi¹⁶⁶ ve çalışma yöntemlerinin geliştirilmesine yönelik bir dizi değişikliğe gitmiştir. Bu kapsamda 1980 yılında BM çatısı altında faaliyet gösteren Silahsızlanma Komitesi (CD)¹⁶⁷ kimyasal silahlarla ilgili geçici bir çalışma grubunun oluşmasını kararlaştırmıştır. Bu Çalışma Gurubu’nun görevi “müzakerelerde tartışılan meseleler hakkında tartışmaya girmeksizin maddi incelemelerde bulunmak”¹⁶⁸ olarak açıklanmıştır¹⁶⁹. Bu grup daha sonra ise 1984 yılında KSS’ye dair müzakerelerin tamamlanacağı ve Sözleşmeye son şeklinin verileceği Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi’ne (Ad-hoc Committee on Chemical Weapons) dönüşmüştür. Uluslararası alanda yaşanan tüm bu gelişmeler adım adım KSS’ye doğru giden sürecin aşamalarını ifade etmektedir¹⁷⁰.

Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi’nde belirli bir süre sistematik olmayan metinler etrafında devam eden müzakerelerde tartışılan hususlar, 1983 yılında üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır. Bu kategorilerden ilki üzerinde mutabık kalınan hususları içeren bölüm (clean text), ikincisi köşeli parantez içerisinde gösterilen ve henüz üzerinde anlaşılabilen hususları barındıran, alternatif tekliflerden oluşan bölüm (alternative proposals), üçüncü ve son kategori ise, dipnotlar ve ekler gibi

¹⁶⁵ **ROBINSON Julian Perry / STOCK Thomas / SUTHERLAND Ronald**, “The Chemical Weapons Convention: The success of chemical disarmament negotiations”, SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament, Oxford, 1993, s. 714.

¹⁶⁶ Bu süreçte Çin ilk defa müzakerelere katılmış ve Fransa daha önce terk ettiği müzakerelere tekrar dönmüştür.

¹⁶⁷ Başlangıçta Silahsızlanma Komitesi olarak anılan yapı kısaltmasında herhangi bir değişiklik olmaksızın (CD) 1984 tarihinden itibaren adını Silahsızlanma Konferansı olarak değiştirmiştir.

¹⁶⁸ **KENYON / FEAKES**, s. 9.

¹⁶⁹ **Bkz.** Silahsızlanma Komitesi 69. Genel Kurul toplantısı, CD/80, 17 March 1980.

¹⁷⁰ **Bkz.** Kimyasal Silahlara İlişkin Geçici Komitenin yeniden kurulmasına dair Karar: CD/440, 28 February 1984. Ayrıca; Silahsızlanma Konferansı (CD) Geçici Komitesi Raporu’nda müzakerelerin formunun değişmesine ilişkin karar, CD/539, 28 Ağustos 1984.

KSS ilgili endişeleri içeren ve örneğin sözleşmenin dili gibi henüz üzerinde tartışma açılmayan konulardan oluşan bölümdür¹⁷¹.

1984 yılının Mart ayında BM Genel Sekreteri Cuéllar, ölümcül kimyasallar olarak bilinen hardal gazı ve sinir ajanlarının İran/Irak Savaşında kullanıldığını ilan etmiştir¹⁷². Bu gelişme o dönem için, savaşlarda halen büyük çapta ölümcül kimyasal silahlara başvurulmasının önlenemediğinin bir ispatı olmuş ve aynı zamanda bu silahların kapsamlı bir şekilde yasaklanmasına ilişkin duyarlılığın oluşmasını sağlamıştır. 1984 yılının Nisan ayında ise, o dönem ABD Başkan Yardımcı olan George H. W. Bush, müzakerelerde İtirazi Denetim'e (Challenge Inspection) ilişkin kısa bir bölümü de içeren¹⁷³ KSS'ye dair taslak bir metni BM Silahsızlanma Konferansı'na sunmuştur. Söz konusu bu metin 1993 yılında imzalanacak KSS metninin temelini oluşturmuştur¹⁷⁴.

1925 Cenevre Protokolü'nün teslim makamı olarak belirlenen Fransız Hükümeti 1989 yılının Ocak ayında gerek Protokol'e bağlılığı artırmak gerekse KSS üzerinde çalışan Silahsızlanma Konferansı çalışmalarına siyasi bir ivme kazandırmak amacıyla Paris'te yüksek düzeyli bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya katılan 149 devletin temsilcileri toplantı sonrası bir bildiri yayınlamışlardır. Söz konusu bildiri; kimyasal silahlarla ilgili en yakın zamanda bir sonuca ulaşılması ve kabul edilecek sözleşmeye en yakın zamanda bütün devletlerin taraf haline gelmesi gerekliliği ifade edilmiştir¹⁷⁵.

Cenevre'de yürütülen KSS müzakereleri sırasında, müzakereye katılan taraflar ayrıca sözleşmenin hayata geçirilmesi noktasında kimyasal alanda faaliyet gösteren başlıca sanayi kuruluşlarının katkısına da başvurulmasının gerekliliği üzerinde fikir

¹⁷¹ KENYON / FEAKES, s. 10.

¹⁷² Bkz. İran tarafından Irak'ın savaşta kimyasal silah kullandığı iddiasını araştırmak üzere BM Genel Sekreteri tarafından görevlendirilen uzmanların raporu, S/16433, 26 Mart 1984.

¹⁷³ ABD'nin ortaya koyduğu söz konusu sözleşme taslağında İtirazi Denetimlerin (Challenge Inspections) yalnızca hükümetler tarafından yönetilen resmi nitelikli kimyasal tesislerde yürütüleceği düzenlenmekteydi. Ancak Sözleşmede İtirazi Denetimlere ilişkin düzenleme bütün kimyasal tesisleri kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

¹⁷⁴ Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ABD Taslağı, CD/500, 18 April 1984.

¹⁷⁵ Bkz. Söz konusu bildiri BM Genel Kurul'unda da tekrar edilmiştir: A/44/48, 20 January 1989.

birliğine varmışlardır. Nitekim bu gerekliliğin anlaşılması gerek kimya endüstrinin desteğinin alınması gerekse Ticari Gizlilik (Business Confidentialiy) konusundaki endişelerin giderilmesi bakımından önemli bir gelişmedir. Bu noktada ilk aşamada müzakerelere katılan her ülkenin delegasyonundan kendi ülkesinde faaliyet gösteren kimya endüstrisi önde gelenlerine ulaşması istenmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Silahsızlanma Konferansı, gerek ulusal gerekse uluslararası kimya endüstrisi temsilcileriyle gayri resmi bir toplantıda bir araya gelmiştir. Bu süreç ise 1989 yılının Eylül ayında yoğunlaşmıştır¹⁷⁶. Nitekim bu girişimler sonucunda, 19-22 Eylül tarihlerinde Avustralya Hükümeti Kanberra’da 66 ülkeden 375 delegenin ve 4 uluslararası örgütün katılmış olduğu, Kimyasal Silahlara Karşı Hükümet-Sanayi İşbirliği Konferansı’na (GICCW)¹⁷⁷ ev sahipliği yapmıştır¹⁷⁸.

Eylül 1989’da ABD Dış İşleri Bakanı James Baker ve Sovyet Rusya Dış İşleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Amerika’daki Jackson Hole Wyoming’de (Amerika) bir araya gelmişler ve aralarında bilgi alışverişi ve “doğrulama” konusunda ikili anlayış üzerine kurulu bir memorandum¹⁷⁹ imzalamışlardır. Bu memorandum doğrultusunda ilk aşamada her iki devletin sahip olduğu kimyasal silah kapasiteleri hakkında genel bilgi alışverişi ile kimyasal tesislerde seri denetimlerin gerçekleştirilmesi konuları müzakere edilmiştir. İkinci aşamada ise, daha kapsamlı bilgi alışverişi ve bu bilgilerin doğruluğunu denetleyebilmek adına Yerinde Doğrulama (On- Site Verification) ile ilgili izinler konusu müzakere edilmiştir. Haziran 1990’da ABD Başkanı George H.W. Bush ve Rus mevkidaşı Mikhail Gorbachev arasında “Kimyasal Silahların İmhası, Üretiminin Durdurulması ve Bu Silahların Tümden Yasaklanması ile ilgili Çok Taraflı Bir Antlaşmayı Mümkün Kılma Adına bir Protokol” imzalanmıştır. Bu Protokol uyarınca, her iki devlet de, böyle bir antlaşmanın imzalanması ve onaylanmasının ardından kendi kimyasal silah üretimlerini hemen durdurmaya taahhüt etmişlerdir. Ayrıca bu devletler 2002 yılı

¹⁷⁶ KENYON / FEAKES, s. 10.

¹⁷⁷ Bkz. Government-Industry Conference Against Chemical Weapons, <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r039.htm>, Erişim Tarihi: 25.04.2015.

¹⁷⁸ KENYON / FEAKES, s. 10, 183.

¹⁷⁹ Bkz. Memorandum; bir anlaşma veya uzlaşmanın hatırlatma amaçlı kullanılan resmi bir özeti, belgesidir. Bir konu ile ilgili olayları, gözlemleri, fikirleri içerebilir. Herhangi bir şekil şartı yoktur.

sonuna kadar, kimyasal silah stoklarını 5.000 tona kadar düşürmeyi, Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ise sekiz yıl içerisinde kimyasal silah stok miktarlarını 500 ton seviyesine azaltmayı taahhüt etmişlerdir. En son olarak bu devletler söz konusu bu taahhütlerini Sözleşme kapsamında düzenlenecek denetim faaliyetlerine de açık tutmayı kabul etmişlerdir. Bu kapsamda her iki devlet kimyasal silah stoklarını iki yıl içerisinde sıfıra indirmek üzere özel bir konferansın toplanması hususunda mutabık kalmışlardır.¹⁸⁰

1991 yılında patlak veren Körfez Savaşı sırasında¹⁸¹ Koalisyon Güçleri Irak'ın kimyasal silah stoğuna sahip olduğunu ve bu silahları kullanma eğiliminde olduğunu açıklamıştır. Bu aynı zamanda bölgedeki sivil unsurların her an için kimyasal başlıklı olası bir Scud füzesi saldırısı tehdidi altında olduğu şeklinde algılanmıştır. Bütün bu olasılıklara rağmen Irak, Körfez Savaşı sırasında kimyasal silahlara başvurmamıştır. Bu savaşın hemen ardından 25 Aralık 1991 tarihinde ise Sovyet Rusya ile birlikte Varşova Paktı¹⁸² dağılmıştır.

Sovyet Rusya'nın ve Varşova Paktı'nın dağılmasının ardından 1991-1992 yılları arasında BM çatısı altında düzenlenen silahsızlanma müzakereleri hız kazanmıştır. Müzakerelerin hızlanmasında özellikle doğrulama ve denetim konularında Sovyet Rusya'nın eski müttefiklerinin Batı Grubu üyeleri gibi hatta onlardan daha fazla istekli davranmaya başlamaları etkili olmuştur. Aslında bu değişimin başlangıcı 1987-1988 tarihleri arasında Bağlantısızlar Hareketi'nin silahsızlanma sürecine giderek daha fazla katılmaya başlaması ile görülmüştür. Böylece silahsızlanma konusu Batı ile Doğu Avrupa arasındaki ayrımın giderek azalması sürecinin de bir enstrümanı hâline gelmiştir¹⁸³.

¹⁸⁰ KENYON / FEAKES, s. 10.

¹⁸¹ <http://www.history.com/topics/persian-gulf-war>, Erişim Tarihi: 18.02.2014.

¹⁸² <http://www.history.com/this-day-in-history/the-warsaw-pact-is-formed>, Erişim Tarihi: 18.02.2014.

¹⁸³ **Bkz.** Bağlantısızlar Hareketi: Resmi olarak herhangi bir bloğa bağlı olmayan, 2012 yılı itibarıyla 120 taraf ve 17 gözlemci ülkenin bağlı bulunduğu bir oluşumdur. <http://www.nam.gov.za/>, Erişim Tarihi: 18.02.2014.

II. BÖLÜM

KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ

I. SÖZLEŞMENİN HAZIRLIK SÜRECİ

BM'nin kuruluşunun ardından geçen yirmi yıllık süre zarfında (1945-1965) silahsızlanmaya ilişkin tartışmalar daha çok nükleer silahlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun en önemli nedeni, BM Örgütü'nün kuruluşundan yaklaşık iki ay önce (6-9 Ağustos 1945 tarihlerinde) Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki kentlerine atılan atom bombalarıdır. Bu durum BM nezdinde biyolojik ve kimyasal silahların oluşturduğu tehlikeye karşı önlem alınmasını nükleer silahlara nazaran geciktirmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısında ABD'nin, Vietnam Savaşı sırasında birtakım kimyasal silahlara başvurduğuna ilişkin haberlerin gelmesiyle uluslararası toplumun ilgisi tekrar kimyasal silahlara çevrilmiştir. Bu gelişmenin ardından 1966 yılında BM Genel Kurulu biyolojik ve kimyasal silahlarla mücadele konusunu gündemine almıştır. 1968 yılına gelindiğinde ise Cenevre'de düzenlenen 18 Devletli Silahsızlanma Konferansı'nda (ENDC)¹⁸⁴ biyolojik ve kimyasal silahlarla mücadele konusu masada yerini almıştır. Bu tarihten bir yıl sonra da BM Genel Sekreteri U Thant "Kimyasal ve Bakteriyolojik Silahlar ve Bu Silahların Etkileri" konulu bir rapor yayınlamıştır¹⁸⁵. Söz konusu raporu 1970 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün yayınladığı "Kimyasal ve Biyolojik Silahların İnsan Sağlığına Etkileri" konulu rapor takip etmiştir¹⁸⁶.

1968 yılında düzenlenen Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda İngiltere, kimyasal silahlar ve biyolojik silahlarla mücadele konularının Konferansta ayrı ayrı müzakere edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun ardından İngiltere, hazırlamış

¹⁸⁴ **Bkz.** ENDC- Eighteen Nations Disarmament Committee; 18 devletin temsil edildiği, silahsızlanmaya dair uluslararası bir konferans komitesidir, <http://www.un.org/disarmament/HomePage/DisarmamentCommission/UNDiscom.shtml>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

¹⁸⁵ **BM Genel Sekreterliği Raporu:** [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/75FEA5DCD568F02CC1257ABC003CCA6B/\\$file/Extract_UNSG-1969.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/75FEA5DCD568F02CC1257ABC003CCA6B/$file/Extract_UNSG-1969.pdf), Erişim Tarihi: 18.02.2014.

¹⁸⁶ **WHO**, Public health response to biological and chemical weapons, 2nd Edition Geneva, 2004.

olduğu Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin taslak metni 1969 yılı içerisinde Konferansa sunmuştur. İngiltere'nin sunduğu bu taslak metne ilişkin başlarda bir takım itirazlar ileri sürülmüş olsa da bu metin daha sonra Konferansta kabul edilmiştir¹⁸⁷. Bu şekilde oluşturulan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi 10 Nisan 1972 tarihinde imzaya açılmış, 26 Mart 1975 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir¹⁸⁸.

Kimyasal silahların yasaklanmasına ilişkin hukuki ve fiili süreç de aslında Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla birlikte başlamıştır. Nitekim Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin 9. maddesi uyarınca taraf devletlerden “kimyasal silahlara ilişkin aynı şekilde kapsamlı bir yasak getirmek üzere müzakerelere devam etmeleri” istenmiştir¹⁸⁹.

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin olduğu bu süreç aslında iki açıdan önem arz etmektedir. Öyle ki bu süreç sonucunda ilk olarak, biyolojik silahların bir savaş yöntemi olarak kullanımından vazgeçilmiştir¹⁹⁰. Ayrıca bu sözleşmeyle mevcut silah stoklarının imhasının yanı sıra bu silahların geliştirilmesi ve üretimleri de yasaklanmıştır¹⁹¹. Görüldüğü üzere 1925 Cenevre Protokolü'ndeki eksiklikler 1972 Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ile bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır. Sözleşmede biyolojik silahların sadece kullanımları değil geliştirilmeleri, üretimleri ve stoklanmalarının da yasaklanmış olması Cenevre Protokolü'nden daha ileri bir aşamaya geçildiğinin bir göstergesidir. Nitekim Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nde izlenen bu usul daha sonra KSS'nin oluşturulması sürecinde de takip edilecektir.

Biyolojik Silahlar Sözleşmenin 1. maddesinde “her ne şartta olursa olsun Sözleşmeye taraf devletler; (1) menşei ve üretim yöntemi ne olursa olsun, her türlü mikroplu etkenlerin, toksinlerin veya diğer biyolojik elemanların önleyici, koruyucu

¹⁸⁷ **Bkz.** CCD (Conference of the Committee on Disarmament), ENDC'nin halefi olan Silahsızlanma Komitesi Konferansıdır, [https://disarmamentlibrary.un.org/UNODA/Library.nsf/a61ff5819c4381ee85256bc70068fa14/397fcedee550185285256bdd00664168/\\$FILE/A-32-27_Vol-II.pdf](https://disarmamentlibrary.un.org/UNODA/Library.nsf/a61ff5819c4381ee85256bc70068fa14/397fcedee550185285256bdd00664168/$FILE/A-32-27_Vol-II.pdf), Erişim Tarihi:13.03.2014.

¹⁸⁸ **KENYON / FEAKES**, s. 7.

¹⁸⁹ **KENYON / FEAKES**, s. 31.

¹⁹⁰ [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/75FEA5DCD568F02CC1257ABC003C CA6B/\\$file/Extract_UNSG-1969.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/75FEA5DCD568F02CC1257ABC003C CA6B/$file/Extract_UNSG-1969.pdf), Erişim Tarihi: 18.02.2014.

¹⁹¹ **Bkz.** Silahsızlanma Konferansı Komitesi'ne 1970 yılında sunulan bir rapor ile Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin kapsamı Toksik Silahları da içine alacak şekilde genişletilmiştir.

ve diğ er barışçı gayeler için gerekli olmayan miktarlarda, (2) Bu çeş it etken ve toksinlerin dostça olmayan amaçlarla veya silahlı çatış malarda kullanılmasına yarayan silah, teç hizat ve atış araçlarını asla ve hiçbir surette geliş tirmemeyi, üretmemeyi, stoklamamayı veya ř u veya bu ř ekilde ele geç irmemeyi ve elde bulundurmamayı yük ümlenirler” ifadesi yer almaktadır¹⁹². Bu hük üm daha sonra kimyasal silahlara iliş kin hazırlanan Sö zleş menin temelini oluşturmuştur. Nitekim temel bileş enleri ne olursa olsun birer toksin madde (zehir) haline gelen tüm maddelerin barış çıl amaçlar dış ında kullanılmaları, geliş tirilmeleri, üretimleri ve stoklanmalarının yasaklanmasıyla birlikte dolaylı da olsa kimyasal silahlara iliş kin bir yasağ ın da getirilmiş olduğu düşünülebilir. Ancak Silahsızlanma Konferansı’nda kimyasal silahlara iliş kin ayrıntılı düzenlemelerin daha sonra hazırlanacak yeni bir sö zleş me çerçevesince ele alınmasının kararlaş tırılması, Biyolojik Silahlar Sö zleş mesi hük ümlerinin kimyasal silahları da kapsayacak ř ekilde yorumlanmasını bir ölçüde engellemiş tir¹⁹³.

Biyolojik Silahlar Sö zleş mesi yürürlüğe girdikten sonra da yeni bir uluslararası sö zleş me oluşturmak amacıyla Silahsızlanma Konferansı çalış malarına devam etmiş tir. Bu kapsamda kimyasal silahlara iliş kin hazırlanacak sö zleşmeye dair yoğun bir müzakere süreci baş latılmış tir. Ayrıca daha önce Biyolojik Silahlar Sö zleş mesi de dâhil olmak üzere silahsızlanmaya iliş kin hiçbir uluslararası sö zleş me kapsamında yer almayan “etkin bir uygulama ve denetim mekanizmasının kurulması” fikri de yine bu müzakereler sırasında netleş miş tir. Ancak bu düşünce aynı zamanda kimyasal silahlara iliş kin müzakere sürecindeki en ciddi engellerden birini oluşturmuştur.

1972’den KSS’ye iliş kin son taslak metnin ortaya konulduğu yıl olan 1991 yılına kadar itibaren Silahsızlanma Konferansı müzakerelerinde üzerinde uzlaş ılmakta zorlanılan konular; ‘Kimya Endüstrisinin Denetimi’, ‘Doğ rulama (Verification)’ ve ‘İtirazi Denetim (Challenge Inspection)’ konuları olmuş tur¹⁹⁴. 1984 yılına gelindiğ inde ABD’nin Konferansta sunduğu Sö zleş me taslağ ı içerisinde

¹⁹² Biyolojik Silahlar Sö zleş mesi madde 1; **KENYON / FEAKES**, s. 7.

¹⁹³ **KENYON / FEAKES**, s. 8.

¹⁹⁴ **STERN**, s. 35.

yer alan ve zorunlu bir denetim yöntemi olan Kimya Endüstrisinin Denetimi ve İtirazi Denetim Yöntemi üzerinde müzakereler uzunca bir müddet tıkanmıştır.

İtirazi Denetim Yöntemi; Sözleşmeye taraf bir devlet tarafından yürütülen kimyasal faaliyetlere ilişkin Sözleşme uyarınca yapılacak bildirimlere karşılık olarak, Sözleşmeye taraf başka bir devletin bu bildirimlerin doğruluğunun denetlenmesi adına yapacağı itiraz üzerine gerçekleştirilecek denetim yöntemidir. Bu yöntem her ne kadar ABD'nin sunduğu taslak içerisinde zorunlu bir yöntem olarak yer almış olsa da gerçekleştirilememiştir. Nitekim ABD'nin Batı Grubu'nda yer alan müttefikleri tarafından dâhi, söz konusu yöntem istismara açık olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir¹⁹⁵.

Sözleşmede yer alması öngörülen denetim yöntemlerinin Konferansta kabul edilmesinin ardından, taraf devletlerin sahip olduğu veya yetkileri altında bulunan kimyasal tesislerdeki bütün faaliyetlerin denetimini gerçekleştirmek üzere kapsamlı bir denetim mekanizmasının oluşturulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır¹⁹⁶. Bu zorunluluk ise müzakere sürecini daha da karmaşık bir hale getirmiştir¹⁹⁷.

Silahsızlanma Konferansında tüm bu konulara ilişkin tartışmalar sürerken 21 Ocak 1992 tarihinde, Konferans bünyesinde oluşturulan Kimyasal Silahlar Komitesi'nin (Ad Hoc Committee on Chemical Weapons) başına Alman Büyükelçi Adolf Ritter von Wagner getirilmiştir. Büyükelçi Wagner, Komite Başkanı olarak görevlendirildikten sonra yaptığı ilk konuşmada, tüm delegelerin KSS'ye duyduğu özlem ve beklentiye tercüman olmuştur. Wagner konuşmasında ayrıca, KSS'nin imzalanmasının aynı zamanda BM Genel Kurulu'nun Silahsızlanma Konferansı'na ve Konferansa üye tüm devletlere yüklemiş olduğu bir görev olduğuna işaret etmiştir. Nitekim Wagner Konferans delegelerine hitaben “üstlenmiş oldukları bu önemli görevin bilincinde olarak, bütün bu gayretler neticesinde başarılı bir sonuca ulaşılmasının şart olduğunu ve bunun için Komite Başkanı olarak elinden geleni

¹⁹⁵ STERN, s. 35.

¹⁹⁶ MASHHADI Hassan, “How the negotiations ended”, Chemical Weapons Conventions Bulletin, No: 17- (September 1992), s 1, 28-30 (Batı Grubu arasındaki İtirazi Denetim yöntemine ilişkin fikir ayrılığı 1992 Mayıs'ında Roma'da düzenlenen toplantıda çözülmüştür).

¹⁹⁷ KENYON / FEAKES, s. 11.

yapacağını” belirtmiştir¹⁹⁸. Kimyasal Silahlar Komitesi Başkanı’nın bu konuşmasının ardından, üzerinde pek çok dipnot ve çekince ileri sürülen ve bu nedenle de uzunca bir müddet kesinliğe kavuşturulamayan Sözleşme taslağına kesinlik kazandırmak amacıyla müzakerelerde nasıl bir yöntem ve taktiğin izleneceği merak konusu olmuştur¹⁹⁹.

Avustralya Hükümeti, 1991-1992 yılları arasında, üzerinde uzlaşılmasını muhtemel gördüğü bir Sözleşme taslağı üzerinde ayrı bir çalışma yürütmüştür. Avustralya, bu girişimdeki asıl amacının müzakerelerde darmadağın bir hal alan Sözleşme taslağı üzerindeki tartışmaya açık tüm konular üzerinde bir uzlaşi sağlanabileceğini göstermek olduğunu ifade etmiştir. Avustralya’nın yürüttüğü bu çalışmalarda, kimya endüstrisi alanında önde gelen sermaye temsilcilerine de yer verilmiş olması o dönem kalıcı bir çözüme ulaşılması adına ilk kez denenen bir yoldur. Nihayet Avustralya’nın bu girişimi sonucunda ortaya çıkan metin 19 Mayıs 1992 tarihinde Avustralya Dış İşleri Bakanı Gareth Evans tarafından Silahsızlanma Konferansı’na sunulmuştur. Bakan Evans, ortaya çıkan metnin %80 oranında, taraf devletlerin yapılan oylamalar sonucunda üzerinde mutabık kaldıkları konulardan oluştuğunu, %20’lik kısmın ise taraf devletlerin hassasiyetleri göz önünde bulundurulup, bir ara yol izlenerek oluşturulduğunu söylemiştir. Bakan Evans ayrıca metnin tamamı bir uluslararası sözleşme formatında düzenlenmiş olsa da bunun kesin nitelikli bir sözleşme paketi olmadığını ve önerilen bu metnin sadece bir teklif mahiyetinde olduğunu belirtmiştir²⁰⁰.

Silahsızlanma Konferansına katılan gelişmekte olan ülke temsilcileri ile gelişmiş ülkelerin temsilcileri, Kimyasal Silahlar Komitesi Başkanı Wagner’in Avustralya tarafından ortaya konulan bu metni destekleyeceklerini düşünmüşlerdir²⁰¹. Ancak Wagner beklentilerin tam aksine Avustralya’nın

¹⁹⁸ **Bkz.** The Resolution of the Conference on Disarmament: CD/PV.606, s. 20, <https://disarmament-library.un.org>, Erişim Tarihi: 07.03.2014.

¹⁹⁹ **KENYON / FEAKES**, s. 12.

²⁰⁰ **Bkz.** The Resolution of the Conference on Disarmament: CD/PV.606, s. 20, <https://disarmament-library.un.org>, Erişim Tarihi: 07.03.2014.

²⁰¹ **Bkz.** Bu noktada bir fikir vermesi amacıyla Konferansta Fransız Temsilcisi Errara’nın ve Pakistan Temsilcisi Kamal’ın öneri hakkındaki konuşmalarına bakılabilir. CD/PV.617, <https://disarmament-library.un.org>, Erişim Tarihi: 07.03.2014.

oluşturduğu taslak metnin, mevcut sözleşme taslağının yerini alabilecek veya müzakereleri sonlandırabilecek bir güce sahip olmadığını belirtmiştir. Wagner, hazırlanan sözleşme taslağının olsa olsa müzakerelere bir sistematik kazandırarak, müzakereleri hızlandıracak bir etki göstereceğini ifade etmiştir²⁰².

1992 yılında Silahsızlanma Konferansı oturumları arası dönemde Wagner'in başkanlığında Kimyasal Silahlar Komitesi üyeleri tekrar bir araya gelmişlerdir. Toplantıda özellikle kimya sanayinin gelişmiş olduğu ülkelerin delegeleri önderliğinde hazırlanan ve daha sonra "Kimyasal Silahlar Komitesi Başkanlık Divanı Taslağı" adını alan bir taslak metin gündeme gelmiştir. Delegeler söz konusu metnin %80'ini oybirliğiyle kabul etmişlerdir²⁰³. Bu gelişmenin ardından bir hafta içerisinde sayıları başlangıçta 11 olan ancak daha sonra 14'e ulaşan gelişmekte olan bir grup ülke, Başkanlık Divanı Taslağı'nda yer alan ve %80 oranında kabul edilen konular üzerinde müzakerelerin açık tutulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu ülkeler isteklerini açık bir şekilde Komite Başkanına sunmuş ve Başkan'dan belirlenen konular hakkında tekrar müzakere faslı açmasını istemişlerdir. Bu durum, büyükelçilik düzeyinde devam eden müzakere sürecinde Başkan Wagner'e, söz konusu taslağın lehinde olan ülkeler ile aleyhinde olan ülkeleri daha net ayırt etme ve taslağın aleyhinde olan ülkelerin hassasiyetlerini göz önünde bulundurma fırsatını vermiştir. Nitekim Komite Başkanının kararı üzerine, tartışmalı olan konular haricindeki diğer konular üzerinde de bir moderatör yardımıyla müzakerelere devam edilmiştir. Bu süreç içerisinde örneğin İtirazi Denetim konusu, Komite Başkanı tarafından son ana kadar müzakereye açık tutulmuştur²⁰⁴.

Bu şekilde devam eden ve birkaç haftaya yayılan Başkanlık Divanı Taslağı üzerindeki yoğun müzakere sürecinde birtakım hususlar üzerinde uzlaşa sağlanmıştır. Uzlaşa sağlanamayan konular hakkında Komite Başkanı kendi önerilerini Komiteye

²⁰² KENYON / FEAKES, s. 35.

²⁰³ **Bkz.** Kimyasal Silahlar Komitesi Başkanı Wagner'in, "Kimyasal Silahlar Sözleşmesi müzakerelerindeki son aşamadaki çalışma raporu", CD/CW/WP.400, 18 Mayıs 1992, <https://disarmament-library.un.org>, Erişim Tarihi: 07.03.2014.

²⁰⁴ KENYON / FEAKES, s. 13.

sunmuştur. Neticede Başkan Wagner'in yoğun çabaları sonucunda 22 Haziran 1992 tarihinde Başkanlık Divanı Taslağı'na son şekli verilmiştir²⁰⁵.

Kimyasal Silahlar Komitesi'nde Başkanlık Divanı Taslağı üzerinde uzlaşa sağlanmasında etkili olan başlıca faktör, Başkan Wagner'in hazırlanan "Başkanlık Divanı Taslağı" üzerinde herhangi bir değişiklik yapılabilmesi için oybirliğinin sağlanması şartını teklif etmesi üzerine Komite'nin de bunu uygun görmesi olmuştur. Nitekim Komiteye Wagner'in teklifiyle getirilen bu usul sayesinde, hazırlanan taslağa ilişkin sunulması muhtemel herhangi bir değişiklik önerisi yapılacak oylamada oybirliğinin sağlanamaması durumunda hayata geçirilemeyecek ve böylelikle taslak metin mevcut halini korumuş olacaktır. Beklenenin aksine Komitede bu usulün izlenmesine delegeler tarafından karşı çıkılmamıştır. Bunun en önemli nedenleri ise tüm delegasyonların, artık bir sözleşmenin ortaya konulmasının gerektiği noktasındaki ortak düşünceleri ile 20 yılı aşkın bir süredir devam eden müzakere sürecinden sonra mevcut taslağın her delegasyonun hemen hemen eşit düzeyde fedakârlıkta bulunduğu bir yapı üzerine kurulmuş olduğu gerçeğidir. Böyle bir usulün Komitede kabul edilmesini sağlayan bir diğer neden ise, mevcut taslağın hali hazırda en yüksek oranda kabul gören metin olmasıdır. Ayrıca tüm bu nedenlerle Başkanlık Divanı Taslağı üzerinde Komitede bir şekilde bir uzlaşaya varılmıştır²⁰⁶.

KSS'ye ilişkin bir metin üzerinde uzlaşa sağlanmasında şüphesiz Avustralya Hükümeti'nin katkısıyla, kimya endüstrisi temsilcilerinin 1991 yılında sürece dâhil olmaları ve sektör temsilcilerinin bir tür güven artırıcı hamle olarak kimyasal üretim tesislerine "açık erişim" teklifini ileri sürmeleri etkili olmuştur²⁰⁷. Nitekim kimya endüstrisinden gelen bu teklif üzerine, Batı Grubu'nun içine düştüğü "doğrulama" ve denetim faaliyetlerinin Sözleşmenin bir parçası olup olmayacağı veya olacaksa ne

²⁰⁵ **Bkz.** Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi Başkanlığı, "Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve Bu Silahların İmhasına İlişkin Sözleşme Taslağı", CD/CW/WP.400/Rev.1*, 22 Haziran 1992, <https://disarmament-library.un.org>, Erişim Tarihi: 07.03.2014.

²⁰⁶ **WAGNER Von Adolf**, 'Lessons Learned', OPCW Synthesis, 2000, s. 10-11 (Silahsızlanma Konferansı Kimyasal Silahlar Komitesi Başkanı Alman Büyükelçi Wagner'in Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne ulaşılması yolunda yapılan çalışmaları anlattığı eser).

²⁰⁷ **Bkz.** CEFIC (Avrupa Kimyasal Endüstri Konseyi) ve CMA (Kanada Tıp Derneği)'nin Kimyasal Silahlar Anlaşması'nın Kimya Endüstrisine etkilerine dair yaklaşımlar, <http://www.cefic.org/>, Erişim Tarihi: 25.04.2014.

ölçüde olacağına ilişkin endişeler de ortadan kalkmıştır. Sonuç olarak özel teşebbüsün elindeki kimyasal üretim tesislerinin de denetim kapsamına alınarak Sözleşme uyarınca denetlenmesi mümkün kılınmıştır. Tüm bu faaliyetlere ilişkin hükümler ise Sözleşmenin Doğrulama Eki'nde ayrıntılarıyla düzenlenmiştir²⁰⁸.

Müzakerelerde en fazla tartışmaya neden olan ve son ana kadar müzakereye açık tutulan başlık olan “doğrulama” konusuna ilişkin belirsizliğin de bu şekilde giderilmesinin ardından, ABD Başkanı George H. W. Bush Mayıs 1992’de müzakerelerin sonlandırılması çağrısında bulunmuştur²⁰⁹.

Nitekim Sözleşme taslağı üzerinde yapılan editöryel manada birkaç küçük değişikliğin ardından 10 Aralık 1992 tarihinde Sözleşme son şeklini almıştır²¹⁰. Bu tarihten sonraki girişimler ise daha çok Sözleşmenin Silahsızlanma Konferansı’nda olabildiğince çok ülke tarafından kabul edilerek BM Genel Kurulu’na sunulması noktasında yoğunlaşmıştır. Bu girişimler sonucunda müzakerelere katılan ülkelerin çoğu ortaya çıkan Sözleşme taslağını doğrudan desteklemişler, bunun yanı sıra Taslak hakkında endişelerini ifade eden ülkeler ise Taslağın Konferansta oybirliği ile kabul edilmesine engel olmamışlardır²¹¹. Bunun nedeni ise yukarıda da açıklandığı üzere Sözleşme’nin başka türlü ortaya konulamayacağı noktasındaki farkındalık²¹² ile bu ülkelerin beklentilerinin gerek Geçici Komite’nin yayınlamış olduğu raporlarda gerekse Sözleşme metni ve Eklerinde belirli ölçülerde karşılanmış olmasıdır²¹³.

²⁰⁸ **KSS Doğrulama Eki**; <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/verification-annex/part-ix/>, Erişim Tarihi: 10.04.2014.

²⁰⁹ **Bkz.** Silahsızlanma Konferansı: CD/1077, 23 Mayıs 1991 (13 Mayıs 1992 tarihinde Başkan Bush, Anlaşmanın tamamlanması için nihai tarihin belirlenmesi adına bir çağrıda bulunmuştur. Söz konusu çağrı öncelikle Birleşik Devletler Beyaz Saray Dergisinde akabinde ise Silahsızlanma Konferansı’nda yayınlanmıştır. Söz konusu teklifte, konu hakkında öne çıkan başlıca sorunların en geç yılsonuna kadar çözülmesi ve Anlaşmanın 12 ay içerisinde tamamlanması gerekliliği belirtilmiştir).

²¹⁰ **Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi Başkanlığı**, “Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanılmasının Yasaklanması ve Bu Silahların İmhasına İlişkin SözleşmeninTaslak hali:” CD/CW/WP.400/Rev.2, 10 Ağustos 1992.

²¹¹ **MASHHADI**, s. 1, 28-30.

²¹² **MASHHADI**, s. 1, 28-30.

²¹³ **Bkz.** Silahsızlanma Konferansı bünyesinde kurulan Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi’nin yayınlamış olduğu rapor, Chemical Weapons Bulletin, CD/1170, 26 Ağustos 1992.

3 Eylül 1992 tarihinde Silahsızlanma Konferansı, Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi'nin kendisine sunduğu Sözleşme taslağını da içeren son raporu kabul etmiştir²¹⁴. Müzakere sürecinin resmen sona erdiğini belirten bu tarihten sonra ise Amerikan Kimya Üreticileri Derneği'nin (A.C.S.) kurmuş olduğu Kimyasal Silahsızlanma Çalışma Grubu'nun Başkanı olan Will Carpenter şunları ifade etmiştir: “Müzakerelerin ilerlemesinde tarafların, kimya sanayinin önemini anlamaları ve böylece özellikle Batılı sektör temsilcilerinin müzakerelere olan katkıları başlıca rol oynamıştır. Bunun yanı sıra hükümetler, sivil toplum örgütleri ve sanayi kuruluşları arasında da işbirliği olmasaydı bu sonuç mümkün olmazdı²¹⁵.”

KSS, 16 Aralık 1992 tarihinde BM Genel Kurulu'na sunulmuş ve Genel Kurul'da oybirliğiyle kabul edilmiştir²¹⁶. Genel Kurul almış olduğu bir kararda ayrıca, varılan bu sonuçtan övgüyle bahsederek, bütün devletlerden en kısa süre içerisinde Sözleşmeye taraf olmalarını istemiştir²¹⁷. Bunun yanı sıra Sözleşme'nin yürürlüğe gireceği tarihten itibaren²¹⁸ faaliyet gösterecek olan ve Sözleşme'nin etkin bir şekilde uygulanmasından başlıca sorumlu olacak bir denetim mekanizması olan Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ)'nün kurulması amacıyla bir Hazırlık Komisyonunun (Preparatory Commission) oluşturulması kararı da alınmıştır²¹⁹.

KSS'nin BM Genel Kurul'unda kabul edilmesinin ardından 13-15 Ocak 1993 tarihleri arasında Paris'te imzaya açılacağı duyurulmuştur. Belirtilen tarihler arasında

²¹⁴ **Bkz.** Söz konusu rapor aynı tarihte Silahsızlanma Konferansı tarafından BM Genel Sekreterliği'ne sunulmuştur, CD/1173, 3 Eylül 1992.

²¹⁵ **CARPENTER Will**, “The Perspective of the Western Chemical Industry” Shadows and Substance: The Chemical Weapons Convention, Ridgeway Series in International Security Studies, Boulder, USA 1993, s. 118.

²¹⁶ **UN Resolution:** No: 47/39, www.un.org, Erişim Tarihi: 07.03.2014.

²¹⁷ **Bkz.** Uluslararası Anlaşmalar Hukukunda anlaşmaların imza ile yürürlüğe girecekleri kararlaştırılabilir. Ancak bu bir istisna olmakla birlikte anlaşmalar genellikle ülkelerin anayasal süreçlerinden geçirilerek, yani o ülkenin ulusal mevzuatına dâhil edilerek (çoğunlukla yasama organında yapılacak oylama sonucunda anlaşma lehinde bir sonucun çıkmasının ardından) yürürlüğe girmektedir. Ayrıca anlaşmalar kural olarak, yürürlüğe girdikten sonra imzaya kapatılırlar. Bununla birlikte diğer devletler ilgili anlaşmaya artık, imza ve onay safhalarını aynı anda gerçekleştirerek taraf olabilirler.

²¹⁸ **Bkz.** Kimyasal Silahlar Sözleşmesi madde 21 paragraf 1 hükmüne göre; bu Anlaşma, 65. devletin Anlaşmayı onaylayıp BM Genel Sekreterliğine tevdi ettiği tarihten 180 gün sonra ve her halde Anlaşmanın imzaya açıldığı tarihten itibaren 2 yıl sonra yürürlüğe girmiş sayılacaktır.

²¹⁹ **KENYON / FEAKES**, s. 1.

çoğunlukla dış işleri bakanlarından oluşan 130 devletin temsilcisi Paris'teki UNESCO binasında Sözleşmeyi imzalamak için bir araya gelmişlerdir. Bu şekilde Sözleşmeyi imzalayan ve anayasal süreçlerinden geçiren devletler en son olarak Sözleşmenin bir nüshasını depozitör olarak belirlenen BM Genel Sekreterliği'ne teslim ederek Sözleşmenin tarafı haline gelmişlerdir²²⁰.

KSS, Sözleşmeyi onaylayan 65. ülke olan Macaristan'ın onay belgelerini BM Genel Sekreterliği'ne teslim ettiği tarihten (31 Ekim 1996) itibaren 180 gün sonra (29 Nisan 1997 tarihinde) yürürlüğe girmiştir²²¹. Bu 180 günlük süre zarfında 22 ülkenin daha Sözleşmeyi onaylamasıyla beraber, Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihte Sözleşmeye taraf n ülke sayısı 87'ye ulaşmıştır. Bu ülkelerden ABD, uzun süren Senato'yu ikna çabalarının sonucunda Sözleşmenin yürürlüğe girmesine dört gün kala (25 Nisan 1997 tarihinde) onay belgelerini Genel Sekreterliğe tevdi etmiştir. Bu şekilde ABD hem KSS'nin bir tarafı olmuş hem de KSYÖ'nün kurucuları arasındaki yerini almıştır²²². Rusya ise ancak Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten yaklaşık yedi ay sonra (5 Aralık 1997) Sözleşmeye taraf ve dolayısıyla Örgüte üye olabilmıştır²²³.

KSS'nin ve Sözleşme uyarınca kurulan denetim mekanizması olan KSYÖ'nün başarısı, uluslararası toplumda önemli ölçüde değişen yeni kurallar ve kararlar ile bu değişimde birer yapı taşı olan ve soğuk savaşın son yıllarında ivme kazanan silahsızlanma konusundaki müzakerelere ve özellikle 21. yüzyılda kimyasal silahların yaygınlaşmasını önlemenin ne kadar gerekli olduğunu gösteren somut örneklerle bağlıdır²²⁴.

²²⁰ **TABASSI Lisa Woollomes**, OPCW: The Legal Text, The Hague The Netherland 2009, s. 1.

²²¹ KSS madde 21 paragraf 1.

²²² **KREPON Michael / Amy E. Smithson / John Parachini**, "The Battle to obtain US CWC Ratification", Occasional Paper 35, The Henry L. Smithson Center, July 1997 (ABD'nin KSS'yi imzalama noktasındaki çekinceleri).

²²³ **KENYON / FEAKES**, s. 14, <http://www.opcw.org/about-opcw/member-states/>, Erişim Tarihi: 25.01.2014.

²²⁴ **TABASSI**, s. 1.

II. SÖZLEŞMENİN KAPSAMI

Uluslararası hukukta silahsızlanmaya yönelik ortaya konulan en kapsamlı iki sözleşmeden biri olan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi; 1 önsöz ile 14 maddeden oluşan ve toplamda dört sayfayı bulmayan bir hacme sahip iken²²⁵ Kimyasal Silahlar Sözleşmesi; bir önsöz, 24 madde ve Sözleşmeye bağlı 3 ekle beraber, toplamda 103 sayfalık bir hacme sahiptir. Bu noktada KSS'nin Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne oranla daha kapsamlı ve ayrıntılı hükümler içerdiği görülmektedir²²⁶. Bunun yanı sıra KSS'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl içerisinde, Sözleşmenin uygulama ve denetim mekanizması olarak öngörülen KSYÖ'nün yetkili organları tarafından alınan ve daha çok Sözleşmenin yorumu ve uygulanmasına yönelik kararların hacmi ise 250 sayfayı bulmuştur²²⁷. Bu bilgiler aynı zamanda, daha önce Silahsızlanma kapsamında ortaya konulan uluslararası sözleşmelerin hiç birinde bulunmayan bir mekanizmanın varlığına da işaret etmektedir. Nitekim söz konusu mekanizmanın özellikleri ve işleyişine yönelik bilgilere çalışmanın üçüncü bölümünde yer verileceğinden burada ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak bu kapsamlı yapısına rağmen KSS'nin ortaya koyduğu yükümlülükler ile bunların denetimine dair hükümler gayet açıktır. Bu anlamda örneğin Sözleşmeye taraf devletler, kimyasal silah geliştirmeme, üretmeme, stoklamama, kullanmama ve şayet ellerinde kimyasallar silah varsa bunları en kısa sürede üretim tesisleriyle birlikte imha etme yükümlülüğü altındadırlar. Bunun yanı sıra taraf devletlerden, sahip oldukları kimyasal silahlar ile bunlara ilişkin tesisleri ve 'Sözleşmece Yasaklanmayan Amaçlar' çerçevesinde ürettikleri kimyasal maddeleri, Sözleşmenin Kimyasallar Eki'nde gösterilen listeye uygun olarak Örgüte (KSYÖ) bildirmeleri ve bu maddelerin ithalat ve ihracatlarını kontrol altında tutmaları istenmiştir. Ayrıca taraf devletler, bu bildirimlerin doğrulunu teyit etmek, yasaklı maddelerin imhasına şahitlik etmek ve herhangi bir taraf devletin bu bildirimlere karşı itirazı halinde Sözleşmeye uygunluğu araştırmak

²²⁵ **GOLDBLAT Josef**, Arms Control, Oslo Norway 1994, s.1-10.

²²⁶ **Bkz.** Kimyasal Silahlar Anlaşması'nın tamamına ve Anlaşmaya bağlı olarak Örgüt tarafından alınan kararlara KSYÖ'nün; <http://www.opcw.org>. İnternet sitesinden erişilebilir.

²²⁷ **TABASSI**, s. 729.

üzere de KSYÖ tarafından görevlendirilecek denetim elemanlarının ülkelerine girişine izin vermek zorundadırlar²²⁸.

KSS uyarınca tüm taraf devletlerden, Sözleşmede belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak ve Sözleşmede yasaklanan faaliyetleri gerçekleştirenleri cezalandırmak amacıyla kendi yasal süreçlerinde gerekli tüm yasal düzenlemeleri yapmaları istenmiştir. Bu denetimleri koordine etmek, yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak ve bu konularda taraf devletlerin ihtiyaç duyacağı teknik desteği sağlamak üzere Sözleşme uyarınca KSYÖ Teknik Sekreteryası görevlendirilmiştir. Sözleşmede bu kapsamda, kimyasal saldırıya uğrayan ve kimyasal saldırı tehdidi altında bulunan taraf devletlere yapılacak yardıma ilişkin hükümlerin yanı sıra taraf devletlerin barışçıl amaçlı kimyasal kullanımını kayıt altına alan hükümlere de yer verilmiştir²²⁹.”

A. KİMYASAL SİLAH TANIMI VE TÜRLERİ

1. Kimyasal Silah Tanımı

Kullanıldıklarında ayırt etmeksizin binlerce kişiyi öldürme kapasitesine sahip olan kimyasal silahların, kitle imha silahlarının bir türü olarak kabul edilmeleri ve bu silahlara yönelik ciddi tedbirlerin alınması uluslararası toplumun gündemine ilk kez 1925 Cenevre Sözleşmesi ile gelmiştir. Nitekim KSS'nin önsözünde bu husus şu şekilde ifade edilmiştir²³⁰: “Bütün insanlık adına uluslararası toplum, kimyasal silahların kullanılması ihtimalini tamamen saf dışı bırakmaya yönelik olan ve 1925 Cenevre Protokolü'nde öngörülen yükümlülükleri tamamlayıcı nitelikteki iş bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasına karar vermiştir²³¹”.

²²⁸ KENYON / FEAKES, s. 15.

²²⁹ **Bkz.** KSS'de belirtilen “Yasaklanmayan Amaçlar” ifadesine, kimyasal silah saldırılarına karşı savunma amaçlı kullanılacak ekipmanları test etmek amacıyla üretilmesine sınırlı ölçülerde izin verilen küçük çaplı kimyasal maddeler de dâhildir.

²³⁰ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

²³¹ KSS madde 1.

KSS'nin kapsamını belirlemede Sözleşmenin 2. maddesinde yer alan hükümler büyük öneme sahiptir²³². Nitekim "Tanımlar ve Ölçütler" başlıklı 2. maddenin 1. fıkrasına göre²³³ "Kimyasal Silahlar" deyiminin, bir arada veya ayrı ayrı olmak üzere aşağıdakileri kapsayacağı belirtilmiştir²³⁴;

a. İş bu Sözleşmece yasaklanmayan amaçlarla kullanıldıkları cins ve miktarların bu amaçlarla tutarlı olduğu durumlar hariç olmak üzere, zehirli kimyasal maddeler ve bunların prekürsörleri (öncülleri, hammaddeleri),

b. (a) fıkrasında belirlenen zehirli kimyasal maddelerin, bu fıkroda tanımlanan savaş gereçleri ve aygıtlarının kullanımı sonucunda ortaya çıkacak olan zehirleyici etkileri yoluyla ölüme veya bir başka hasara yol açmak amacıyla özel olarak tasarımı yapılmış savaş gereçleri ve cihazları,

c. (b) fıkrasında sözü edilen savaş gereçleri ve aygıtlarının kullanımıyla doğrudan ilişkili bir biçimde kullanılmak üzere özel olarak tasarımı yapılmış olan herhangi bir cihaz²³⁵ kimyasal silah olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca Sözleşmenin 2. maddesinin 2 ve 11. fıkraları arasında; "zehirli kimyasal madde", "prekürsör", "ikili veya çok bileşenli kimyasal bileşenlerin temel elamanı", "eski kimyasal silahlar", "terk edilmiş kimyasal silahlar", "isyancı kontrol ajanları", "kimyasal silah üretim tesisi", "Sözleşmede yasaklanmış amaçlar", "üretim kapasitesi" ve "Örgüt" deyimleri de tanımlanmıştır²³⁶.

Temelleri 1925 Cenevre Protokolü'ne kadar uzanan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nden farklı olarak KSS'de açıkça her türlü kimyasal silah kullanımına yasak getirilmiştir. Nitekim bu amaçla Sözleşme müzakerelerinin en başından itibaren, yasaklanacak kimyasal maddeler üzerinde uzlaşmıştır. Ancak müzakere sürecinde kimyasal silahlara ilişkin getirilecek yasağın etkin bir şekilde uygulanmasının önünde bir takım engeller oluşmuştur. Bu engellerin başında,

²³² KENYON / FEAKES, s. 68.

²³³ KENYON / FEAKES, s. 16.

²³⁴ Bkz. 'Tanımlar ve Ölçütler' başlıklı madde hakkında daha ayrıntılı bilgi için; UK Department of Trade and Industry, Annual Report 2004: Operation of the Chemical Weapons Act 1996, section 8, 'The general purpose criterion', s. 26-28.

²³⁵ TABASSI, s.5; <http://ua.mfa.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.12.2013.

²³⁶ TABASSI, s. 5.

özellikle bir dönem KSS'ye taraf olmayı reddeden ABD ve Rusya'nın da içinde bulunduğu birkaç önemli ülkenin, Cenevre Protokolü'nden itibaren belirli durumlarda bu silahları kullanmaktan çekinmeyeceklerini açıklamış olmaları gelmektedir. Nitekim bu ülkeler Cenevre Protokolü'nü de iki farklı "çekince" ileri sürerek imzalamışlardır. Bu çekincelerden ilki; "muhtemel bir kimyasal silah tehdidine karşı misilleme amaçlı bu silahları kullanma hakkının doğacağı" noktasında ileri sürülen çekince, diğeri ise; "Protokole taraf olmayan devletlere karşı bu yasağın ileri sürülemeyeceği" noktasında ileri sürülen çekinedir. KSS'nin geçmişte kabul edilen Silahsızlanmaya ilişkin sözleşme ve protokollerden farklı bir özelliği de tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. O da, KSS'de hangi şart altında olursa olsun çekince ileri sürme imkânının ortadan kaldırılmış olmasıdır²³⁷.

KSS'ye dair müzakere sürecinde kimyasal silahların tanımı ve kapsamı noktasında tartışmalı konulardan birisi de herbesitler²³⁸ ile isyancı kontrol ajanları (riot control agents)'nin yasaklanıp yasaklanmayacağı olmuştur. Örneğin ABD, herbesitlerin yasaklanmasına iki nedenle karşı çıkmıştır. Bunlardan ilki; eğer bu silahların savaşta kullanımına yasak getirilirse ABD'nin Vietnam Savaşı'nda uyguladığı Masif Yaprak Dökümü Programı'nın (Massive Defoliation Programme) o zaman için uluslararası teamül kurallarının ihlali anlamına geldiğini iddia eden kesimlerin elini güçlendireceğidir. İkinci neden ise; herbesitlerin savunma parametreleri açısından askeri unsurdan temizlenmiş temiz alanların oluşumuna olan katkısıdır. Bu itirazlara rağmen Sözleşmeye taraf devletlerin çoğunun üzerinde mutabık kaldığı herbesitler ile ilgili hüküm, Sözleşmede şu şekilde yeri almıştır: "uluslararası hukukta ilgili antlaşmalar ve prensipler ışığında somutlaşan, herbesitlerin bir savaş metodu olarak kullanılmasına ilişkin yasak tanınmaktadır"²³⁹.

Sözleşmenin Kimyasallar Ekinde getirilen önemli düzenlemelerden birisi de, her taraf devletten sabit bir takvime bağlı olarak bir an önce²⁴⁰ sahip oldukları veya hâkimiyetleri altında bulunan tüm kimyasal silahların imhasına ilişkin süreci

²³⁷ KSS madde 22.

²³⁸ Herbesitler (herbicides): Bitkileri yok eden kimyasallar olarak bilinmektedir.

²³⁹ **KENYON / FEAKES**, s. 17; KSS Önsöz.

²⁴⁰ **Bkz.** KSS uyarınca taraf devletlerin imha sürecine 2 yıl içerisinde başlaması ve kimyasal silah stoklarını asgari %1 oranında 3 yıl içerisinde imha etmiş olmaları gerekmektedir.

başlatmasının istenmiş olmasıdır. Nitekim taraf devletlerin hepsinden, Sözleşmeye ne zaman dâhil olduklarına bakılmaksızın²⁴¹ Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren (29 Nisan 1997’den itibaren) 10 yıl²⁴² içerisinde bu silahların imhası sürecini tamamlamaları istenmiştir. Ancak müzakere sürecinde başta Fransa olmak üzere bazı devletler, imha sürecinin sonunda halen kimyasal silaha sahip ancak Sözleşmeyi onaylamayan ülkelerin bulunması durumunda, savunma amaçlı olarak belirli bir miktar “kimyasal güvenlik stoğunun” muhafaza edilmesine izin verilmesi gerekliliği noktasında birleşmişlerdir. Başlarda bu görüşü savunan ülkeler arasında ABD’de bulunmakta iken söz konusu ülke daha sonra bu politikasını Körfez Savaşı’nın ardından 1991 yılının Mayıs ayında değiştirmiştir. ABD’nin bu tutumu sayesinde ise 1945 yılında Japonya tarafından Çin topraklarına bırakılan büyük miktardaki kimyasal silahların²⁴³ gündeme getirdiği “Sözleşmeye taraf diğer bir ülkenin topraklarına terk edilmiş halde bırakılan tüm kimyasal silahlar da dâhil olmak üzere, Sözleşme kapsamında topyekûn bir imhanın gerçekleştirilmesi gerekliliği” noktasında bir görüş birliğine varılması kolaylaşmıştır²⁴⁴.

2. Kimyasal Silah Türleri

KSS’ye göre kimyasal silahlar; “kimyasal etkileri sonucunda insanlarda ve hayvanlarda ölüme, geçici veya kalıcı sakatlıklara yol açan her türlü kimyasal maddelerdir²⁴⁵”. 20. yüzyılda savaşlarda kullanılan veya askeri mühimmatlar arasında bulunan kimyasallar; Taciz Maddeleri (Harassing Agents) ve Yaralayıcı Maddeler ana gruba ayrılmaktadır.

²⁴¹ **Bkz.** KSS uyarınca taraf devletlerin sahip oldukları kimyasal silahları Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 10 içerisinde imha etme yükümlülüğü altında oldukları ve söz konusu bu yükümlülüğün “sözleşmeye ne zaman dâhil olduklarına bakılmaksızın” yerine getirilmesi gerekliliği bu 10 yıllık kesin sürenin kötüye kullanılmasını önlemek adına getirilmiştir.

²⁴² **Bkz.** Ayrıca KSYÖ Yürütme Konseyi kararıyla bu 10 yıllık sürenin istisnai hallerde 15 yıla kadar uzatılması öngörülmüştür.

²⁴³ **KENYON / FEAKES**, s. 18.

²⁴⁴ **KENYON / FEAKES**, s. 18.

²⁴⁵ **Bkz.** Bitkileri Zehirleyen Maddeler (Herbesitler) özel olarak KSS kapsamına girmemekle birlikte, Sözleşmenin Giriş Önsözünde ‘...uluslararası hukukta herbesitlerin de bir savaş metodu olarak kullanılmasının yasaklandığı’ belirtilmiştir.

Taciz Maddeleri; etkisi sınırlı olan ancak düşman kuvvetlerinin etkinliğini azaltarak onları maske ve koruyucu elbise gibi ekipmanları kullanmaya sevk eden, koruyucu ekipmanı olmayan kuvvetleri ise alandan uzaklaştırmaya yarayan maddelerdir. Bu maddelerin etkileri çoğunlukla kısa zaman içerisinde kaybolmakla birlikte yüksek düzeyde maruz kalmaya bağlı olarak uzun süreli yaralanmalara veya ölümlere de yol açabilmektedir²⁴⁶. Bu maddelerin başlıcaları; göz yaşartıcı gazlar (Lachrymators) ve hapşırtıcı maddelerdir (sternutators).

Diğer grupta yer alan *Yaralayıcı Maddeler (Casualty Agents)*; öldürme veya ciddi yaralama maksadıyla kullanılan maddeler olup, %10 oranında kısa sürede ölüme yol açarlar. Sinir gazı, fosjen veya hardal gazı gibi türlerine ölümcül dozlarda maruz kalınması halinde birkaç dakika içinde öldürücü etkisi görülen Yaralayıcı Maddelerin, akciğeri tahriş eden maddeler (lung irritants), kan ajanları (blood agents), deriyi kabartan zehirli gazlar (vesicants, blister agents), sinir ajanları (nerve agents) ve psikokimyasal ajanlar (psychochemicals) gibi türleri bulunmaktadır. Bu maddelerin kullanımı sonucu yaralanmalarda ise en iyi ihtimalle kronik bronşit veya kansere yakalanma riski artmaktadır.

20. yüzyılda kimyasal silah olarak kullanıldığı tespit edilen, başlıca kimyasal madde bileşenleri Taciz Maddeleri ve Yaralayıcı Maddeler başlıkları altında sıralanmaktadır²⁴⁷.

a. Taciz Maddeleri (Harassing Agents):

KSS’de “taraf devletler Ayaklanma Kontrol Ajanları’nı (Riot Control Agents) bir savaş metodu olarak kullanmamayı taahhüt ederler” hükmü bulunmamaktadır. Nitekim Sözleşme kapsamında böyle bir hükmün getirilmesine ise başta ABD karşı çıkmıştır. ABD, İsyancı Kontrol Ajanlarının bir savaş metodu olarak kullanılmasının yasaklanmasına karşı çıkmasının gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Bazı durumlarda bu ajanlara başvurulmasının kaçınılmaz olduğu, aksi takdirde ayaklanma durumları veya kurtarma operasyonları halinde bu tür silahların tek alternatifleri

²⁴⁶ **Bkz.** Taciz Maddeleri ve Yaralayıcı Maddeler arasındaki fark modern kimya doktrini tarafından tespit edilmemişken, I. Dünya Savaşı sırasında Taciz Maddelerine sıklıkla başvurulmuş ve bu maddelerin kullanımı sonucu pek çok insan yaşamını yitirmiştir.

²⁴⁷ **KENYON / FEAKES**, s. 2-4.

öldürücü silahlar (lethal weapons) olacaktır. Bu tür silahlar ise diğer silahlara nazaran çok daha insancıldır²⁴⁸.

i. Göz Yaşartıcı Gazlar (Lachrymators-Tear Gases)

Bu gazlar ilk kez geniş çaplı olarak I. Dünya Savaşı sırasında bromoacetone maddesi bileşenli olarak kullanılmıştır. Savaşın sonlarına doğru bu içeriğe sahip kimyasal silah sayısı artmıştır. A- bromobenzyl cyanide (CA) ve w-chloroacetophenone (CN) maddeleri bunlara örnektir. 20.yüzyılın ikinci yarısında ise hem askeri hem de isyancı kontrol amaçlı o2-chlorobenzalmalononitrile (CS) lachrymator olarak kullanılmıştır.

ii. Hapşürtücü Maddeler (Sternutators- Causing Sneezing)

Dünya tahriş etme kuvveti yüksek olan bu mühimmatla ilk kez 1917 yılında tanışmıştır. Bu madde normal sıcaklıkla katı özellikte bulunup etkisini ancak eridiğinde göstermektedir. Söz konusu madde Disphenylchloroarsine (DA) ve 10-chloro-5, 10-dihydrophenarsazine (DM veya Adamsite) gibi bileşenlerden oluşmaktadır.

b. Yaralayıcı Maddeler (Casualty Agents):

i. Akciğer Tahrişçileri (Clorine ve Phosgene-Lung Irritants)

En kapsamlı yaralayıcı madde olarak bu bağlamda klorin(clorine) gelmektedir. Tüpler halinde bulunup hava yoluyla yayılarak etki eder. Akciğer zarını imha ederek yayılır ve sonunda nefes darlığı ve boğulma ile ölüme yol açar. Klorinden sonra Fosjen isimli daha etkili olan versiyonu ağır silahlar vasıtasıyla patlatılarak ortama yayılır.

ii. Kan Ajanları (Hidrogen Cyanide-Blood Agents)

Bu tür maddeler, kanın oksijen taşıma fonksiyonunu bloke ederek etki ederler. Bu amaçla başlıca bileşen olarak hidrojen siyanid (hydrogen cyanide) ilk kez 1916 yılında I. Dünya Savaşı sırasında kullanılmıştır. Ancak savaş sırasında bu maddenin

²⁴⁸ KENYON / FEAKES, s. 18.

zehirlenme miktarı, düşük sıcaklıkta buharlaşması nedeniyle ölümcül seviyelere ulaşmamıştır²⁴⁹.

iii. Deriyi Kabartan Zehirli Gazlar (Vesicants, Blister Agents)

İlk kez 1917 yılında kullanılan (2-chloroethyl) sulphide (hardal gazı veya Yperite) gibi gazlar, insan vücudunda üç ayrı bölgede etki meydana getirmektedir. Bunlardan ilki deridir. Deride bu maddeye maruz kalınması sonucu geç iyileşen kabarcıklar oluşmaktadır. Bu maddelerin etki ettiği diğer bir bölge ise gözlerdir. Gözlerde ise konjunktivit ve geçici körlük meydana gelmesine yol açarlar. Bu maddenin en son etki ettiği organ ise akciğerlerdir. Nitekim bu maddeler akciğer zarına ağır zararlar verir ve bunun sonucu olarak kimi zaman ölüme kimi zaman da kalıcı akciğer yaralanmalarına yol açarlar. Deriyi kabartan maddeler derinin yoğun ve sancılı bir şekilde kabarmasına yol açarak tıpkı Sinir Ajanları gibi solunumu engelleyerek (deprese ederek) kısa sürede ölüme yol açarlar.

Bu tür bir bileşene sahip örneğin 2-chlorovinyl dichloroarsine (lewisite) gibi her türlü zehirli mühimmatta aşamalı olarak aynı yan etkiler görülmektedir. Hardal gazı ise günümüze kadar bu türden bileşenler arasında en sık kullanılan maddedir.

iv. Sinir Ajanları (Nerve Agents)

1930'lu yılların sonlarına doğru Almanya'da yapılan bir araştırma, insektisitlerin (böcek ilaçlarının) yüksek düzeyde zehirli madde içeren kimyasallar olduğunu ve vücutta acetylcholine esterase gibi bazı enzimlerin emilimini bloke ederek sinirler vasıtasıyla bütün vücuda yayıldıklarını göstermiştir. Bu maddeler vücutta, deride buhar veya sıvı emilimi veya solunum yoluyla girmektedirler.

Sarin gazı, VX gazı, deriyi kabartan maddeler arasında ise hardal gazı gibi, kimyasal silahların uluslararası çatışmalarda kullanılan en yaygın türlerinden bir tanesi de sinir ajanlarıdır. Sinir gazları doğrudan sinir sistemini hedef almak

²⁴⁹

Bkz. Hidrojen Siyanidin (Hydrogene Cyanide) buharlaşma sıcaklığının düşüklüğü problemi 1960 yılında çözülmüş ve söz konusu madde bu tarihten itibaren daha ölümcül bir hal almıştır.

suretiyle kısa sürede solunumu engelleyip azaltarak ölüme yol açarlar. KSS’de yer alan kimyasal silahlar arasında başlıca Sinir Ajanları ise şunlardır²⁵⁰:

Tabun (NN-dimethylphosphoramidocyanidate,

Sarin (O-isopropyl menthylphosphonofluoridate),

Soman (O-pinacolyl methylphosphonofluoridate,

VX (O-ethyl S-2-diisopropylaminoethyl methylphosphonothiolate).

v. Psikokimyasallar (Psychochemicals)

Yaralayıcı özelliğe sahip (Casualty Agents) kimyasallar arasında Psikokimyasal maddeler çoğunlukla merkezi sinir sistemine etki ederek geçici halsizlik ve duyu kaybına neden olmaktadır. Kimyasal silah olarak kullanılmaya ve depolanma kapasitesine sahip bu tür maddelerin kimyevi formülü; 3-Quinuclidinylbenzilate (BZ) olup, henüz herhangi bir savaşta kullanıldıklarına ilişkin kesin bir delil bulunmamaktadır.

vi. Toksinler ve Biyoregülatörler (Toxins and Bioregulators)

Toksinlerin ve Biyoregülatörler’in bir kimyasal silah olarak geliştirilmeleri ve üretilmeleri gerek Biyolojik Silahlar Sözleşmesi’nin gerekse KSS’nin ihlâli anlamına gelmektedir²⁵¹. Çoğunlukla biyolojik süreçlerden geçirilerek üretilen ancak kimyasal sentez yoluyla da üretilmeleri mümkün olan toksinler, bir tür kimyevi madde olarak zehirlilik oranları yüksek maddelerdir. Kimyasal silah olarak da kullanılan bu maddeler arasında örneğin hint fasulyesinde bulunan Ricin, kabuklu deniz hayvanlarından ve su yosunlarından bulaşan Saxitoxin ölümcül düzeylere ulaşabilmektedir. Ayrıca bunlar arasında bakterilerin ürettiği botulinum toxin de yer almaktadır.

Biyoregülatörler ise; vücudun metabolizmal fonksiyonlarda kullanılmak üzere doğal olarak ürettiği maddelerdir.

²⁵⁰ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

²⁵¹ **KENYON**, s. 4.

vii. İkili Silahlar (Binary Weapons)

1980'lere kadar kimyasal silahlar çoğunlukla kimyasal madde üreten fabrikalarda üretilirler ve bir tondan fazla yükleme kapasitesine sahip devasa konteynırlarda stoklanırlardı. Bu maddeler daha sonra ise cephane olarak savaş alanlarına taşınırlardı. Ancak sızıntı eğilimi yüksek olan toksik maddelerin nakliyesi ve depolanması son derece tehlikeli olmaktadır. Bunun yanı sıra bu silahların kullanılmamaları halinde imhaları da çok zor ve masraflı olmaktadır²⁵². İşte bu tür sorunların üstesinden gelmek amacıyla İkili Yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntem göre; daha az miktarda zehirli kimyasal madde içeren ekipman ayrı ayrı konteynırlarda depolanarak nakliye edilmekte ve bu maddeler en son aşamada savaş başlığı altında karıştırılıp, cephaneye yerleştirilmek suretiyle kullanıma hazır hale getirilmektedirler²⁵³.

B. SÖZLEŞMENİN EKLERİ

1. Kimyasallar Eki

KSS'ye taraf devletlerden, sahip oldukları kimyasal silahlar ile bunlara ilişkin tesislerin yanı sıra 'Sözleşmece Yasaklanmayan Amaçlar' çerçevesinde üretmiş oldukları kimyasal maddeleri Kimyasallar Eki'nde gösterilen listeye uygun olarak Örgüte (KSYÖ) bildirmeleri ve bu maddelerin ithalat ve ihracatlarını kontrol altına almaları istenmiştir. Taraf devletler, bu bildirimlerin doğruluğunu teyit etmek, yasaklı maddelerin imhasına şahitlik etmek ve herhangi bir taraf devletin bu bildirimlere karşı itirazı halinde Sözleşmeye uygunluğu denetlemek adına Örgüt tarafından görevlendirilecek denetim elemanlarının kendi ülkelerine girmelerine izin vermek zorundadırlar²⁵⁴. Nitekim Sözleşme'nin Doğrulama Eki'nde öngörülen bu tedbirlerinin uygulanması amacıyla Kimyasallar Eki'nde yer alan listede, toksik kimyasallar ile bunların hammaddeleri belirlenmiştir. Ancak Sözleşmedeki listede

²⁵² **Bkz.** Çevrenin Korunmasına ilişkin gerek uluslararası anlaşmalar gerekse iç hukuk düzenlenmeleri bugün için bu tarz maddelerin imhasını daha da zorlaştırmakta ve masraflı kılmaktadır.

²⁵³ **Bkz.** Geçmişte Irak, bundan daha basit ancak daha tehlikeli bir yöntem kullanarak, kullanıma hazır hale getirilecek Scud Füzelere ait savaş başlığının altına iki öncül maddeyi ayrı ayrı dökmüştür.

²⁵⁴ **KENYON**, s. 15.

yer alan bilgiler²⁵⁵ yalnızca belli başlı kimyasal silahlara ilişkin toksik kimyasallar maddeleri ve bunların hammaddelerini içermektedir²⁵⁶. Nitekim bu kimyasallar 3 farklı liste halinde gruplandırılmıştır. Bunlar;

Liste 1 (Schedule 1); Sarin, Ricin ve VX gibi en tehlikeli toksik kimyasal silah maddeleri ve öncüllerini,

Liste 2 (Schedule 2); Liste 1’de yer alan kimyasal silah bileşenlerinden daha az tehlikeli olmakla birlikte, sakatlayıcı özelliğe sahip olan BZ, Sinir ajanları, VG gibi toksik kimyasallar silah maddeleri ve öncüllerini,

Liste 3 (Schedule 3)ise; Cephaneye doldurulmamış halde bulunan, bu nedenle de Liste 1 ve 2’de yer alan kimyasal silah bileşenlerinden daha az tehlikeli olan, Toksik kimyasal silah maddelerini ve öncüllerini kapsamaktadır²⁵⁷.

Söz konusu listelerden yer alan kimyasal maddeler Ek 1’de ayrıntılarıyla incelenebilir.

Sözleşmede yer alan tanımlar, hali hazırda kimyasal silah olarak kullanılan kimyasal maddeleri kapsadığı gibi, gelecekte keşfedilip üretilmesi muhtemel kimyasal silahlar bileşenlerini de kapsamaya yönelik yerindedir. Ancak bunun yanı sıra Sözleşme kapsamında “doğrulama” faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için Sözleşme hükümlerine aykırı şekilde üretilen belli başlı kimyasalların saptanması gerekmiştir. Nitekim bu gereklilik Sözleşme’nin Kimyasallar Eki’nde bu tür kimyasalların ayrı ayrı listeler halinde gösterilmeleri suretiyle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla hazırlanan Liste 1 (Schedule I)’de; kimyasal silah olarak kullanılmak üzere üretilen toksik kimyasallar ile bu kimyasalların hiçbir şekilde barışçıl amaçlarla kullanıldıkları saptanamayan bileşenleri ve hammaddelerine yer verilmiştir. Bu listede yer alan kimyasal maddeler arasında; sinir ajanları (nerve

²⁵⁵ KSS madde 2/1-a.

²⁵⁶ <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/annex-on-chemicals/b-schedules-of-chemicals/>, Erişim Tarihi: 20.03.2014.

²⁵⁷ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 20.03.2014, <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/annex-on-chemicals/b-schedules-of-chemicals/>, Erişim Tarihi: 20.03.2014.

agents), hardal gazları (mustard gases), levisitler (lewisites), saksitoksinler (saxitoxins) ve risinler (ricins) yer almaktadır. Liste 2 (Schedule II)'de; kimyasal silah bileşenlerinde birer öncül olarak kullanılabilen kimyasal maddelerin yanı sıra, yasaklanmayan amaçlarla da kullanılmaları mümkün olan (örneğin hardal gazının hammaddesi olan ancak aynı zamanda bir mürekkep çözücüsü olarak da kullanılan thiodiglycol) gibi maddeler yer almaktadır. Son olarak Liste 3 (Schedule 3)'de ise; kimyasal silah bileşiminde kullanılabilenlerinin yanı sıra daha çok barışçıl amaçlı kimyasal endüstride kullanılan kimyasallar sayılmaktadır. Bu tip kimyasal maddelerin en bilinenleri ise fosjen (phosgene), hidrojen siyanid (hydrogene cyanide) ve bunların hammaddeleridir. Söz konusu listede yer alan kimyasal silah bileşenleri içerisinde en tehlikeli ve zararlı olanlar, Liste 1'de yer alan kimyasallardır. Bu içeriğiyle “Kimyasallar Eki” ilerideki gelişmeler de göz önüne alınarak hazırlanan Sözleşmenin tamamlayıcı unsurlarından bir tanesidir²⁵⁸.

2. Doğrulama Eki

17 Mart 1948 tarihinde Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Antlaşması ile özellikle Sovyet Rusya ve II. Dünya Savaşından sonra yeniden toparlanma çabasında olan Almanya'ya karşı Ortak Savunma Birliği'nin kurulması amaçlanmıştır. Brüksel Antlaşması'nın ardından 1954 yılında düzenlenen ve Batı Avrupa Birliği'nin kurulmasına yol açan Paris Konferansı sonucunda ise İtalya ile birlikte Batı Almanya da Ortak Savunma Birliği'ne dahil olmuşlardır. Böylece savunma hattının ötesinde sadece Sovyet Rusya kalmıştır. Brüksel Antlaşması ve Paris Konferansı'nın konumuz açısından önemi ise, özellikle Birliğe sonradan katılan Batı Almanya sayesinde Brüksel Antlaşması kapsamında düzenlenen silahsızlanmaya dair hükümlerin hayata geçirilmesi için yeni bir umudun doğmuş olması ve Antlaşma kapsamında kabul edilen 3 Nolu Protokol ile “atomik, biyolojik ve kimyasal silahların üretiminin yasaklanması” olmuştur²⁵⁹.

²⁵⁸

KENYON, s. 17.

²⁵⁹

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/82413/Brussels-Treaty>, Erişim Tarihi: 18.02.2014.

3 nolu Protokolde yer alan hüküm, silahsızlanma amacıyla imzalanan diğer antlaşmalardan daha ileri bir aşamaya geçildiğinin de bir işaretidir. Nitekim gerek I. Dünya Savaşından önce gerekse I. Dünya Savaşından sonra gerçekleşen silahsızlanmaya yönelik girişimlerde en son kitle imha silahlarının sadece kullanımları yasaklanmış iken ilk kez Brüksel Antlaşmasıyla bu silahların üretimine de yasak getirilmiştir.

Kitle imha silahlarının üretimine getirilen bu yasağın ardından bir sonraki aşama olan denetleme mekanizmasının kurulması çabaları uluslararası toplumda hız kazanmıştır. Bu amaçla Antlaşma hükümlerine uygunluğun denetlenmesi amacıyla Antlaşmaya bir de “doğrulama fıkrasının (verification clause)” eklenmesi düşünülmüştür. Bu amaçla Antlaşmada yer alan “atomik, biyolojik ve kimyasal silahların üretimine getirilen yasağın” denetimini gerçekleştirmek üzere Brüksel Antlaşması Örgütü isimli bir denetim mekanizmasının kurulması planlanmıştır²⁶⁰. Ancak bu plan özellikle gelişmiş devletlerin karşı çıkması sonucu o dönem hayata geçirilememiştir.

Brüksel Antlaşması ve Paris Konferansı süreçlerinin ardından ABD, Sovyet Rusya ve bu devletlerin müttefikleri tarafından 1972 yılından itibaren bu kez KSS'nin oluşturulması adına bir müzakere süreci başlatılmıştır²⁶¹. Bu süreç içerisinde sunulan çalışma programı önerilerinde ise büyük ölçüde Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin formattan esinlendiği görülmektedir²⁶². Nitekim getirilecek antlaşmayla tıpkı Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nde olduğu gibi kimyasal silahların da “geliştirilmesi, üretimi ve stoklanmasının yasaklanması ve bu silahların imhası” planlanmıştır. İlk etapta 1974 yılında Bağlantısızlar Grubu ve Japonya bu öneriye

²⁶⁰ **KENYON**, s. 7-8.

²⁶¹ ‘USA Work program regarding negotiations on prohibition of chemical weapons’, CCD/360, 20 Mart 1972, <http://www.bits.de/public/researchnote/rn03-2-2.htm>, Erişim Tarihi: 24.04.2014.

²⁶² Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya ve Sovyet Rusya'nın KSS Taslağı, CCD/361, 28 Mart 1972.

temkinli yaklaşmış²⁶³ olsa da İngiltere 1976 yılında, çok daha katı kuralları olan bir doğrulama (verification) yöntemini destekleyeceğini belirtmiştir²⁶⁴.

Görüldüğü üzere KSS kapsamında düzenlenmesi planlanan ve Sözleşmenin o ana kadar imzalanan silahsızlanmaya ilişkin diğer sözleşmelerden en önemli farkını oluşturacak olan nokta “doğrulama (verification)”ya ilişkin hükümler olarak göze çarpmaktadır. Nitekim bu konu üzerinde o dönem, özellikle Doğu Bloku ile Batı Bloku arasında geniş kapsamlı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum ise KSS müzakerelerine yansımıştır. Sonuç olarak doğrulama faaliyetlerinin kapsamı ve işleyişi üzerindeki görüş ayrılıkları, Sözleşme müzakerelerinin 20 yılı aşkın bir süre boyunca devam etmesine yol açmıştır²⁶⁵. Bu kapsamda örneğin Sovyet Rusya 1977 yılında, Sözleşmede yer alması düşünülen “doğrulama” hükümleri hakkındaki tutumunu şu şekilde özetlemiştir: “Doğrulama konusu ve ona bağlı olarak yürütülecek faaliyetler, kaçınılmaz olarak devletlerin askeri, endüstriyel ve ticari sınırlarının ifşa edilmesi sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle bu tür faaliyetlerin ilerde bir sözleşme çerçevesinde düzenlenecek olması, ülkelerin güvenliği ve ekonomik menfaatleri gereği mazur görülemez²⁶⁶.”

1974 yılının Temmuz ayında ABD ve Sovyet Rusya, “Kimyasal Silahlar Konusunda Ortak İnisiyatif” adı altında ikili görüşmelere başlayacaklarını açıklamışlardır²⁶⁷. Bunun önemi ise, o zamana kadar Cenevre müzakerelerinde tartışılan pek çok hukuki konunun ABD ile Sovyet Rusya arasında yürütülecek bu ikili görüşmelerde de masaya yatırılacak olmasıdır. Nitekim bu görüşmeler sonucunda tartışılmalı hususlar hakkında kısmi bir uzlaşa sağlanmıştır. Böylelikle bu iki ülke arasında başlayan kimyasal silahsızlanma konusundaki ikili görüşmeler serisi 1980 yılının Temmuz ayına kadar devam etmiştir. Söz konusu görüşmeler sonrasında, kimyasal silahlara sahip en önemli iki ülke konumunda olan ABD ve

²⁶³ Japonya'nın KSS Taslağı, CCD/420, 30 Ağustos 1974.

²⁶⁴ İngiltere'nin KSS Taslağı, CCD//512, 6 Ağustos 1976.

²⁶⁵ STERN, s. 33.

²⁶⁶ **Bkz.** “SSCB KSS'ye uygunluğun denetlenmesine ilişkin bazı yöntemler önermiştir. (Some methods of monitoring compliance with an agreement on the prohibition of chemical Weapons)”, CCD/558, 3 August 1976.

²⁶⁷ **Bkz.** Her ne kadar bu bildirin yayımlandığı tarih 1974 yılı Temmuz ayı olmasına rağmen, iki devlet görüşmelere 1976 yılının Ağustos ayında başlayabilmişlerdir.

Rusya şu konularda kısmen uzlaştıklarını açıklamışlardır: Kimyasal silah bildirimleri, hammadde kontrolleri, Danışma Komitesi'ne ilaveten Teknik Sekreteryanın oluşturulması (bu iki oluşum daha sonra, konu hakkında uzman bir uluslararası örgüt olan KSYÖ'nün kurulması fikrini akıllara getirmiştir), 10 yıllık imha süreci şartının konulması, koruyucu ekipmanların testlere tabi tutulması için gerekecek küçük çaplı ve tek saydaki kimyasal madde üretimi tesisinin (Single Small- Scale Facility) kurulması ve son olarak bildirimlere itiraz sonrası veya gönüllü olarak uygulanacak olan İtirazi Denetimler ve Yerde Doğrulama (On-site Verification) faaliyetleri²⁶⁸.

Eylül 1989'da ABD Dış İşleri Bakanı James Baker ve Sovyet Rusya Dış İşleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Amerika'da bulunan bir turistik kasaba olan Jackson Hole Wyoming'de tekrar bir araya gelmişler ve ikili bilgi alışverişi ve doğrulama konularında ikili anlayış üzerine kurulu bir Memorandum²⁶⁹ imzalamışlardır. Söz konusu bu memorandum kapsamında birinci aşamada; her iki devletin sahip olduğu kimyasal silah kapasiteleri hakkında genel bilgi alışverişi ile kimyasal tesislerde seri denetimlerin gerçekleştirilmesi konuları müzakere edilmiştir. İkinci aşamada ise; daha kapsamlı bilgi alışverişi ve bu bilgilerin doğruluğunu denetleyebilmek adına Yerde Doğrulama ve denetim faaliyetleri ile ilgili izinler konusu müzakere edilmiştir. Neticede Haziran 1990'da ABD Başkanı George H.W. Bush ve Rus mevkidaşı Mikhail Gorbachev arasında "Kimyasal Silahların İmhası, Üretimini Durdurulması ve Bu Silahların Tümden Yasaklanması ile ilgili Çok Taraflı Bir Sözleşmeyi Mümkün Kılma Adına" bir protokol imzalanmıştır. Bu Protokole göre her iki devlet de böyle bir Sözleşmenin imzalanması ve yürürlüğe girmesi durumunda kendi kimyasal silah üretim faaliyetlerini hemen durdurmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca her iki devlet de 2002 yılı sonuna kadar kimyasal silah stoklarını 5.000 metrik ton seviyesine kadar düşürmeyi, Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten

²⁶⁸ **ROBINSON Julian Perry / STOCK Thomas / SUTHERLAND Ronald**, "The Chemical Weapons Convention: The success of chemical disarmament negotiations", SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament, Oxford 1993, s. 714.

²⁶⁹ **Bkz.** Memorandum; bir anlaşma veya uzlaşmanın hatırlatma amaçlı kullanılan resmi bir özetidir. Bir konu ile ilgili olayları, gözlemleri, fikirleri içerebilir. Herhangi bir şekil şartı yoktur.

itibaren sekiz yıl içerisinde ise kimyasal silah stoğu miktarlarını 500 metrik ton seviyesine kadar düşürmeyi taahhüt etmişlerdir. Bununla beraber her iki devlet de bu taahhütlere ilişkin eylemlerini aynı zamanda Yerinde Doğrulama ve Denetim faaliyetlerine de açık tutmayı kabul etmiştir. Son olarak bu iki ülke arasında kimyasal silah stoklarının iki yıl içerisinde sifıra indirilmesi amacıyla özel bir konferansın toplanması karara bağlanmıştır²⁷⁰.

Sovyet Rusya'nın çöküşü ve Varşova Paktı'nın dağılmasının ardından 1991-1992 yılları arasında Silahsızlanmaya ilişkin müzakereler hız kazanmıştır. Bu duruma gelmesinde özellikle Sovyet Rusya'nın eski müttefiklerinin silahsızlanma müzakerelerinde doğrulama ve denetim konularında Batı Grubu üyeleri gibi hatta onlardan daha fazla istekli davranmaya başlamaları etkili olmuştur. Aslında bu değişimin ilk belirtileri 1987-1988 tarihleri arasında Bağlantısızlar Hareketi'nin silahsızlanma sürecine giderek daha fazla katılmaya başlaması görülmüştür. Böylece silahsızlanma, Batı ile Doğu Avrupa arasındaki ayrımın giderek azalması sürecinin de bir enstrümanı haline gelmiştir²⁷¹.

Cenevre Silahsızlanma Konferanslarında sona gelindiği ve bir Sözleşme Taslağının (Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin Silahsızlanma Konferansı Kimyasal Silahlar Komitesi Başkanlık Divanı Taslağı) ortaya konulduğu yıl olan 1991 yılı itibarıyla halen 'Kimya Endüstrisinin Denetimi', 'Doğrulama' ve 'İtirazi Denetim gibi konularda kesin bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Kimya endüstrisi temsilcileri, 1991 yılında süreç içerisinde güven artırıcı bir hamle olarak kimyasal üretim tesislerine "açık erişim" fikrini ileri sürmüşler ve bu sayede sürece gayri resmi olarak dâhil olmuşlardır²⁷². Kimya endüstrisinin bu teklifinin üzerinden bir yıl geçmeden, Batı Grubu'nun içine düştüğü "doğrulama ve denetim faaliyetlerinin muhtemel bir sözleşmenin parçası olup olmayacağı veya olacaksa ne ölçüde olacağı sorunu" çözüme kavuşturulmuş ve özel teşebbüsün

²⁷⁰ KENYON, s. 10.

²⁷¹ Bkz. Bağlantısızlar Hareketi: Resmi olarak herhangi bir bloğa bağlı olmayan, 2012 yılı itibarıyla 120 taraf ve 17 gözlemci ülkenin bağlı bulunduğu bir oluşumdur. <http://www.nam.gov.za/>, Erişim Tarihi: 18.02.2014.

²⁷² Bkz. CEFIC (Avrupa Kimyasal Endüstri Konseyi) ve CMA (Kanada Tıp Derneği)'nin Kimyasal Silahlar Anlaşması'nın Kimya Endüstrisine etkilerine dair yaklaşımlar.

elindeki kimyasal üretim tesislerinin de doğrulama kapsamına alınarak KSS uygulamasına dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim bütün bu konular Sözleşmenin IX. Bölümünde yer alan Doğrulama başlığı altında bir netliğe kavuşturulmuştur. Doğrulama'ya ilişkin sorunun çözülmesinin ardından ABD Başkanı George H. W. Bush Mayıs 1992'de Sözleşmeye ilişkin müzakerelerin sonlandırılması çağrısında bulunmuştur²⁷³.

Sözleşmenin Doğrulama Eki 11 Bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu bölümlerden ilki olan Tanımlar Bölümü'nde şu kavramların tanımı yapılmıştır²⁷⁴:

1. İzinli Ekipman (Approved Equipment): KSYÖ Teknik Sekretaryasına bağlı olarak çalışacak denetim elemanlarının denetimlerden kullanacağı ekipmanlar,

2. Yapı(Building): Kimyasal silah üretim tesisleri olarak kullanılan Özel Yapı (Specialised Building) ile Standart Yapı (Standard Building) tanımlanmıştır. Buna göre;

a) Özel Yapı (Specialised Building): Üretim ve doldurmaya ilişkin özel ekipmanların bulunduğu herhangi bir bina veya yeraltı yapısı. Bu özel binalar ve yapılar diğer yasaklanmayan amaçlarla kimyasalların üretildiği yer üstü tesislerinden bu yönleriyle ayrılırlar.

b) Standart Yapı (Standard Building): KSS'nin 2. maddesi 8. paragrafının (a) bendinde belirtilen kimyasalların üretilmediği, Genel kimyasal endüstri standartlarına göre üretilen tesisler, binalar ve yer altı yapılarıdır.

²⁷³ **Bkz.** Silahsızlanma Konferansı: CD/1077, 23 Mayıs 1991 (13 Mayıs 1992 tarihinde Başkan Bush, Anlaşmanın tamamlanması için nihai tarihin belirlenmesi adına bir çağrıda bulunmuştur. Söz konusu çağrı öncelikle Birleşik Devletler Beyaz Saray Dergisinde akabinde ise Silahsızlanma Konferansı'nda yayınlanmıştır. Söz konusu teklifte, konu hakkında öne çıkan başlıca sorunların en geç yılsonuna kadar çözülmesi ve Anlaşmanın 12 ay içerisinde tamamlanması gerekliliği belirtilmiştir.

²⁷⁴ **KSS Doğrulama Eki:** <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/verification-annex/part-i/>, Erişim Tarihi: 21.03.2014.

3. İtirazi Denetim (Challenge Inspection): Herhangi bir taraf devletin kendi ülkesinde veya egemenliği altında bulunan her hangi bir yerde gerçekleştirilen, KSS'nin 9. maddesinin 8 ila 25. fıkraları arasında düzenlenen denetimlerdir.

Doğrulama Eki'nin Tanımlar Bölümü'nde ayrıca; "Ayrık Organik Kimyasal", "Ekipman", "Tesis", "Tesis Sözleşmesi", "Ev Sahibi Ülke", "Eskort Ülke", "Ülkedeki Dönem", "İlk Denetim", "Denetlenen Taraf Devlet", "Denetim Yardımcısı", "Denetim Emiri", "Denetim El Kitabı", "Denetim Yeri", "Denetim Ekibi", "Denetçi", "Model Antlaşma", "Gözlemci", "Çevre", "Denetim Dönemi", "Giriş/Çıkış Noktaları", "Talep Eden Taraf Devlet", "Metrik Ton" gibi kavramların da tanımına yer verilmiştir.

3. Gizlilik Eki

Cenevre'de yürütülen KSS müzakereleri sırasında müzakerelere katılan taraflardan bazıları Sözleşmenin hayata geçirilebilmesi adına kimya endüstrisi alanında faaliyet gösteren başlıca sanayi kuruluşlarının katkısına başvurulması gerekliliğini ifade etmişlerdir. Nitekim bu girişim kimya endüstrisinin hem siyasi desteğinin alınması hem de Ticari Gizlilik (Business Confidentialiy) konusundaki endişelerinin giderilmesi bakımından önemlidir²⁷⁵.

Müzakerelerde çözülmesi gereken hassas konulardan bir tanesi de, Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanabilmesini sağlamak üzere taraf devletlerin sahip olduğu kimyasal madde ve tesislere ilişkin düzenli bildirimde bulunmaları ve bunun yanı sıra bu bildirimlerin doğruluğunun denetlenmesi amacıyla askeri ve sivil tesislerde gerçekleştirilecek yerinde denetimler (on-site inspections) sonucu elde edilecek bilgilerin gizliliği meselesi idi. Bu meselenin çözülmesi gerekliliği Sözleşmede şu şekilde ifade edilmiştir²⁷⁶:

"Örgüt, bu sözleşme uyarınca yapılacak doğrulama faaliyetlerini, hedeflerini zamanında ve etkin bir biçimde gerçekleştirilmesiyle tutarlı olarak, mümkün olan en

²⁷⁵ KENYON, s. 10.

²⁷⁶ KSS madde 8 paragraf 5; TABASSI, s. 102, 664; KENYON, s. 18.

az müdahaleci bir biçimde yürütecektir. Örgüt yalnızca, bu sorumlulukların yerine getirilmesi için gerekli olan bilgi ve verileri talep edebilecektir. Örgüt bu Sözleşmenin yürütülmesi sırasında öğrendiği sivil ve askeri etkinlikler ve tesislere ilişkin bilgilerin gizliliğinin korunması adına gerekli her türlü önlemi alacak ve bu amaçla Gizlilik Eki'nde belirlenen hükümlere uyacaktır.”

Görüldüğü üzere Sözleşmenin Gizlilik Eki, Örgüt (KSYÖ) tarafından gerek Sözleşmeye uygun olarak yürütülen bütün çalışmalarda gerekse taraf devletlerde yürütülen denetim faaliyetlerinde uyulacak esasları düzenlemektedir. Örgüt gizliliğin derecesini, taraf devletlerden gelen doğrudan veya yaptığı denetimler sonucu elde ettiği dolaylı bilgiler ışığında oluşturduğu derecelendirme sistemiyle belirleyecektir. Üzerine gizlilik kaydı konulan bu bilgilere, gizliliğin derecesine göre Örgüt veya bu bilgilere sahip olan herhangi bir taraf devlet uymak zorundadır. Bu gereklilik üzere gerek taraf devlet personeli gerekse Örgütün özellikle Teknik Sekreteriyasında görev yapan personelin, gizlilik kaydı ile sınıflandırılmış verileri işlemek konusunda önceden izin almaları gerektiği hususunda bilgilendirilmeleri amaçlanmıştır. Bu hükümlerin yanı sıra Sözleşme uyarınca taraf devletler arasında gizliliğe ilişkin konularda çıkabilecek uyuşmazlıkları çözmek adına²⁷⁷ bir de komisyon (Gizlilik Komisyonu) oluşturulmuştur²⁷⁸.

III. YASAKLAR VE YÜKÜMLÜLÜKLER

KSS'yi bugüne kadar imzalayan devlet sayısı 192 olup, bu sayı dünyadaki ülkelerin %90'ını ifade etmektedir. Ancak KSS'yi imzalayan devletlerden İsrail ve Myanmar henüz Sözleşmeyi onaylamamışlardır. Bu ülkelerin yanı sıra Sözleşmeyi henüz imzalamayan ülkeler ise; Mısır, Kuzey Kore, Angola ve Güney Sudan'dır²⁷⁹. Suriye'nin ise 14 Eylül 2013 tarihinde KSS'yi onaylaması (ya da onaylamak zorunda kalması) ve bu tarihten bir ay sonra da (14 Ekim 2013) Sözleşmenin Suriye

²⁷⁷ WILLEM, s. 127.

²⁷⁸ TABASSI, s. 664-477; KENYON, s. 18.

²⁷⁹ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

bakımından yürürlüğe girmesiyle beraber Sözleşmeye taraf devlet sayısı 190'a ulaşmıştır²⁸⁰.

KSS'ye taraf devletlerden her biri Sözleşmenin kendisi bakımından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Sözleşme uyarınca öngörülen yasaklara aykırı eylemlerde bulunmamayı ve Sözleşmenin kendilerine yüklediği yükümlülüklere uymayı taahhüt etmiştir²⁸¹.

Sözleşmenin 1. maddesinin "Genel Yükümlülükler" başlığı altındaki 1. fıkrasında öncelikle Sözleşme uyarınca getirilen yasaklara, 2 ve 5. fıkraları arasında ise getirilen yükümlülükler yer verilmiştir²⁸².

A. YASAKLAR

Sözleşme çerçevesinde taraf devletlere getirilen yasaklar şu şekildedir²⁸³:

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden her biri, hangi koşullar altında olursa olsun, hiçbir zaman:

(a) Kimyasal Silah geliştirmemeyi, üretmemeyi, bir başka şekilde elde etmemeyi, stoklamamayı ve elde tutmamayı veya doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan bir başkasına devretmemeyi,

(b) Kimyasal Silah kullanmamayı,

(c) Kimyasal Silah kullanımı amacıyla herhangi bir askeri hazırlık içinde yer almamayı,

(d) Hiç kimseye, bu Sözleşme çerçevesince bir taraf devlete yasaklanmış bulunan herhangi bir faaliyetle işgal etmekte yardımcı olmamayı, bu yönde cesaret vermemeyi veya teşvik etmemeyi taahhüt eder.

²⁸⁰ <http://www.opcw.org/about-opcw/member-states/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

²⁸¹ KSS madde 1.

²⁸² **KENYON**, s. 16.

²⁸³ **TABASSI**, s.5; **Dış İşleri Bakanlığı**, Uluslararası Anlaşmalar; Kimyasal Silahlar Sözleşmesi: <http://ua.mfa.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.12.2013.

B. YÜKÜMLÜLÜKLER

Sözleşmenin 1. maddesinin 2. fıkrası ve devamı uyarınca getirilen yükümlülükler ise şu şekildedir²⁸⁴:

2. Taraf Devletlerden her biri, sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan veya yetki veya kontrol alanındaki herhangi bir yerde bulunan kimyasal silahları, bu Sözleşme hükümlerine uygun olarak imha etmeyi taahhüt eder.

3. Taraf Devletlerden her biri, başka bir Taraf Devletin topraklarında terk etmiş olduğu bütün kimyasal silahları bu Sözleşme hükümlerine uygun olarak imha etmeyi taahhüt eder.

4. Taraf Devletlerden her biri, sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan, yetki veya kontrol alanındaki herhangi bir yerde bulunan herhangi bir kimyasal silah üretim tesisini bu Sözleşme hükümlerine uygun olarak imha etmeyi taahhüt eder.

5. Taraf Devletlerden her biri, toplumsal olayları denetim altında tutmakta kullanılan gereçleri bir savaş yöntemi olarak kullanmamayı taahhüt eder.

Bir devlet KSS'ye taraf olmakla 10 yıl içinde kimyasal silah stoğunu imha etmeyi yükümlenir. Nitekim Sözleşme uyarınca KSYÖ bu silahların imhasını yönetmek ve denetlemekle görevlendirilmiştir. Bu görev dâhilinde Örgüt, üç farklı listede yer alan kimyasallara ilişkin bir takvim oluşturmuştur. Bu takvime göre;

Liste 1'de yer alan kimyasallar için:

30 Gün: Bütün stokların ve tesislerin bildirilmesi için verilen azami süre.

2 yıl: İlk imha tesisinin test edilmesi

3 Yıl: %1'den az olmamak üzere Liste 1'de yer alan kimyasalların imhası.

²⁸⁴ **TABASSI**, s. 5; <http://ua.mfa.gov.tr/>, Erişim tarihi: 05.12.2013; **KENYON**, s. 16; KSS, madde 1.

5 Yıl: %20'den az olmamak üzere Liste 1'de yer alan kimyasalların imhası.

7 Yıl: %45'den az olmamak üzere Liste 1'de yer alan kimyasalların imhası.

10 Yıl: Liste 1'de yer alan tüm kimyasalların imha edilmiş olması.

Liste 2 ve Liste 3'de yer alan kimyasalların imhası da, yine aynı zaman aralıkları takip edilerek Sözleşmeye katılımdan itibaren 5 yıl içerisinde gerçekleştirilecektir.

Sözleşmeye taraf devletler imha sürecinde, kendi teknolojilerini geliştirmeleri ve kullanmaları konusunda serbest bırakılmaktadır. Bu yöntemlerden en bilinenleri ise; ABD tarafından da kullanılan yakma ve hem ABD hem Rusya tarafından kullanılan düşük sıcaklıkta nötralizasyon işlemidir. Nitekim gerek elinde bulunan nükleer silah miktarı gerekse en çevreci imha yöntemi olan düşük sıcaklıkta nötralizasyon yönteminin zorluğu, ABD'nin öngörülen 10 yıllık süreye uymamasının gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra ABD, Almanya ve Japonya gibi ülkeler de mobil kimyasal atık işleme sistemlerine benzer mobil imha teknolojileri geliştirmişlerdir. Bu noktada ülkeler kimyasal silahlarını imha ederken çevreye mümkün olan en az zararı verme ve özellikle kimyasal silah stoklarının güvenliğini sağlama zorunluluğu altındadırlar²⁸⁵.

Bugüne kadar KSS'ye taraf devletlerden 7'si KSS hükümleri uyarınca kimyasal silah stoğuna sahip olduğunu Örgüte bildirmiştir. Bu ülkeler Arnavutluk, Hindistan, Irak, Libya, Rusya, ABD, ve Güney Kore'dir. Bunlardan Arnavutluk, Hindistan ve Güney Kore kimyasal silahlarının tamamını imha ettiğini bildirmiştir. Bu ülkelerin yanı sıra Sözleşmeyi imzalamayan Mısır ve Kuzey Kore'nin²⁸⁶ de kimyasal silahlara sahip olduğu bilinmektedir. İsrail ise her ne kadar nükleer ve biyolojik silahlara sahip olduğu bilirse de kimyasal silahlara sahip olmadığını iddia

²⁸⁵ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 07.04.2014.

²⁸⁶ <http://www.opcw.org/about-opcw/non-member-states/>, Erişim Tarihi: 07.04.2014.

etmektedir. Temmuz 2013 itibariyle KSYÖ 86 ülkede 5. 167 denetim gerçekleştirmiştir²⁸⁷.

Örgüt kendisine Sözleşmeye taraf devletlerce bildirilen tüm kimyasal stokların imha edildiğini ve tüm kimyasal tesislerin etkisiz hale geldiğini doğrulamıştır. Bu şekilde bildirilen 70 adet tesisten 43'ünün tamamen imha edildiği, 14'ünün kullanılamaz halde olduğu ve 21 tanesinin de barışçıl amaçlarla kullanım için dönüştürüldüğü bildirilmektedir²⁸⁸.

IV. YAPTIRIMLAR

KSS müzakereleri sırasında birçok katılımcı devlet tarafından, Sözleşme hükümlerine uygunluğu denetleyecek ve getirilen yükümlülüklerin ihlali halinde bir müeyyide uygulayacak mekanizmanın gerekliliği ifade edilmiştir. Ancak bu düşünceye ilişkin sunulan somut önerilerde ortak bir neticeye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, Güvenlik Konseyi'nin münhasır yetkisi dâhilinde gördükleri “müeyyide uygulama görevi ve yetkisinin” sadece KSYÖ ile değil hiçbir mekanizmayla paylaşılmasını kabul etmemişlerdir. Ancak Sözleşmeye dair hazırlanan son taslak metin içerisinde, sözleşmenin ihlali halinde Örgüte “ihlal giderilinceye ve gerekli her türlü tedbir alınıncaya kadar, taraf devletlerin hakları ve ayrıcalıklarını sınırlamak ve askıya almak da dâhil olmak üzere her türlü tedbirin uygulanmasına karar verme yetkisi” verilmiştir²⁸⁹. Bu noktada, Sözleşme çerçevesince askıya alınabilecek haklara ve uygulanabilecek önlemlere örnek olarak; Kimyasallar Liste'sinde gösterilen kimyasalların ticaretine ilişkin bazı hakların kısıtlanabileceğinden bahsedilmektedir. Nitekim bu çerçevede alınabilecek önlemlerin somut dayanağı ise Sözleşmede yer alan “bu Sözleşme tahtında ve özellikle de madde 1 tahtında yasaklanmış faaliyetlerin sonucu olarak, bu Sözleşmenin hedef ve amacının ciddi bir şekilde zarar

²⁸⁷ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 07.04.2014.

²⁸⁸ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 07.04.2014.

²⁸⁹ KENYON, s. 19.

gördüğü durumlarda Konferans, Taraf Devletlere uluslararası hukuka uygun olarak ortak önlemler önerebilir” hükmüdür²⁹⁰.

Alınabilecek önlemler konusundaki en olası sonuç yine aynı maddenin bir sonraki paragrafında ise şu şekilde ifade edilmiştir: “Özellikle ağır olan durumlarda Konferans, konuyu tüm ilgili bilgiler ve sonuçlarla birlikte BM Genel Kurulu’na ve Güvenlik Konseyi’ne götürecektir²⁹¹.”

²⁹⁰ KSS madde 12 paragraf 3.

²⁹¹ KSS madde 12 paragraf 4.

III. BÖLÜM

KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI ÖRGÜTÜ (OPCW)

I. ÖRGÜTÜN KURULUŞ SÜRECİ ve PARİS ÖNERGESİ

1. Örgütün Kuruluş Süreci

Uluslararası hukukta pek çok uluslararası sözleşme kendisini uygulayacak etkin bir denetim mekanizmasından yoksun olarak yürürlüğe girmektedir. Bu nedenle uluslararası sözleşmeler uyarınca düzenlenen yükümlülüklerin taraflarca yerine getirilmesi noktasında bir takım aksaklıklar yaşanmaktadır. KSS kendine özgü bir yürütme ve denetim mekanizması öngörülerek oluşturulmuş uluslararası sözleşmelerden birisidir. Nitekim bu Sözleşmeyi silahsızlanmaya dair diğer sözleşmelerden farklı kılan en önemli özellik ise; dünyanın dört bir yanında faaliyet gösteren kimyasal tesislerde yapılacak denetimler aracılığıyla Sözleşmeye uygunluğu denetleyecek bir uluslararası mekanizmanın da Sözleşmede ayrıca öngörülmüş olmasıdır. Bu denetimi yapmak üzere görevlendirilen KSYÖ'nün kuruluş süreci ise KSYÖ Hazırlık Komisyonu'nun oluşturulması ile başlatılmıştır²⁹².

KSYÖ'nün kuruluş süreci aslında 90 yılı aşkın bir süredir (1899 La Haye Barış Konferansından itibaren) yürütülen kapsamlı uluslararası diplomasi sonucunda "silahsızlanma veya silahların sınırlanması" gibi dünya barışına doğrudan katkı sağlayacak bir uluslararası meselenin çok aktörlü uzun müzakere süreçlerinden geçilerek çözülmesi yolunda varılan son aşamayı ifade eder²⁹³.

Örgüt KSS'nin yürürlüğe girdiği tarihten (29 Nisan 1997) itibaren 21.yüzyılın kimyasal silahların sonsuza dek ortadan kalkacağı bir yüzyıl olması arzusuyla faaliyet göstermektedir. KSYÖ'nün çalışmaları yalnız kimyasal silahların yasaklanması konusunda değil, küresel terörizme karşı ortak çabalar, uluslararası süreçlere iş dünyası ve sanayinin katılımı ve uluslararası sözleşmelere küresel ölçekli bağlılığın artırılması... gibi konuları da kapsamaktadır.

²⁹² KENYON, s. 1.

²⁹³ KENYON, s. 1.

KSS'nin taslak halini içeren rapor, Silahsızlanma Konferansına bağlı geçici nitelikte kurulan (ad hoc) Kimyasal Silahlar Komitesinin teklifi²⁹⁴ üzerine 3 Eylül 1992 tarihinde Cenevre'de toplanan Silahsızlanma Konferansında kabul edilmiştir. Konferansta kabul edilen söz konusu rapor daha sonra 30 Kasım 1992 tarihinde ise BM Genel Kurulu'na sunulmuş ve 16 Aralık 1992 tarihinde de BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir²⁹⁵. Söz konusu kararda ayrıca Sözleşmenin BM Genel Sekreteri tarafından 13-15 Ocak 1993 tarihlerinde Paris'te imzaya açılacağı ve imzalandıktan sonra da yine Genel Sekreterliğe teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde Sözleşme 13-15 Ocak 1992 tarihleri arasında Paris'te daha sonra da New York'ta bulunan BM Genel Merkezi'nde imzaya açık tutulmuştur. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih olan 29 Nisan 1997 tarihinde Sözleşmeye taraf devlet sayısı 87'dir²⁹⁶. Günümüzde ise Suriye'nin de Sözleşmeyi 14.09.2013 tarihinde onaylamasıyla birlikte Örgüte üye devlet sayısı 190'a ulaşmıştır²⁹⁷.

Kimyasal silahlara getirdiği kapsamlı yasağın yanı sıra, bu silahları üretme kapasitesine sahip tesislere ilişkin de sistematik bir denetim mekanizması getiren KSS'ye²⁹⁸ yönelik ilk ciddi adımların aslında 1972 yılında Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin hazırlık aşamasında ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin 9. maddesinde “taraf devletlerden, kimyasal silahlara ilişkin kapsamlı ve etkin bir yasak getirilene kadar müzakerelere devam etmeleri istenmiştir”. Bu şekilde Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin kapsamı dışında bırakılan kimyasal silahlara ilişkin çözümsüzlüğün bir an önce giderilmesi adına başlarda Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa Grubu dâhil ülkeler Silahsızlanma Komitesi Konferansı'nda²⁹⁹ Biyolojik Silahlar Sözleşmesi üzerinde kısmen değişiklikler yapılarak kimyasal silahlara ilişkin olarak da bir sözleşmenin bir an önce oluşturulması fikrini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu teklif Batı Grubu (Western Group) tarafından mevcut sözleşmenin sözleşme hükümlerine uygunluğu denetlemek adına yeterli düzeyde olmaması nedeniyle kabul edilmemiştir. Nitekim Biyolojik Silahlar

²⁹⁴ **Bkz.** Silahsızlanma Konferansı Kararları: CD/1170 tarih: 26 Ağustos 1992
²⁹⁵ **BM Genel Kurul Kararı:** 47/39, document A/RES/47/39 Tarih: 16 Aralık 1992.
²⁹⁶ **TABASSI**, s. 1-3.
²⁹⁷ <http://www.opcw.org/about-opcw/member-states/>, Erişim Tarihi: 29.11.2013.
²⁹⁸ **WILLEM**, s. 127.
²⁹⁹ **Silahsızlanma Komitesi Konferansı**, CCD/361, 28 Mart 1972.

Sözleşmesi'nde, denetim ve müeyyide düzenine ilişkin yalnızca iki madde düzenlenmiştir (5. ve 6. maddeler). Bu maddelerin ilkinde (5. madde); Taraf devletlerin sözleşmeye aykırılık halinde kendi aralarında bir "istişare toplantısı" düzenlemeleri öngörülmüş ancak Sözleşmeye aykırılık halinde başvurulacak bir yapıdan söz edilmemiştir. Diğer maddede ise (6. madde); herhangi bir taraf devlete karşı Sözleşmeye aykırılık suçlamasında bulunmanın yolu açılmış olmakla birlikte bu iddiayı araştırma ve sonuca bağlama yetkisi tamamıyla Güvenlik Konseyi'ne bırakılmıştır³⁰⁰. Nitekim Güvenlik Konseyi'nde beş daimi devlete verilen veto yetkisi nedeniyle, bu beş devlete veya bunların müttefiklerine karşı Sözleşmeye aykırılık iddiasıyla yapılacak muhtemel bir suçlamadan sonuç alınmasının imkansız olduğu açıktır. Öyle ki 5. madde uyarınca öngörülen "istişare toplantısı"nın ilk ve tek örneğine 1997 yılında (Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten tam 22 yıl sonra) ABD'nin Küba'ya bir tür biyolojik silah olan Ekin Biti'ni (Thrips Palmi) gönderdiği ve bu suretle de Sözleşmeyi ihlal ettiği iddiası üzerine rastlanmıştır. Ancak bu toplantıdan beklendiği üzere herhangi bir yaptırım sonucu çıkmamıştır³⁰¹.

Somut veriler ışığında kimyasal silahlara ilişkin hazırlanması planlanan sözleşmenin tamamıyla Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin üzerine inşa edilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu andan itibaren yeni ve farklı bir sözleşme olarak hazırlanması planlanan KSS'nin, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi de dâhil olmak üzere silahsızlanmaya ilişkin diğer sözleşmelerin eksikliklerini de gidermesi hedeflenmiştir. Kitle imha silahlarından kurtulmaya ve korunmaya yönelik en önemli eksikliklerden bir tanesi de o ana kadar imzalanan uluslararası sözleşmelerde etkin bir denetim mekanizmasının kurulamamış olmasıdır. Bu eksiklik ise 20 yılı aşkın bir müzakere sürecinin sonunda imzalanan KSS ile giderilebilmiştir.

Getirilmesi planlanan denetim mekanizmasına ilişkin süreç aslında ilk kez Temmuz 1973'de Silahsızlanma Komitesi Konferansında Batı Grubu tarafından, Sözleşme hükümlerine uygunluğun denetlenmesi adına "doğrulama" faaliyetlerinin daha somut kurallar dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekliliğinin ifade edilmesi ile hızlanmıştır. Bu görüş üzere Batı Grubu'na dâhil ülkelerden birisi olan Hollanda

³⁰⁰ **ARNOLD / QUENIVET**, s. 323-325.

³⁰¹ **SOUTAR Ian**, Letter to States Parties to the BWC, 15 December 1997, as reproduced in HSP, BASIC / VERTIC BWC Sixth Review Conference Briefing Book, 2006.

Konferansta, KSS uyarınca taraf devletlerin tümünün temsil edileceği bir Konferans (Taraf Devletler Konferansı), bir yönetim kurulu (Yürütme Kurulu) ve bir Sekreteryadan (Teknik Sekretarya) oluşan kalıcı bir yapının kurulması önerisini sunmuştur³⁰². Bu öneri daha sonra 1976 yılında İngiltere'nin sunduğu bir başka öneri ile geliştirilmiştir³⁰³. Bu öneride ise taraf devletlerin sahip oldukları kimyasal silah stoğuna ve bu silahları üretme kapasitesine sahip tesislere ilişkin yapmak zorunda oldukları bildirimleri kabul edecek, bu stokların imhasını ve kimyasal silah üretme kapasitesine sahip tesislerin rutin denetimini gerçekleştirecek, İtirazi Denetim olarak adlandırılan, bir taraf devletin başka bir taraf devlete aleyhine Sözleşmeyi ihlal ettiği gerekçesiyle yapacağı şikâyet üzerine yapılacak özel soruşturmaları yürütecek bir Danışma Komitesi'nin kurulmasına ilişkin öneri de yer almıştır. O dönem ilk önce Komite'nin görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyacağı daimi bir sekreterliğinin oluşturulması düşünülmüştür. Ayrıca KSS kapsamında doğrulama faaliyetlerine ilişkin bir takım özel yetkilerinin de bulunacağı bir Danışma Komitesi'nin dâhil edilmesi fikri o dönem özellikle ABD ve Sovyet Rusya arasında süren ikili görüşmelerde gündeme gelmiştir³⁰⁴.

Hollanda delegasyonu 1984 yılı Mart ayında Cenevre'de gerçekleştirilen Silahsızlanma Konferansı sırasında, ilk adımı 1973 yılında atılmış olan ve özellikle Sözleşme uyarınca yapılacak bildirimler ile denetim faaliyetlerini yürütecek bir komitenin kurulması önerisini bir adım daha ileriye götürerek³⁰⁵ Sözleşme uyarınca bir uluslararası örgütün kurulmasına yönelik ilk çağrısı yapmıştır. Bu çağrı uyarınca kurulması önerilen örgütün üç farklı türde Yerde Denetimler (On-site Inspection) gerçekleştirmesi planlanmıştır. Bunlar; 'sistemik denetimler', 'sistemik olmayan denetimler' ve 'İtirazi denetimler' dir. Bununla birlikte aynı öneride, kurulacak örgütün ilk on yıl içerisinde verilen görevleri yerine getirmek üzere sadece 165

³⁰² 'Netherlands-Working Paper on an International Organ for the Support of a CW Convention and Other Disarmament Agreements', CCD/410, 31 July 1973.

³⁰³ 'UK Draft convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of CW and on their destruction', CCD/512, 6 August 1976. The process of drafting this text is described in: Ian Kenyon, 'The Summer of '76', CBW Conventions Bulletin, May 2006, s. 5-6.

³⁰⁴ **KENYON Ian**, 'The USA/USSR Arms Control Relationship and Its Impact on the CWC', CBW Conventions Bulletin, 72+73, September 2006, s. 1-3.

³⁰⁵ **FEAKES Daniel / KENYON Ian**, 'How and Why OPCW Came to the Hague', The OPCW, The Hague 2007, s. 21-28.

denetçiye ihtiyaç duyacağı da belirtilmiştir. Bu öngörülen sayı, 2013 yılında KSYÖ bünyesinde çalışmakta olan yaklaşık 200 denetim personeline yakın olması itibariyle şaşırtıcıdır.

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA)'nın yapısında bulunan Soruşturma ve Denetime İlişkin Güvenceler modeli, KSS uyarınca yapılacak bildirimlerin doğrulaması ve denetimini gerçekleştirmek üzere kurulan KSYÖ'nün oluşumunda dikkate alınmıştır. Bu tarz bir yapı aslında yalnızca Hollanda delegasyonunun sunduğu öneriyle değil, 1980'li yılların başında pek çok devlet tarafından Silahsızlanma Konferansı'na sunulan önerilerde de yer almıştır³⁰⁶.

KSS'ne giden yolda belki de en belirgin ve en etkin ulusal desteği³⁰⁷, Cenevre'de Silahsızlanma Konferansı müzakereleri sonucu hazırlanan sözleşme taslağına ilişkin konuşmasıyla, o zamanki ABD Başkan Yardımcısı George H W Bush vermiştir. Hazırlanan taslakta Sözleşme uyarınca kurulacak başlıca karar organı olarak, Genel Kurul niteliğinde olan ve Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra ismi 'Taraf Devletler Konferansı (Conference of the States Party)' olacak olan "Danışma Komitesi" gösterilmiştir. Bu organın olağan olarak yılda en az bir kez toplanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca taslakta Taraf Devletler Konferansı'nın yanı sıra Sözleşme hükümlerinin uygulanmasından sorumlu olacak bir başka organ olarak da Yürütme Konseyi (Executive Council) yer almıştır. Yürütme Konseyi'ni ise Taraf Devletler Konferansı'ndan ayıran özelliklerden birisi, bu Organın Konferans'tan daha sık toplanacak olmasıdır. Ayrıca taslakta Taraf Devletler Konferansı'na bağlı olarak kurulacak olan yardımcı organların denetimini yapmak üzere bir de Teknik Sekreteryaya (Technical Secretariat)'nın kurulması kararlaştırılmıştır³⁰⁸.

Cenevre'de 20 yılı aşkın bir süredir devam eden kimyasal silahlara ilişkin müzakereler 3 Eylül 1992 tarihinde, KSS'ye ilişkin taslak metnin kabul edilmesiyle sona ermiştir. KSS'nin 8. maddesinde belirtilen " bu Sözleşmenin hiç bir hükmü herhangi bir devletin, 17 Haziran 1925 tarihinde Cenevre'de imzalanan Boğucu, Zehirleyici ve Diğer Gazların Savaşta Kullanımının ve Bakteriyolojik Savaş

³⁰⁶ KENYON, s. 32.

³⁰⁷ 'USA-Draft convention on the prohibition of chemical weapons', CD/500,18 April 1984.

³⁰⁸ KENYON, s. 32.

Yöntemlerinin Yasaklanması Protokolü'nün ve Nisan 1972 tarihinde Londra, Moskova ve Washington'da imzalanan, Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirli Silahların Geliştirilmesinin, Üretimini ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme uyarınca üstlenmiş olduğu yükümlülüğü sınırlamak veya geçersiz kılmak şeklinde yorumlanamaz” hükmünde belirtilen 1925 Cenevre Protokolü ile 1972 Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ndeki hükümlere uyma zorunluluğu KSS'nin her iki sözleşme hükümlerini de kapsadığı anlamına gelmektedir. Tabii KSS'de yer alan tüm bu hükümlerin etkin ve kapsamlı bir denetim mekanizması sayesinde hayata geçirilmesi yolundaki çabalar, müzakerelerin bu denli uzun sürmesindeki en önemli etkenlerden birisidir. Nitekim bu amaca ulaşılmasının hiç de kolay olmayacağı yürütülen müzakereler sırasında anlaşılmıştır. Müzakerelerde tartışılan hususların çokluğu ve karmaşıklığı karşısında başlangıçta özellikle teknik konuların Sözleşme müzakereleri kapsamı dışında bırakılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ardından tıkanan müzakerelerde her konu hakkında mutabakat sağlanması gerekliliği de ortadan kaldırılmış ve özellikle tartışmaya yol açan konuların daha sonra karara bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde daha sonra karara bağlanacağı belirtilen tartışmalı konuların KSYÖ'yü kurmak amacıyla oluşturulacak Hazırlık Komisyonu tarafından çözüme kavuşturulması planlanmıştır³⁰⁹. Nitekim bu durum Konferansta “KSS üzerinde 20 yıldan uzun bir süredir müzakere edilmesine rağmen oluşturulan taslak metinde halen çekişmeli olan ve bu nedenle de akıbeti belirsiz olan hükümler bulunmaktadır. Bu belirsizliği aşmak adına, üzerinde antlaşma sağlanan hükümlerin bir araya getirilerek bir sözleşmenin oluşturulması fikri daha pratik gözükmetedir³¹⁰” şeklinde ifade edilmiştir.

Bu gelişmelerin ardından Silahsızlanma Konferansı'nda, KSYÖ'nün kurulmasına dair bir Hazırlık Komisyonu'nun oluşturulması kararı alınmıştır. Oluşturulacak komisyonun ilk görevi ise “KSS'nin etkin bir şekilde uygulanması adına gerekli hazırlıkları yapmak ve bu amaçla Sözleşmeye taraf tüm devletlerin

³⁰⁹ ‘UK-Making the chemical weapons ban effective’, CD/769,10 July 1987, Netherlands, CD/PV.592, s. 4, dated 23 May 1991, Italy, CD/PV.615, s. 17, 5 March 1992.

³¹⁰ **MATTHEWS Robert / TAUBMAN Anthony**, “Preparing for implementation of the Chemical Weapons Convention: Progress during 1993”, in JB Poole and R Guthrie, Verification 1994: Arms Control, Peacekeeping and the Environment, London VERTIC/Brassey's 1994, s. 123.

temsil edileceği Taraf Devletler Konferansı'nın ilk oturumunu planlamak" şeklinde belirtilmiştir³¹¹. Ayrıca kurulacak Hazırlık Komisyonu'nun Sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarihe kadar³¹² Geçici Teknik Sekretaryanın yardımıyla faaliyet göstereceği de ayrıca kararlaştırılmıştır³¹³. Neticede Silahsızlanma Konferansı'nın 1992 yılındaki oturumu sonrasında, sadece KSS'ye dair taslak metin üzerinde değil ayrıca Hazırlık Komisyonu'nun kurulması konusundaki öneri de Konferansta kabul edilerek BM'ye sunulmuştur³¹⁴.

Cenevre'deki müzakerelerin tamamlanması (3 Eylül 1992) ile KSS'nin imzaya açılması (13-15 Ocak 1993) arasında yaklaşık dört aylık bir zaman vardır. Müzakerelere katılan taraflar tarafından bu süre içerisinde Hazırlık Komisyonu'na ilişkin görüşmelerin yapılması kararı alınmıştır. Bu karar çerçevesince müzakerelerin tamamlanmasından bir gün önce (2 Eylül 1992) ilk toplantı gerçekleştirilmiştir. Dört aylık süre boyunca yapılan gayri resmi toplantıların ardından ve Sözleşmenin imzalaya açıldığı tarihten hemen sonra, BM Genel Kurulu'nun himayesinde ve Silahsızlanma Konferansı Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi eski başkanı Adolf von Wagner'in başkanlığında New York'ta, Hazırlık Komisyonu'nun yapısını görüşmek üzere "BM Genel Kurulu İlk Komitesi"³¹⁵ adı altında yeniden toplanılmıştır.

C. Paris Önergesi

KSS 13-15 Ocak 1993 tarihinde Paris'te imzaya açılmıştır. Sözleşmeyi bu tarihler arasında 130 ülke imzalamıştır. Ancak bu tarihler arasında Sözleşmeyi imzalayan ülkeler aynı zamanda kısaca Paris Önergesi olarak bilinen "KSYÖ'nün Kurulmasına Yönelik Önerge"yi kabul etmişlerdir. Bu Önerge ile kurulacak Hazırlık Komisyonu, KSYÖ'yü kurmanın yanı sıra Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda

³¹¹ KENYON, s. 35.

³¹² Bkz. KSS Sözleşmenin 21. maddesi uyarınca; bu sürenin Sözleşmenin imzaya açıldığı tarihten itibaren 2 yıldan erken olamayacağı kararlaştırılmıştır.

³¹³ Bkz. Cenevre Müzakereleri sırasında belirlenmiş olan ve daha sonra KSS Madde 2'de yer alan "2 yıllık süre", Sözleşmeyi imzalayan devletlerin Sözleşmeyi onaylamalarından önce gereken iç hukuki düzenlemeleri yapmaları için verilen asgari süreyi ifade eder. Sözleşme daha yürürlüğe girmeden Sözleşmeyi imzalayan devletlere verilecek azami süre ise doğal olarak Hazırlık Komisyonu'nun faaliyetlerine devam edeceği süreye tekabül edecektir.

³¹⁴ United Nations Official Records, 47th Session of the General Assembly, Supplement No. 27 (A/47/27), 23 September 1992.

³¹⁵ Bkz. The First Committee of the UN General Assembly, <http://www.un.org/en/ga/first/>, Erişim Tarihi: 17.02.2014.

çözülmemeyen sorunları çözmek adına Taraf Devletler Konferansı'nın kararı ve onayıyla faaliyet göstermek üzere görevlendirilmiştir. Komisyona bu iş için ise iki yıllık bir süre verilmiştir. Ancak Hazırlık Komisyonu bu görevini 2 yıl içerisinde yerine getirmekte zorlanmıştır³¹⁶.

Paris Önergesi ile Hazırlık Komisyonu'na verilen KSYÖ'yü kurma görevinin 2 yıl içerisinde yerine getirebilmesi için öncelikle, müzakerelere gölge düşüren uzlaşmazcı tutumun Komisyonda geride bırakılması gerekiyordu. Ancak bu şekilde Hazırlık Komisyonu'nda, KSS'nin uygulanması noktasındaki tereddütler giderilebilir ve Örgütün altyapısının oluşturulması süreci başarıya ulaşabilirdi. Bu nedenle Hazırlık Komisyonu atacağı her adımı dikkatlice atmalı ve Sözleşme hükümleri üzerinde bir şekilde yeniden müzakere edilmesini sağlamalıydı. Çünkü Sözleşmeyi uygulamaya yönelik pratik yöntemlerin ortaya çıkması yine ancak bu şekilde mümkün olabilirdi³¹⁷. Bunun yanı sıra Hazırlık Komisyonu bu kısıtlı süre içerisinde (2 yıl) Sözleşme üzerinde yalnızca belli başlı noktaların yeniden görüşülmesini sağlayarak Cenevre'de yapılan müzakerelerin tekrarının önüne geçmek zorundaydı. Hazırlık Komisyonu, Sözleşmeyi hayata geçirme ve KSYÖ'yü kurma adına ciddi bir çalışmanın içerisine girmeden önce ilk iş olarak kendi çalışma usulü ve yapısını belirlemek zorundaydı. Bu şekilde kendine özgü işleyişi olan büyük bir uluslararası örgüt kurmanın yanı sıra Sözleşme müzakerelerinde çözümsüz kalan meseleleri de çözüme kavuşturmakla görevlendirilen Komisyona yalnızca iki yıl gibi kısıtlı bir sürenin verilmiş olması, Komisyondan beklenen görevlerin yerine getirilebileceğine dair endişelerin oluşmasına neden olmuştur.

Komisyon işe ilk olarak, profesyonel bir sekreteryaya ve Komisyon hizmetlerini üç ay içerisinde oluşturarak başladı. Nitekim iki hafta içerisinde, bir Komisyon'da yürütülmesi gereken temel hizmetler Hazırlık Komisyonu'nda da yürütülür hale geldi ve bu üç aylık sürenin sonunda Komisyon tam olarak işler duruma geldi.

Hazırlık Komisyonu'nun ilk toplantısı 8-12 Şubat 1993 tarihleri arasında Hollanda'nın başkenti Lahey'de bulunan Van Gogh Zaal Kongre Merkezi'nde

³¹⁶

KENYON, s. 36.

³¹⁷

MATHEWS / TAUBMAN, s. 111-128.

yapılmıştır. Toplantı'nın başlangıcında Hollanda Dış İşleri Bakanı Dr. Kooijmans delegere hitaben yaptığı konuşmada şunları kaydetmiştir: “İlerde kurulacak olan KSYÖ'nün temellerini atan söz konusu bu Hazırlık Komisyonu'nda yer alan tüm delegeler, aynı zamanda KSS'nin uygulanması noktasında yürütülen bu önemli görevdeki ortak sorumluluğu da paylaşmaktadırlar. Nitekim önümüzdeki bu iki yıllık süre zarfında, üstlenilen bu ortak sorumluluk defalarca test edilecektir. Bu sürecin sonunda eğer planlandığı gibi Sözleşme hükümlerini hayata geçirmek mümkün olsa dahi, bu hükümleri uygulayacak olan sizlere, daha pek çok görev düşecektir. Bu noktada Sözleşmenin en iyi şekilde uygulanması adına teknik ve diğer hükümler ile örgütsel gerekliliklerin belirlenmesi önem arz etmektedir³¹⁸.”

II. ÖRGÜTÜN ORGANLARI

Hazırlık Komisyonu'nun görevini tamamlamasının ardından KSS'nin 8. maddesi uyarınca kurulan KSYÖ³¹⁹, BM Genel Sekreteri'nin gözetiminde Hollanda'nın başkenti Lahey'de faaliyetlerine başlamıştır³²⁰. KSS'nin yürürlüğe girdiği tarihte (29 Nisan 1997) Sözleşmeyi imzalamış durumda olan 87 devlet, aynı zamanda KSYÖ'nün de kurucusu konumuna gelmiştir. Bugün, Suriye'nin de Sözleşmeye dahil olmasıyla birlikte, Örgüte üye devlet sayısı 190'a yükselmiştir³²¹.

KSYÖ üç temel ve üç yardımcı organa sahip olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu organlardan ilki Taraf Devletler Konferansı'dır. Konferans yılda en az bir kere toplanmakta ve o zamana kadar oluşturulan gündem maddelerini görüşmektedir. Örgütün ikinci temel organı ise Yürütme Konseyi'dir. Konsey, Taraf Devletler Konferansı tarafından 2 yıllık bir süre için seçilen 41 üyeden oluşmaktadır. Örgüt'ün izleyeceği politikaları belirleyen esas organ Yürütme Konseyi'dir. Konsey yılda 5 defadan az olmamak üzere toplanarak KSYÖ'nün faaliyet takvimini belirlemektedir. Örgütün üçüncü temel organı ise Teknik Sekretarya'dır. Teknik Sekretarya özellikle Örgüt'ün yürüteceği denetimlerle ilgili olarak denetçilere teknik

³¹⁸ **ROBINSON Julian Perry / HERBY Peter**, 'International Organisation for chemical disarmament begins', Chemical Weapons Convention Bulletin, No. 19, 1993, s. 1-4.

³¹⁹ KSS madde 8; **ÖZGÜR**, s. 125.

³²⁰ **ERDURMAZ A. Serdar**, Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları Silahların Kontrolü ve Türkiye, Ankara 2003, s. 117.

³²¹ <http://www.opcw.org/about-opcw/member-states/>, Erişim Tarihi: 06.03.2014.

anlamda sağlanacak her türlü yardımı temin etmek ve Sözleşmenin taraf devletlerde ulusal standartlarla yürütülmesine yardımcı olmaktan sorumludur³²². Bu üç ana organın yanında Gizlilik Komisyonu, Bilimsel Danışmanlar Kurulu, Yönetim ve Finans Danışmanlar Kurulu ve KSYÖ'nün Gelecekteki Öncelikleri ile ilgili Danışmanlar Kurulu olmak üzere dört yardımcı organ daha kurulmuştur. Bunlardan KSYÖ'nün Gelecekteki Öncelikleri ile ilgili Danışmanlar Kurulu çalışmalarını 2011 yılının Temmuz ayında tamamlamıştır³²³.

KSYÖ'ye üye 190 devlet dünya nüfusunun yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında özellikle kimyasal silahsızlanma adına sevindirici bir tablo ortaya çıkmaktadır. Taraf devletlerin en azından kimyasal silahsızlanma konusunda dünya nüfusunun %90'ını temsil eden ve önemli faaliyetler yürüten bir uluslararası örgüte üye olmaları dahi önemli bir başarıdır³²⁴. Nitekim Örgüte üye devletler tarafından bildirilen barışçıl amaçlı olmayan kimyasal faaliyetlerin tamamı, şu an itibariyle durdurulmuş durumdadır. Özellikle kimyasal silah programlarını bildirmiş olan 12 devletin toplamda 64 olan kimyasal faaliyet programının 54'ü sona erdirilmiş olup, bu programlar çerçevesince üretilmiş kimyasal silahların da tamamı yok edilmiştir. Bu kapsamda üye devletler tarafından Örgüte bildirilmiş olan 8.6 milyon adet kimyasal mühimmatın %30'u ve 70.000 metrik ton kimyasal ajanın ise %18'i 2013 tarihi itibariyle imha edilmiş durumdadır³²⁵. Devletleri bu yönde daha gayretli olmaları için teşvik eden Örgüt, üye devlet katılımcılarına yönelik olarak kimyasal silahlar ve kimyasal maddelere ilişkin eğitici kurslar vermektedir³²⁶.

Örgüt Nisan 1997'den bu yana 53 devletten seçilen 181 denetçi ile yaklaşık 2500 denetim gerçekleştirmiştir. Söz konusu denetimlerin önemli bir kısmı ise 200'e yakın kimyasal silah üretim merkezinde ve kimyasal endüstri tesisinde

³²² Bkz. OPCW, <http://www.opcw.org/>, Erişim Tarihi: 06.03.2014.

³²³ Bkz. İlgili rapor; http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/PDF/Advisory_Group_report_s-951-2011_e_.pdf, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³²⁴ ÖZGÜR, s. 126.

³²⁵ The Success Story of OPCW, <http://www.opcw.org/>, Erişim Tarihi: 06.03.2014; ÖZGÜR, s. 126.

³²⁶ Bkz. Bu kursların Paris'te açılan birincisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. "Basic Course for OPCW National Authorities", Chemical Disarmament, vol 3, no 3, (September 2005), p.18, http://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_push&docID=10380, Erişim Tarihi: 06.03.2014.

gerçekleştirilmiştir³²⁷.

Tüm bu veriler, daha kat edilecek çok mesafe olsa da, Örgütün görevini bu güne kadar başarıyla yerine getirdiğini göstermektedir. Tabi bundaki en büyük etken, taraf devletlerin Sözleşmenin gereklerini yerine getirme konusunda başarılı bir uluslararası işbirliği örneğini göstermeleri olmuştur. Bu açıdan kimyasal silahsızlanma konusunda uluslararası işbirliği çerçevesince belirli bir başarıya ulaşılması, aynı zamanda silahsızlanma adına da umut verici bir gelişmedir.

A. Örgütün Temel Organları

KSS'nin 8. maddesi uyarınca “KSYÖ, Sözleşmenin hedeflediği amaca ulaşılabilmesi adına Sözleşme hükümlerinin uygulanması, Sözleşmeye uygunluğun doğrulanması ile denetimi ve bunun yanı sıra taraf devletler arasında bir dayanışma ve işbirliği zemininin oluşturulmasını” amaçlamaktadır. Sözleşmeye taraf devletlerin Hollanda'nın başkenti Lahey'de kurulacak olan KSYÖ'nün birer üyesi olacakları ve bu kapsamda Örgütün amaçlarını yerine getirebilmesi için ne şekilde finansman sağlayacağı ile Örgüt'ün Taraf Devletler Konferansı, Yürütme Konseyi ve Teknik Sekreteryaya olmak üzere üç temel organa sahip olacağı da yine aynı madde kapsamında düzenlenmiştir. Ayrıca Örgütün temel organlarından Taraf Devletler Konferansı'nın olağan olarak yılda bir kez toplanacağı, görev ve yetkilerinin kapsamı ve Yürütme Konseyi'nin 41 üyeden oluşacağı da yine söz konusu maddede düzenlenmiştir.

1. Taraf Devletler Konferansı

KSYÖ'nün Genel Kurulu niteliğindeki Taraf Devletler Konferansı'nda, KSS'ye taraf olan ve dolayısıyla da Örgütün üyesi durumunda bulunan tüm devletler temsil edilmektedir. Konferans bu çerçevede Sözleşmede öngörülen amaçlara ulaşılması noktasında genel bir yetkiye sahiptir. Bu amaçla Konferans, Sözleşme uyarınca düzenlenen herhangi bir madde, konu ve mesele hakkında öneriler sunma ve kararlar almaya yetkili olup ayrıca bu kapsamda Yürütme Konseyi ve Teknik

³²⁷ **The Success Story of OPCW**, <http://www.opcw.org/>, Erişim Tarihi: 06.03.2014; **ÖZGÜR**, s. 126.

Sekretarya tarafından gerçekleştirilen faaliyetleri de denetleme yetkisine sahiptir. Konferans ayrıca gerekli gördüğü durumlarda bu organların işlevlerine yön vermek amacıyla da kılavuzlar yayınlamaktadır³²⁸.

Taraf Devletler Konferansının yetkisinde olan konular başlıca şunlardır³²⁹:

- 1) Sözleşmeye uyulmasını sağlamak adına gerekli her türlü tedbiri almak,
- 2) Taraf devletler tarafından yapılacak finansal katkıları programlamak ve bu programların derecelendirilmeleri ve bütçe haline getirilmelerini kararlaştırmak,
- 3) Örgütün yıllık faaliyet raporunu onaylamak,
- 4) Yürütme Konseyi üyelerini seçmek,
- 5) Genel Direktörü atamak,
- 6) Kimyasal faaliyetler alanında barışçıl uluslararası işbirliğini teşvik etmek,
- 7) Sözleşmeye yön verebilecek bilimsel ve teknolojik gelişmeleri sürekli takip etmek.

Konferansta üyelerin her biri tek bir oy kullanma hakkına sahiptir. Usule ilişkin konularda oturumda hazır bulunan üyelerin basit çoğunluğuyla karar alınabilirken, esasa ilişkin konularda ise oybirliği şartı aranmaktadır. Esasa ilişkin meselelerde uzlaşa sağlanamadığı takdirde Konferans Başkanı uzlaşayı mümkün kılmak amacıyla toplantıya 24 saatlik bir ara verme yetkisine sahiptir. Eğer Başkanın bu girişimi de sonuçsuz kalırsa, esasa ilişkin bir mesele hakkında bir kararın çıkabilmesi için oturumda bulunan üyelerin 2/3'ünün oyu yeterli sayılacaktır. Bir konunun esasa mı yoksa usule mi ilişkin olduğuna ise Konferansta hazır bulunan üyelerin çoğunluğu karar verecektir³³⁰.

³²⁸ <http://www.opcw.org/about-opcw/conference-of-the-states-parties/about-the-conference-of-the-states-parties/>, Erişim Tarihi: 05.03.2014.

³²⁹ KSS madde 8 paragraf 21; <http://www.opcw.org/about-opcw/conference-of-the-states-parties/about-the-conference-of-the-states-parties/>, Erişim Tarihi: 05.03.2014.

³³⁰ <http://www.opcw.org/about-opcw/conference-of-the-states-parties/about-the-conference-of-the-states-parties/>, Erişim Tarihi: 05.03.2014.

2. Yürütme Konseyi

Yürütme Konseyi Taraf Devletler Konferansı'nca 2 yıllık bir süre için seçilen 41 üyeden oluşan ve görevleri itibariyle Taraf Devletler Konferansı'na sorumlu olan Örgütün yönetim kurulu niteliğindeki organıdır. Konsey kendisine Sözleşmece ve Taraf Devletler Konferansı'nca verilen tüm yetki ve görevler donatılmıştır. Konsey kendisine verilen bu yetkileri kullanırken ve görevleri ifa ederken aynı zamanda Konferansın görüş, öneri ve kararlarına da uygun hareket etmek zorundadır³³¹.

KSS'ye taraf dolayısıyla da KSYÖ'nün bir üyesi olan her devlet, Yürütme Konseyi'nde rotasyon usulüyle temsil edilme hakkına sahiptir. Yürütme Konseyi üyeleri Konseyin etkinliğini sağlamak adına eşit coğrafi dağılım, kimyasal endüstrinin önemi, güvenlik ve politik menfaatler göz önüne alınarak Taraf Devletler Konferansı'nca belirlenmektedir³³².

Yürütme Konseyi fonksiyonlarını yıl içerisinde gerçekleştirdiği 4 ila 6 olağan oturum ve olağan oturumlar arasında ise gerek duyulduğu takdirde gerçekleştirilen olağanüstü toplantılar ile icra etmektedir. Konseyin işleyişine ilişkin usul kurallarının Taraf Devletler Konferansı'nın ilk oturumunda şu şekilde olacağı kararlaştırılmıştır: Konsey, bir istisna haricinde esasa ilişkin konularda alacağı kararları 2/3'lük çoğunlukla, usule ilişkin konularda alacağı kararları ise basit çoğunlukla almaktadır. Konsey'in esasa ilişkin alacağı kararlarda uyulacak usule ilişkin istisna ise; Konsey'de hali hazırda devam eden bir İtirazi Denetim'in durdurabilmesi için ancak Konsey'in tüm üyelerinin 3/4'ünün olumlu oyunun alınması zorunluluğudur. Ancak uygulamada Konsey, genellikle oybirliğiyle karar alma yoluna gitmektedir. Bunun yanı sıra oy çokluğuyla karar alınan durumlar genellikle yönetim işlerine ilişkin olmaktadır³³³.

³³¹ <http://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

³³² <http://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

³³³ <http://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

Yürütme Konseyi'ndeki temsil coğrafi bölge ve gruplara göre şu şekildedir:

- 1) Afrika Kıtası: 9 üye
- 2) Asya Kıtası: 9 üye
- 3) Doğu Avrupa Grubu: 5 üye
- 4) Latin Amerika ve Karayipler: 7 üye
- 5) Batı Avrupa ve diğer ülkeler: 10 üye
- 6) Bunların yanı sıra rotasyon usulüyle Asya, Latin Amerika ve Karayipler'den seçilecek ilave bir üye.

Konseyin başlıca fonksiyonları ve münhasır yetkileri ise şunlardır³³⁴:

- 1) Sözleşmeye uygun davranmayan taraf devlete veya diğer devletlere karşı alınacak tedbirlere karar vermek ve Taraf Devletler Konferansı'na bu çerçevede bir karar alınması için başvuruda bulunmak,
- 2) KSYÖ Faaliyet Programı taslağını kabul etmek ve Taraf Devletler Konferansı'na sunmak,
- 3) Örgütün Sözleşmeyi uygulamadaki başarısına ilişkin taslak rapor ile Konsey'in faaliyetleri ile ilgili raporu hazırlamak,
- 4) Taraf Devletler Konferansı'na Genel Direktörün atanması noktasında teklifte bulunmak.

Konseyin ayrıca Konferansa gerek duymadan Sözleşmenin uygulanması noktasında bir takım münhasır yetkileri de bulunmaktadır. Bunlar ise:

- 1) Kimyasal silahlara karşı yardım ve iş birliği çerçevesince taraf devletlerle iş birliği antlaşmaları imzalamak,
- 2) Taraf devletlerle Teknik Sekretarya arasında müzakere edilen Doğrulama faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin programı içeren sözleşmeleri (örn. Tesis Sözleşmelerini) onaylamak,

³³⁴ <http://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

- 3) Konferansın ön onayına tabi olarak, Örgüt adına diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle sözleşmeler imzalamak,

Yürütme Konseyi, Sözleşmeye uygunluk noktasındaki şüpheli durumlarda başlıca görevli organdır. Bu noktada İtirazi denetimler ve şikayet durumlarında şüpheleri ortadan kaldırmak amacıyla girişimlerde bulunacak başlıca organ olan Yürütme Konseyi, Sözleşmenin 10. maddesi uyarınca, herhangi bir kimyasal silah kullanımı tehdidine karşı yardım ve korumaya ilişkin başvurularda da önemli görev üstlenmektedir. Bunun yanı sıra Sözleşmeyi uygulama ve yorumlama noktasında taraf devletler arasındaki uyuşmazlıkları çözme konusunda da Konsey'e önemli yetkiler verilmiştir³³⁵.

3. Teknik Sekretarya

KSS'ye giden yolda en önemli viraj olarak görülen Cenevre Silahsızlanma Konferansı Müzakereleri sonucu hazırlanan Sözleşme taslağı içerisinde, Teknik Sekretaryaya ilişkin şu hükümler yer almıştır³³⁶:

1. Taslakta Teknik Sekretaryanın görevleri arasında;
 - a) Sözleşme hükümlerine uygun olarak gerçekleştirilecek Yerinde Denetimleri (On-site Inspections) yürütmek,
 - b) Başta, Danışma Komitesi (Taraf Devletler Konferansı) olmak üzere Yürütme Konseyi'ne, Araştırma Heyetlerine³³⁷ ve hali hazırda kurulmuş olan veya ileride kurulacak olan diğer yardımcı organlara idari ve teknik destek sağlamak,
 - c) Sözleşme taraflarına ve Yürütme Konseyi'ne, Sözleşme hükümlerinin uygulanması noktasında gerekli tüm teknik desteği sağlamak. (Örneğin; kimyasal silahlara ilişkin listeleri sürekli gözden geçirmek, teknik prosedürleri geliştirmek ve doğrulama yöntemlerinin etkinliğini iyileştirmek gibi...)

³³⁵ <http://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³³⁶ 'USA Draft convention on the prohibition of chemical weapons', CD/500, 18 April 1984.

³³⁷ **Bkz.** CWC, the duties foreseen in CD/500 for a Fact-Finding Panel were added to those of the Executive Council.

d) Taraf devletlerden gelecek bildirimleri kabul etmek ve Sözleşmenin uygulanması noktasında gerekli bilgileri taraf devletlere aktarmak,

e) Sistematik uluslararası yerinde denetim faaliyetlerine ilişkin ikincil düzenlemeleri müzakere etmek,

f) İleride kendisine verilecek diğer görevler bağlamında Yürütme Konseyi'ne gerekli tüm desteği sağlamak.

2. Teknik Sekretaryanın yapısı daha sonra Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne dair kurulacak olan Hazırlık Komisyonu'nca belirlenecektir.

3. Teknik Sekretaryada görevlendirilecek olan tüm personel, teknik açıdan gerekli yeterliliklere sahip olmanın yanında, vatandaşı olduğu devlet tarafından da kabul edilecektir.

Yukarıda kısaca özetlenen Teknik Sekretarya'ya ilişkin bu temel yapı, 1992 yılında tamamlanan KSS taslağında da genel itibariyle muhafaza edilmiştir³³⁸. Nitekim Örgütün temel organları arasında yer alan Teknik Sekretaryaya ilişkin Sözleşmenin 8. maddesi kapsamında iki paragraftan oluşan (41 ve 42. paragraflar) bir bölüm ayrılmıştır. Söz konusu bölümde;

41. “Teknik Sekretaryanın; Organın idari açıdan en yetkili görevlisi konumunda bulunacak bir Genel Direktör (General Director) olmak üzere, yeterli sayıda denetçi ile bilimsel, teknik ve diğer alanlarda görevli olan personelden oluşacağı”,

42. “Denetim biriminin Teknik Sekretaryanın bir parçası olarak Genel Direktörün denetimi altında faaliyet göstereceği” belirtilmiştir³³⁹.

Paris Önergesinde³⁴⁰ Örgütün en görünür ve fonksiyonel anlamda en çok görev üstlenecek olan organı niteliğindeki Teknik Sekretaryanın üstleneceği görevlerin sınırları, organın oluşum şekli ve idari yapısı gibi konular hakkında karar verme yetkisi Hazırlık Komisyonu'na bırakılmıştır. Bu amaçla Önerge'de Hazırlık Komisyonu'ndan;

³³⁸ **KENYON**, s. 33.

³³⁹ KSS madde 8 paragraf 41-42.

³⁴⁰ **TABASSI L.W**, Paris Resolution and Related Understandings, OPCW: The Legal Text, The Hague, 1999, s. 523-534.

1. Teknik Sekretarya altında çalıştırılmak üzere alınacak personellerin niteliklerine ilişkin ayrıntılı bir şablon ve karar organına ilişkin de ayrıca bir görev şeması hazırlaması,
2. Personel yeterlilikleri ile ilgili değerlendirmeler yapması,
3. Teknik personelin işe alımı ve eğitimleri ile ilgili desteği sağlaması,
4. Örgütün ilk yıl hedefleri için bir çalışma programı ve bütçeyi hazırlaması,
5. İlki idari ve diğer giderler ikincisi ise doğrulama ve denetim giderlerini kapsayacak şekilde iki bölüm halinde bütçeye dair ayrıntılı hükümleri hazırlaması istenmiştir³⁴¹.

Teknik Sekretaryanın görev şeması Ek 2’de yer almaktadır.

B. Örgütün Yardımcı Organları

KSYÖ fonksiyonlarını daha sağlıklı yerine getirebilmesi için bir takım yardımcı organlarla güçlendirilmiştir. Bu organlar; Gizlilik Komisyonu, Bilimsel Danışma Kurulu, Yönetim ve Finans Danışma Kurulu ve 2011 yılı Temmuz ayında görevini tamamlayan KSYÖ’nün Gelecekteki Öncelikleri ile ilgili Danışma Kurulu’dur³⁴².

1. Gizlilik Komisyonu

KSS’nin Gizlilik Eki uyarınca taraf devletler arasında gizlilik konusuna bağlı olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmek adına kurulan Gizlilik Komisyonu’nun hepsi Taraf Devletler Konferansı tarafından seçilen 20 üyesi bulunmaktadır. Gizlilik Komisyonu’nda görev alacak kişiler Konferans tarafından seçilmeden önce, her aday ülkesinin dâhil olduğu bölgesel gruba göre değerlendirilmektedir. Bu çerçevede her taraf devlet kişisel yeterlilik, dürüstlük ve Komisyonun faaliyet alanlarından en az birinde deneyime sahip olan bir ismi aday olarak gösterme hakkına sahiptir. Nitekim taraf devletlerin adaylarını belirlerken değerlendirecekleri, komisyonun faaliyet

³⁴¹

KENYON, s. 34.

³⁴²

<http://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

alanları şu başlıklar altında toplanmaktadır: Uyuşmazlıkların çözümü, Sözleşmenin gizlilik ve doğrulamaya ilişkin hükümleri, kimya endüstrisi, askeri güvenlik, uluslararası hukuk ve ulusal hukuk sistemleri.

KSS'nin Gizlilik Eki uyarınca Taraf Devletler Konferansı ilk oturumunda, Gizlilik Komisyonu'nun işleyiş usulü ve yapısına ilişkin bir takım kurallar kabul etmiştir³⁴³. Bu kurallar aynı zamanda KSYÖ'nün Gizlilik Politikası'nı (OPCW Policy on Confidentiality) da oluşturmaktadır³⁴⁴.

KSS uyarınca Gizlilik Komisyonu, gerek taraf devletler arasında gerekse taraf devletlerle Örgüt arasında ortaya çıkacak gizliliğe dair uyuşmazlıkları çözmek adına yetkilendirilmiştir³⁴⁵. Bu amaçla Komisyonun iki ayrı kategorideki uyuşmazlıklarda yetkisi bulunmaktadır³⁴⁶. Bunlardan ilki; Konferans tarafından Komisyona havale edilen uyuşmazlıklar³⁴⁷, ikincisi ise; Komisyonun iki taraf devlet arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları tespit etmesi halinde Sözleşmenin ilgili hükümleri uyarınca uygulayacağı usuldür³⁴⁸. Bunun yanı sıra Komisyonun taraf devletlerin dâhil olduğu herhangi bir uyuşmazlığı nihai çözüme kavuşturma gibi bir yetkisi veya görevi bulunmamaktadır. Böyle bir durumda Komisyon, KSYÖ ile Uluslararası Daimi Hakemlik Mahkemesi arasında imzalanan antlaşma uyarınca konuyu Lahey'deki hakemlik mahkemesine havale edecektir³⁴⁹. Bu antlaşma uyarınca Komisyona burada verilen yetki ise, mahkemeye ilişkin başvuruları kabul etme yetkisinden ibarettir. Bütün bu işlevlerinin yanı sıra Komisyon'un görevlerinden bir tanesi de, en son Taraf Devletler Konferansı tarafından onaylanacak olan yönetim usullerinde gizliliğe ilişkin raporu Konferansa sunmaktır³⁵⁰.

³⁴³ KSS Gizlilik Eki paragraf 23.

³⁴⁴ http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/CSP/C-I/en/C-I_DEC.13_Rev.1-EN.pdf, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³⁴⁵ KSS Gizlilik Eki paragraf 23.

³⁴⁶ <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/confidentiality-commission/about-the-confidentiality-commission/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³⁴⁷ KSS madde 14 paragraf.4.

³⁴⁸ KSS madde 14 paragraf 2.

³⁴⁹ <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/confidentiality-commission/about-the-confidentiality-commission/>, Erişim Tarihi: 15.04.2014.

³⁵⁰ <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/confidentiality-commission/about-the-confidentiality-commission/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

2. Bilimsel Danışma Kurulu

Bilimsel Danışma Kurulu, KSYÖ Genel Direktörünün taraf devletlere Sözleşme uyarınca bilimsel ve teknolojik destek verebilmesine yardımcı olan organdır. Bu Kurul KSYÖ'ye üye devletlerin gösterecekleri adaylar arasından seçilen 25 bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Kurulda görev alan uzmanlar 3 yıllığına görevlendirilmekte ve en fazla iki dönem için aynı görevi yapabilmektedirler. Kurul Başkanlığı ve Başkan Yardımcılığı için her yıl seçim yapılmaktadır. Kurul ilk toplantısını 1998 yılında yapmış olup, bu tarihten itibaren olağan olarak yılda iki kez toplanmaktadır³⁵¹.

Kurul ayrıca çeşitli konularda çalışmak üzere Geçici Çalışma Grupları da oluşturabilmektedir. Çalışma grubu oluşturulacak konular genellikle üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar; Doğrulama, Kimyasal ve Biyolojik Çalışmalar ile Eğitim ve Gelişimdir. Kurul hazırlayacağı bilimsel ve teknolojik raporları öncelikle Genel Direktöre sunmakta, Genel Direktör ise kendisine sunulan raporlara kendi yorumunu da ekleyerek bunları Yürütme Konseyine sunmaktadır. En son aşamada ise bu raporlar Taraf Devletler Konferansı'nın bilgisine sunulmaktadır³⁵².

3. Yönetim ve Finans Danışma Kurulu

Bu kurulun üyeleri Yürütme Konseyi tarafından seçilmektedir. Kurul üyeleri çalışmalarını vatandaşı oldukları devletlerden bağımsız olarak yürütmek zorundadırlar. Kurulun üye sayısı 16'dır. Kurul'un 1997 yılından itibaren özellikle finansal konularla ilgili olarak yürüttüğü görevler başlıca şunlardır³⁵³:

- a. Bütçe taslağı ve programını incelemek ve buna dair rapor oluşturmak
- b. Bir sonraki yıl bütçesine ilişkin ön tahmin incelemesi yapmak ve buna dair rapor oluşturmak,

³⁵¹ **Bkz.** Daha ayrıntılı bilgi için; <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/scientific-advisory-board/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³⁵² **Bkz.** Daha ayrıntılı bilgi için; <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/scientific-advisory-board/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³⁵³ <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/advisory-body-on-administrative-and-financial-matters/about-the-advisory-body-on-administrative-and-financial-matters/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

- c. Ek bütçe tekliflerini incelemek ve buna dair rapor oluşturmak,
- d. Bütçe kalemleri arasındaki transferlere dair inceleme yapmak ve buna dair rapor oluşturmak,
- e. Örgüt yatırımlarının durumları ile ilgili gerektiğinde incelemeler yapmak ve buna dair rapor oluşturmak,
- f. Gerektiğinde iç denetim ve hesap denetimi ile ilgili incelemeler yapmak ve buna dair rapor oluşturmak,
- g. Örgütün finansal durumuyla ilgili dış denetimleri ve görüşleri de içeren raporlar hakkında inceleme yapmak ve rapor oluşturmak,
- h. Genel Direktöre sunulmak üzere finansal yönetmelikler, kurallar ve değişikliklere ilişkin incelemeler yapmak ve rapor hazırlamak,
- i. Gerektiğinde her türlü diğer idari ve finansal konulara ilişkin görüş ve önerilerde bulunmak.

4. KSYÖ'nün Gelecekteki Önceliklerine İlişkin Danışma Kurulu

2010 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen Taraf Devletler Konferansı'nın 15. Olağan Oturumunda KSYÖ Genel Direktörü Ahmet Üzümcü, Örgütün gelecekteki önceliklerine ilişkin çalışmalar yapacak ve öneriler ortaya koyacak yeni bir yardımcı organın kurulacağını açıklamıştır. Genel Direktör Üzümcü bu konuya ilişkin Konferansta yaptığı konuşmada;

“Örgütün 2012 yılı ve sonrasına dair geleceğine baktığımızda geniş perspektifli bazı değerlendirmeler yapılmasının yararlı olacağını düşünüyorum. Bu çerçevede Örgütün bir sonraki gelişim evresine ışık tutmak amacıyla gerek Sözleşmenin uygulanmasını gözden geçirmek gerekse Örgütün gelecekteki faaliyetleri ile ilgili görüş bildirmek üzere bağımsız bir danışma heyetinin oluşturulması kararı alınmıştır. Kurulacak bu heyet tamamıyla bağımsız bir yapıda olacak olup, kurul üyeleri kendi özgür iradeleri ile kararlar alacaklardır. Bu çerçevede İsveçli Büyükelçi Rolf Ekeus'un kendisine yaptığım Heyet Başkanlığı teklifini kabul etmesinden dolayı duyduğum memnuniyeti ifade etmek isterim. Kendisiyle heyette görev alacak uzmanların seçiminde kıstas olarak kullanılacak bazı çalışma alanlarını belirlemiş

bulunuyoruz. Nitekim kurulacak olan kurul, silahların denetimi ve silahsızlanma, sanayi, bilim ve teknoloji alanlarında faaliyet gösteren ve coğrafi dengelere bağlı olarak seçilecek uzmanlardan oluşacaktır. Bu şekilde oluşacak olan kurul ilk toplantısını Lahey’de 14-15 Aralık 2010 tarihleri arasında gerçekleştirecektir. Bu tarihten sonra da Kurul hazırlayacağı final raporunu tarafıma sunacağı tarih olan 2011 yılı Haziran ayına kadar birçok kez toplanacaktır. Teknik Sekreteryaya, heyete çalışmalarında gereken her türlü desteği sağlayacaktır. Ben de tabii ki en son aşamada Kurul’un bana sunacağı raporu Örgütün gelişim evresinde taraf devletlerin rolünün değerlendirilmesi bakımından taraf devletlerle paylaşacağım³⁵⁴”.

Nitekim Genel Direktör Üzümcü’nün konuşmasında ayrıntılarıyla bahsettiği Kurul çalışmalarını 2010 ve 2011 yılında yaptığı dört ayrı toplantının sonucunda, öngörüldüğü üzere 2011 yılının Temmuz ayında tamamlamış ve hazırladığı raporu KSYÖ Genel Direktörü Ahmet Üzümcü’ye sunmuştur³⁵⁵.

III. ÖRGÜTÜN FAALİYET ALANLARI

A. Kimyasal Silahsızlanma

KSS’ye göre her taraf devlet, sahip olduğu veya yetkisi ve denetimi altında bulunan her türlü kimyasal silahı ve bu silahlara ilişkin üretim tesislerini Örgüte bildirme ve bunları imha etme yükümlülüğü altındadır³⁵⁶. Bu yükümlülüğün ne şekilde yerine getirileceği ve buna ilişkin süreç KSS’nin 3, 4, ve 5. maddelerinde ve Doğrulama Eki’nin 4 ve 5. bölümlerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre KSS’nin 3. maddesi kapsamında kimyasal silahları ve bu silahlara ilişkin üretim tesislerini bildirim yükümlülüğü; 4. madde kapsamında bu silahların imhası ve doğrulanmasına ilişkin gereklilikler ve 5. madde kapsamında ise bu silahların etkisiz hale getirilmesi ve imhası ile bu silahlara ilişkin üretim tesislerinin istisnai durumlarda Sözleşmede yasaklanmayan faaliyetler yürüten tesislere dönüştürülmesi

³⁵⁴ <http://www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/advisory-panel-on-future-opcw-priorities/>, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³⁵⁵ **Bkz.** İlgili rapor; http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/PDF/Advisory_Group_report_s-951-2011_e_.pdf, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

³⁵⁶ KSS madde 1.

ve bu faaliyetlerin doğrulanmasına ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Nitekim KSS müzakerelerinin bu kadar uzun sürmesinin bir nedeni de, müzakere sürecinde bu üç önemli madde üzerinde geç uzlaşmış olmasıdır³⁵⁷. Bu noktada bazı ülkeler nezdinde özellikle I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşından kalma kimyasal silahlara ilişkin bu sürecin nasıl işletileceği konusunda endişeler oluşmuştur. Nitekim savaş sonrası dönemde birçok ülke toprağında pek çok kimyasal silah terkedilmiş veya kasıtlı olarak toprağa gömülmüş vaziyette bırakılmıştır. Bunun yanı sıra bu silahlardan belki de daha da fazlası denize dökülmüştür. Bu nedenle savaş sonrası dönemde topraklarında veya karasularında bu tür silahlar bulunan ülkeler, bu silahların kendi envanterlerindeki silahlar gibi kabul edilip kendileri tarafından bildirilmesi ve imha edilmesine karşı çıkmışlardır. Bu problemi çözmek adına müzakereler sırasında “eski kimyasal silahlar” ve “terkedilmiş kimyasal silahlar” şeklinde iki çeşit kimyasal silah sınıflandırmasının yapılması teklif edilmiştir³⁵⁸. Neticede bu teklif kabul edilerek bu iki sınıfa dâhil kimyasal silahlar için uygulanacak rejim daha esnek hale getirilerek, bu silahlar hali hazırda kullanıma elverişli kimyasal silahlardan bu şekilde ayrılmıştır.

1. Eski Kimyasal Silahlar

KSS'nin 2. maddesinde yer alan “eski kimyasal silahlar” tanımına göre, bu tür kimyasallar silahlar iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki; 1925 yılından önce üretilmiş olan kimyasal silahlar, diğeri ise; 1925 ile 1946 yılları arasında üretilmiş ve kullanılamaz halde bulunan kimyasal silahlardır³⁵⁹. Eski kimyasal silahlara ilişkin bu gruplandırma daha sonra “kullanılabilirlik kriteri” şeklinde başka bir gruplandırmanın da temelini oluşturmuştur. Neticede bu konu Hazırlık Komisyonu tarafında da uzunca bir müddet tartışılmıştır³⁶⁰.

Birinci sınıfta yer alan silahlar daha çok I. Dünya Savaşından kalma silahlar olup bu süreç içerisinde Avrupa'ya yayılmışlardır. Bu noktada 1925 tarihi, özellikle 1925 Cenevre Boğucu Zehirleyici ve Diğer Gazlarla Bakteriyolojik Metodların

³⁵⁷ KENYON, s. 139.

³⁵⁸ KSS madde 2 paragraf 1.

³⁵⁹ KSS madde 2 paragraf 1(b)

³⁶⁰ KENYON, s. 140.

Savaşta Kullanılmasının Yasaklanmasına dair Protokol ile uyumluluk sağlanması bakımından belirlenmiştir³⁶¹. Bu silahlara ilişkin yapılacak bildirimler Sözleşmenin 3. maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Nitekim Teknik Sekretaryaya taraf devletler tarafından yapılacak bildirimler³⁶² onaylandığı zaman, bu silahlardan sorumlu olan taraf devlet, bunları toksik atık olarak kendi iç mevzuatı uyarınca imha etmek durumunda kalacaktır³⁶³. Ancak bu silahların imha sürecindeki farklardan bir tanesi, imha işleminin Teknik Sekretarya tarafından doğrulanmasının bir zorunluluk olmamasıdır.

Bunun yanı sıra ikinci sınıf eski kimyasal silahlar, yani 1925-1946 tarihleri arasında üretilmiş kimyasal silahlara ilişkin bildirimlerin Örgüte yapılması öngörülmüştür. Ancak bu silahlara ilişkin sürecin birinci sınıfta yer alan eski kimyasal silahlardan farkı; Teknik Sekretaryanın bu tür silahlara ilişkin sadece bildirimleri değil aynı zamanda bu tür silahların kullanılabilir olup olmadığını doğrulamış olması şartıdır. Ayrıca bu silahlardan sorumlu taraf devlet KSS hükümlerine uyarak bu silahları imha etmek zorundadır³⁶⁴.

2. Terk Edilmiş Kimyasal Silahlar

Terk edilmiş kimyasal silahlar, 1925 yılından sonra bir devlet tarafından diğer bir devlet topraklarına onun rızası olmaksızın bırakılan kimyasal silahlardır³⁶⁵. Bu tür kimyasal silahlara ilişkin bildirimlerin, Sözleşme müzakereleri esnasında, hem bu silahları ülkesinde barındıran ülke tarafından hem de bu tür silahları oraya bırakan ülke tarafından yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Ancak daha sonra, her iki ülkeden bu silahlara ilişkin bir bildirim beklemenin pratikte her zaman mümkün olmayacağı gerçeği kısa zamanda anlaşılmıştır. Buradaki en önemli sorun bu tür silahların imhasından kimin sorumlu tutulacağı olmuştur. Bu noktada bazı ülkeler, bu kimyasallar silahların imhasından yalnızca gerçek sahibinin sorumlu tutulmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı ülkeler de, bu silahları bırakan

³⁶¹ **STOCK Thomas**, 'The CWC and old and abandoned CW', The Challenge of Old Chemical Munitions and Toxic Armaments Wastes, Stockholm, Norwegian, 1007, s. 295.

³⁶² KSS madde 2/5-a.

³⁶³ KSS Gizlilik Eki IV Bölüm (B) paragraf 6.

³⁶⁴ KSS madde 4, KSS Doğrulama Eki Bölüm 4(A), KSS Gizlilik Eki Bölüm 4(B), paragraf 7.

³⁶⁵ KSS madde 2 paragraf 6.

ülkelerin sorumluluğuna ilişkin bir sınırın getirilmesini istemişlerdir. Söz konusu tartışmanın ortaya çıkmasında özellikle 1937 ve 1943 yılları arasında Japonya'nın Çin topraklarına bırakmış olduğu kimyasal silahlar nedeniyle bu iki ülke arasında çıkan uyuşmazlık neden olmuştur. Bu noktada Çin yaklaşık 2 milyon adet kimyasal silahın kendi topraklarına bırakıldığını iddia etmiştir³⁶⁶.

Yukarıdaki tartışmaya ilişkin son noktayı KSS'nin 1. maddesi koymuştur. Nitekim söz konusu madde uyarınca “kimyasal silahları başka bir ülke topraklarına terk eden taraf devlet, bu tür silahların imhasını Sözleşme hükümlerine uygun bir şekilde gerçekleştirmekten tamamen sorumlu tutulmuştur³⁶⁷”.

1925 tarihi bu noktada yine I. Dünya Savaşında kullanılan kimyasal silahları bu süreçten ayrı tutmak adına belirlenmiş bir tarihtir. Böylece I. Dünya Savaşını da içine alan süreç içerisinde (1914-1918) bir başka ülke topraklarında terk edilmiş halde bulunan kimyasal silahlar, Sözleşme kapsamında “terk edilmiş kimyasallar silahlar” kategorisi içerisinde değerlendirilmeyecek ve bu silahların imhasından silahların bulunduğu ülke sorumlu olmaya devam edecektir. Ayrıca terk eden devletin tespit edilemediği durumlarda veya tespit edilse dahi Sözleşmeye taraf olmadığı durumlarda da, bu silahların imhasına ilişkin sorumluluk yine bu silahların bulunduğu ülkede olacaktır. Bu silahların zamanında imhasını temin etmek amacıyla taraf devletlerin KSYÖ'den veya diğer taraf devletlerden yardım isteme hakları ise saklıdır³⁶⁸.

3. Gömülen ve Denize Dökülen Kimyasal Silahlar

Sözleşme kapsamında Eski Kimyasal Silahlar ile Terk Edilmiş Kimyasal Silahların imhasının düzenlenmesinin ardından, Gömülen ve Denize Dökülen Kimyasal Silahların ne olacağına ilişkin problemin de çözümü gerekmiştir. Bu bağlamda kendi egemenlik alanında gömülü veya denize dökülmüş halde bulunan kimyasal silahların imhasını, bu silahların bulunduğu ülkeden beklemek, hele hele bu silahların nerede olduğu da bilinmiyorsa pek adil gözükmemektedir. Ayrıca denize

³⁶⁶ Kimyasal Silahlar Konferansı belgeleri; CD/1127, 18 February 1992.

³⁶⁷ KSS, madde 1 paragraf 3.

³⁶⁸ KSS Doğrulama Eki IV. Bölüm (B) paragraf 16.

dökülen kimyasal silahlar meseleyi daha da karmaşık bir hale sokmuştur. Neticede gömülü ve denize dökülmüş halde bulunan pek çok silahın artık askeri bir tehdit oluşturmadıkları gerekçesiyle çevreye vermekte oldukları zararlar göz ardı edilerek Sözleşme kapsamı dışında bırakılmaları kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, 1 Ocak 1977 tarihi sınır olarak belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren gömülen ve denize dökülen silahlar ise bildirim ve imhaya tabi tutulmuşlardır. Ancak bu tarihten öncekilere ilişkin Sözleşmede herhangi bir yükümlülük getirilmemiştir³⁶⁹.

Gömülen ve denize dökülen kimyasal silahların gün yüzüne çıkarılması, bildirilmesi ve imhasına ilişkin yükümlülüğün başlangıç tarihi olarak 1 Ocak 1977 tarihinin kabul edilmesinin altındaki gerekçe ise, Avusturya'nın zor duruma düşmesini engellemektir³⁷⁰. Nitekim 1974 ile 1976 yılları arasında Avusturya Hükümeti II. Dünya Savaşından kalma büyük miktardaki kimyasal silahı Almanya'dan satın almış ve bunları sandıklara koyarak özel yapılmış güvenli yer altı depolarında saklamıştır³⁷¹. Bu tarihten daha önce bir tarihin belirlenmesi durumunda ise Avusturya Hükümeti bu silahları gün yüzüne çıkararak imha etmek zorunda kalacaktır. İşte bunun önüne geçmek adına 1977 tarihi belirlenmiştir. Ancak bu durum bu silahların yanı sıra 1 Ocak 1977 tarihinden önce denize dökülen silahların da Sözleşme kapsamı dışında kalmasına yol açmıştır³⁷².

Tüm bu gerçeklere rağmen 1 Ocak 1977 tarihinin sınır olarak belirlenmesi de kolay olmamıştır. Nitekim Sözleşme müzakerelerinin son günlerinde dahi söz konusu tarih üzerinde halen bir uzlaşmaya varılamamıştır. Bu durum ise konu üzerinde gerçekleşen müzakerelerin ne kadar zorlu geçtiğinin bir kanıtıdır. Sonuçta Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi Başkanı Büyükelçi Wagner bu konuda itirazı bulunan ülkelerin kendilerine en uygun gördüğü tarihi kendisine gizli olarak bildirmelerini istemiştir. Sonuç olarak bu tutum nedeniyle 1 Ocak 1977 tarihinin

³⁶⁹ **KENYON**, s. 141.

³⁷⁰ **STOCK**, s. 297.

³⁷¹ Silahsızlanma Konferansı: CD/CW/WP. 397, 5 May 1992.

³⁷² **KENYON**, s. 142.

hangi ülke tarafından talep edildiği 1 Ocak 1985 tarihli Kimyasal Silahlara İlişkin Başkanlık Taslağı yayınlanana kadar hiçbir resmi belgede yer almamıştır³⁷³.

4. Kimyasal Silahlara İlişkin İmha Süreci

KSS taraf devletlerin elinde bulunan tüm kimyasal silahları Örgüte bildirmelerini ve imha etmelerini zorunlu kılmıştır. Bu durumda kimyasal silahların imhasına ilişkin bir takvimin ortaya konulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Egemenliği altında kimyasal silah bulunmayan Silahsızlanma Konferansına üye devletler bu sürecin bir an önce tamamlanması ve dünyanın bu silahlardan bir an önce arındırılması gerekliliğini her fırsatta ifade etmişlerdir. Bu çerçevede bu devletler tarafından ilk aşamada Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 5 yıl içerisinde imha sürecinin tamamlanması önerilmiştir. Ancak bu süre, dünyada mevcut bulunan silah stokları göz önüne alındığında özellikle bu silahlara önemli miktarlarda sahip bulunan devletler tarafından yeterli bulunmamıştır³⁷⁴.

Kimyasal silahların imhasına ilişkin sürece dair tartışmaları daha da karmaşık hale getiren olgu ise ABD'nin, kimyasal silah üretme kapasitesine sahip tüm devletler Sözleşmeyi onaylayana dek elinde bulunan kimyasal silahlardan bir kısmını imha etmeyi reddetmesi ve bu silahları caydırıcı amaçlı elinde tutmak istemesidir. O zamanki ABD Başkanı H.W.Bush ABD'nin imha süreci açısından savunduğu bu tutumunun nedenini Eylül 1989'de gerçekleşen BM Genel Kurulu toplantısında şu şekilde ifade etmiştir; "KSS ne zaman yürürlüğe girer ve özellikle Sovyetler Birliği ne zaman Sözleşmeye taraf olursa, ABD'de o zaman sahip olduğu kimyasal silahların %98'ini 8 yıl içerisinde imha edebilir. Yine diğer kimyasal silah üretme kapasitesine sahip ülkeler de Sözleşmeye taraf olduklarında ise ABD geriye kalan ve 500.000 metrik ton civarındaki %2'lik rezervini de 2 yıl içerisinde imha edebilir³⁷⁵." ABD'nin bu tutumu ilk başlarda Silahsızlanma Konferansı üyeleri tarafında kabul edilemez olarak görülse de daha sonra örneğin Fransa, ülkelerin belirli bir miktar

³⁷³ KENYON, s. 142.

³⁷⁴ KENYON, s. 142.

³⁷⁵ **The White House**, 'The President's Chemical Weapons Initiative' Office of the Press Secretary, 25 September 1989, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office>, Erişim Tarihi: 24.05.2014.

kimyasal silahları muhafaza etmek noktasındaki ısrarının nedeninin iyi anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım ise geçmişte imzalanan “Nükleer Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi Antlaşmasını (Nuclear Non-Proliferation Treaty - N.P.T)” akla getirmektedir. Nitekim söz konusu antlaşma ile getirilen iki sınıf ülke sistemi (two class system) ile Antlaşmadan önce nükleer silaha sahip olan ülkelerin bu silahların bir kısmını muhafaza etmelerine müsaade edilmiş ancak nükleer silaha sahip olmayan ülkelerin ise bu silahları geliştirmelerine dahi müsaade edilmemiştir. Bu şekilde kimyasal silaha sahip olan ülkelerin Sözleşmeye taraf olmaları kolaylaştırılmış ancak Sözleşmeye taraf olmadan önce kimyasal silaha sahip olmayan ülkelere ise sözleşmeye taraf olduktan sonra herhangi bir şekilde kimyasal silah geliştirme imkânı verilmemiştir³⁷⁶.

Mayıs 1991’de Sözleşme müzakerelerini artık sonlandırmak adına ABD Başkanı H. W. Bush yukarıda sözü geçen “bir miktar savunma amaçlı kimyasal silah bulundurma planından “vazgeçmiş ve ABD’nin elinde bulunan tüm kimyasal silahları bir sürece bağlı olarak imha etmeyi kabul ettiğini beyan etmiştir. Başkan Bush buna ilişkin bir konuşmasında ise; “bizler resmi olarak Sözleşmenin etkin bir şekilde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, her türlü nedenle kimyasal silah kullanmamayı taahhüt ediyor ve diğer ülkelerin de bizleri takip etmesini umuyoruz. Bunun yanı sıra ABD hiçbir koşula bağlı olmaksızın kimyasal silah stoğunu Sözleşme yürürlüğe girdikten itibaren 10 yıl içerisinde imha etmeyi taahhüt etmekte ve aynı davranışı diğer devletlerden de beklemektedir.” Başkan Bush’un ifade ettiği Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 10 yıl içerisinde ABD’nin tüm kimyasal silahlarını imha etmesine ilişkin taahhüdü, başlangıçta birçok ülke tarafından sürenin çok uzun olması nedeniyle eleştirilmiştir. Ancak 10 yıllık bir sürecin ardından dahi olursa dünyanın bu silahlardan arındırılacağına ilişkin ümitler ABD’nin imha sürecine ilişkin sunduğu 10 yıllık süreye ilişkin önerinin kabul edilmesine yol açmıştır³⁷⁷. 10 yıllık sürenin belirlenmesinin ardından ayrıca istisnai olarak bu sürecin 5 yıl daha uzatılması için Yürütme Konseyi tarafından hazırlanan

³⁷⁶

KENYON, s. 142-143.

³⁷⁷

KSS madde 5 paragraf 6.

bir teklif Taraf Devletler Konferansı onayına sunulmuştur³⁷⁸. Bunun üzerine Konferans olası bir uzatmanın 5 yılı geçemeyeceğini karara bağlanmıştır. Konsey ayrıca kararında belirlenen 10 yıllık sürenin Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlayacağı ve bu yüzden herhangi bir devlet eğer Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra Sözleşmeye taraf olursa kalan süre zarfında kimyasal silahlarını imha etmek zorunda kalacaktır. Kimyasal silahların imhasına ilişkin belirlenen bu 10 yıllık süreye uyumun kolaylaştırılması maksadıyla da ayrıca bir takım ara süreler belirlenmiştir. Örneğin Sözleşmenin Kimyasallar Eki'nde yer alan Liste 1 kategorisine giren kimyasal silahların %1'inin 3 yıl içerisinde, %20'sinin 5 yıl içerisinde ve %45'inin ise 7 yıl içerisinde imha edilmesi yükümlülüğü getirilmiştir³⁷⁹.

Kimyasal silahların imhasına ilişkin bu şekilde bir takvimin belirlenmesi sadece siyasi açıdan önemli olmayıp ayrıca bu silahlara sahip taraf devletlerin bu silahları bir an önce imha etmeleri adına baskı altında tutulmaları adına da önemlidir. Ancak Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dokuz yıl sonra (2006 yılında) belirlenen hedeflere ulaşılmasının imkânsız olacağını farkına varılmıştır. Nitekim 10 yıllık süre dolduğunda başlıca kitle imha silahı stoğuna sahip iki ülke olan ABD ve Rusya'nın bu sürelere uymayacağı ortaya çıkmıştır³⁸⁰.

B. Kimyasal Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi

BM Güvenlik Konseyi dünya genelinde kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimler arasında Güvenlik Konseyi'nin 28 Nisan 2004 tarihinde almış olduğu 1540 sayılı karar önemli bir yere sahiptir. Nitekim bu kararda BM Anlaşmasının 7. Bölümü uyarınca tüm taraf devletlerden kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer silahlar ile bu silahlara ilişkin araçların taraf olmayan devletlere teslimini yasaklama ve bu yasağa ilişkin gerekli hukuki düzenlemeleri yapma yükümlülüğü getirilmiştir³⁸¹.

³⁷⁸ KSS Doğrulama Eki IV. Bölüm (A) paragraf 26.

³⁷⁹ **KENYON**, s. 143.

³⁸⁰ **KENYON**, s. 143.

³⁸¹ **UN Security Council**, S/RES/1540(2004), adopted by the Security Council at its 4956th

Söz konusu kararda Güvenlik Konseyi; Nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ile bunları taşımaya yarayan her türlü aracın³⁸² uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu teyit etmiştir. Bu kapsamda, 31 Ocak 1992 tarihinde devlet ve hükümet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen toplantıda (S/23500) Konsey Başkanının görüşleri doğrultusunda kabul edilen bütün üye devletlerin, silahların kontrolü ve silahsızlanma ve her yönüyle kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının önlenmesine bağlı yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekliliği tekrar teyit edilmiştir.

1540 sayılı kararda yapılan açıklamada ayrıca, bölgesel ve küresel istikrarın sürdürülmesini tehdit eden ve bozan bütün problemlerin Birleşmiş Milletler Andlaşması ile uyumlu olarak çözülmesi gerekliliği hatırlatılmıştır.

Birleşmiş Milletler Andlaşmasında belirtilen birincil yükümlülöklere uygun olarak nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ile bunları taşımaya yarayan her türlü aracın yaygınlaşması nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesine karşı uygun ve etkili önlemler alma kararlılığı da yine teyit edilmiştir

Güvenlik Konseyi kararda ayrıca, nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların ortadan kaldırılması veya yaygınlaşmasının önlenmesi amacıyla imzalanan tüm çok taraflı andlaşmalara ilişkin desteğini ve bu andlaşmalara taraf tüm devletlerin andlaşmaları tümüyle uygulamasının uluslararası istikrarı artırmadaki önemini teyit etmiştir. Yaygınlaşmanın önlenmesine katkı sağlamak amacıyla çok taraflı düzenlemeler yoluyla yapılan çabaları da memnuniyetle karşılayacağını bildirmiştir.

Konsey, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların engellenmesinin barışçıl amaçlı madde, ekipman ve teknolojiye ilişkin uluslararası işbirliğine engel olmaması gerektiği ancak aynı zamanda barışçıl amaçlı kullanımın da bu silahların yaygınlaşması için bir örtü olmaması gerektiğini de teyit etmiştir.

Kararda Güvenlik Konseyi, 1267 sayılı kararı uyarınca kurulan Komite'nin oluşturduğu Birleşmiş Milletler listelerinde tanımlanmış olan ve 1373 sayılı kararın uygulandığı nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ile bunları taşımaya yarayan

³⁸² meeting on 28 April 2004.
Bu araçlardan kasıt; nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların kullanımları için özel olarak tasarlanmış füzeler, roketler ile diğer insansız mekanizmalardır.

araçlara sahip olabilecek, geliştirebilecek, bu silahların alışverişini yapabilecek veya bunları kullanabilecek terörizm tehdidi ve devlet dışı aktörlerin riskleri üzerindeki ciddi endişesini belirtmiştir.

Nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların ve bunları taşımaya yarayan araçlar ve ilgili malzemelerin yasadışı alışverişleri bu tür silahların yaygınlaşmasına yeni bir boyut eklemekte ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaktadır. Uluslararası güvenliğe karşı oluşan bu ciddi meydan okuma ve tehditlere karşı evrensel tepkinin güçlendirilmesi adına ulusal, yerel, bölgesel ve uluslararası seviyelerde işbirliğini artırmanın gerekliliği kabul edilmiştir³⁸³.

Pek çok ülke taraf oldukları nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların yaygınlaşmasını önleme amaçlı anlaşmalar ve taahhütler altında düzenlenen bağlayıcı yasal yükümlülükleri üstlenmiş, Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Anlaşması ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA)'nın Radyoaktif Kaynaklara İlişkin Emniyet ve Güvenlik Yönetimi Tüzüğü uyarınca tavsiye edilen fiziksel hassas maddelerin korunması yükümlülüğünü kabul etmiştir.

Nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların ve bunları taşımaya yarayan araçların yaygınlaşmasının önlenmesi amacıyla ilave etkin tedbirlerin alınmasına daha fazla ihtiyacın olduğu kabul edilmektedir.

Bu nedenlerle Güvenlik Konseyi tüm taraf devletleri taraf oldukları silahsızlanmaya ilişkin anlaşmalar ve taahhütlerin gereklerini tam olarak yerine getirme konusunda teşvik etmektedir.

Konsey ayrıca ilgili kararında uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden terörist eylemlere karşı Birleşmiş Milletler Anlaşmasına uygun olarak tüm yollarla mücadele edilmesinin gerekliliğini teyit etmiş olup silahsızlanma alanındaki evrensel tehditlere karşı bundan böyle daha etkin cevap vermeyi kolaylaştırmaya kararlı olduğunu bildirmiştir.

Güvenlik Konseyi 1540 sayılı kararda ayrıca Birleşmiş Milletler Anlaşmasının VII. Bölümüne uygun hareket ederek,

³⁸³ UN Security Council, S/RES/1540(2004).

1. Tüm devletlerin, nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların ve bunları taşımaya yarayan araçların devlet dışı aktörler tarafından geliştirilmesi, edinilmesi, üretimi, elinde bulundurulması, nakliyesi, devri veya kullanılmasını herhangi bir biçimde desteklemekten kaçınacaklarını,
2. Tüm devletlerin, ulusal usullere uygun olarak, herhangi bir devlet dışı aktörün bilhassa terörist amaçlı nükleer, kimyasal veya biyolojik silahları ve bunları taşımaya yarayan araçların üretilmesi, edinilmesi, elde bulundurulması, geliştirilmesi, nakliyesi, devri veya kullanılmasının yanı sıra yukarıda sayılan eylemlerin içerisinde suç ortağı, yardım eden ve finanse eden olarak bulunmaya teşebbüsü yasaklayan etkin kanunlar çıkaracakları ve bunları uygulayacaklarını,
3. Tüm devletlerin nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların ve bunları taşımaya yarayan araçlar ile İlgili maddeler üzerinde alınacak uygun tedbirler de dâhil olmak üzere bu silahların yaygınlaşmasını önlemek amacıyla etkin iç kontrol tedbirleri alması ve uygulamasını bu amaçla:
 - (a) Üretim, kullanım, depolama veya nakil gibi maddelerden sorumluluk ve bu maddelerin güvenliği için en uygun ve etkin tedbirlerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi;
 - (b) En uygun ve etkili fiziksel koruma tedbirlerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi;
 - (c) Bu gibi maddelerin yasadışı ticareti ve komisyonculuğunu saptamak, caydırmak, önlemek ve bununla mücadele etmek amacıyla gerektiğinde uluslararası işbirliği de dâhil olmak üzere ulusal yasal otoriteler, mevzuat ve uluslararası hukuka uygun olarak en uygun ve etkili sınır kontrolleri ile kolluk gücünün geliştirilmesi ve sürdürülmesi;
 - (d) Bu silahların yaygınlaşmasına ekonomik kaynak oluşturabilecek ihracat, geçiş, transit sevkiyat ve geri ihracat gibi faaliyetler ile son kullanıcıların denetlenmesi amacıyla gerekli yasal mevzuat da dahil olmak üzere ulusal ihracat ve transit-sevkiyat tedbirlerinin oluşturulması, geliştirilmesi, gözden geçirilmesi ve sürdürülmesini kararlaştırmıştır.
4. Bu kararın uygulanmasını sağlamak amacıyla, geçici usul kurallarının 28. maddesine uygun olarak ve en geç 2 yıl içerisinde Konseyin tüm üyelerinin

temsil edileceği bir uzmanlık komitesinin kurulacağını ve bu komitenin hazırlayacağı raporları Güvenlik Konseyinin incelemesine sunacağını kararlaştırmıştır. Bu amaçla bu kararın kabul edilmesinden sonra 6 ayı geçmemek üzere devletler bu kararın uygulanmasını sağlamak amacıyla kat ettikleri mesafeyi ve buna ilişkin planlarını içeren ilk raporu sunacaklarını belirtmiştir³⁸⁴.

Ayrıca 1540 sayılı karar uyarınca ortaya konulan yükümlülüklerden hiçbirinin ne Nükleer Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi Anlaşmasının ne Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin ne de Biyolojik ve Toksik Silahlar Sözleşmesinin ya da Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu veya Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünün (KSYÖ) taraf devletlere sağladığı haklar ile yüklediği yükümlülükleri değiştirici veya bunlar arasında bir ihtilaf oluşturucu şekilde yorumlanamayacağı kararlaştırılmıştır.

5. Taraf devletlerin bu karar uyarınca oluşturulan ulusal kontrol listelerini ve ihtiyaç olduğunda bu listelerdeki gelişmeleri sıkı bir şekilde takip etmelerinin yararlı olacağı kabul edilmiştir.
6. Bazı devletlerin kendi topraklarında da bu hükümlerin uygulanabilmesi amacıyla yardıma ihtiyaç duyabileceklerini ve diğer devletlerin de yasal düzenleme, deneyim ve kaynak eksikliği gibi altyapı eksiklikleri bulunan bu devletlere yukarıdaki hükümlerin gereğini yerine getirebilmeleri için belirli konularda kendilerinden istenen yardıma karşılık verebileceklerini kabul edilmiştir.
7. Konsey ayrıca tüm devletleri;
 - (a) Nükleer, biyolojik veya kimyasal silahların yaygınlaşmasını önlemek amacıyla taraflarca ortaya konulmuş çok uluslu anlaşmaların evrensel geçerliliğini artırmak ve eğer gerekirse bu anlaşmaların daha da güçlendirilmesini sağlamaya,
 - (b) Yaygınlaşmayı önleme amacıyla imzalan anahtar anlaşmalara (key treaties) uyumu sağlamak amacıyla ulusal hukuk ve düzenlemelerin henüz yapılmadığı yerlerde bu düzenlemeleri yapmaya,

³⁸⁴

UN Security Council, S/RES/1540(2004).

- (c) Yaygınlaşmanın önlenmesi ve barışçıl amaçlar için uluslararası işbirliği konularını takip ve bu konularda başarılı olma gibi konularda özellikle Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü ve Biyolojik ve Toksik Silahlar Sözleşmesi çerçevesinde verilen çok taraflı taahhütleri tekrarlamaya ve yerine getirmeye,
- (d) İlgili sanayi ve kamu kuruluşlarını uygun yöntemlerle söz konusu yasalarca getirilen yükümlülükler konusunda çalışma ve bilgilendirmeye davet edecektir.
8. Güvenlik Konseyi nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların oluşturduğu tehdide dikkat çekerek bu silahların yaygınlaşmasını önlemek amacıyla tüm devletleri karşılıklı diyalog ve işbirliğini geliştirmeye davet eder.
9. Ayrıca bu tehdide karşı tüm devletleri nükleer, kimyasal veya biyolojik silahlar, bunları taşımaya yarayan araçlar ve ilgili diğer maddelerin yasadışı alışverişine karşı, ulusal mevzuat ve yasal otoritelerle uyumlu olarak uluslararası hukuka uygun işbirliği içinde hareket etmeye davet eder.
10. Konsey bu amaçla bu kararın uygulanmasını yakından takip etme ve gerekirse en uygun düzeyde başka kararlar alma yönündeki kararlılığını açıklamaktadır. Konsey kararında son olarak konuyu sürekli takip edeceğini belirtmiştir³⁸⁵.

Özellikle ABD ve Rusya, kimyasal silah üretme kapasitesine sahip tüm devletler KSS'yi onaylayana dek, elinde bulundurdukları kimyasal silahların tamamını imha etmekten kaçınmaktadır. Nitekim ABD Başkanı H.W.Bush bu gerçeği "KSS ne zaman yürürlüğe girer ve özellikle Sovyetler Birliği ne zaman Sözleşmeye taraf olursa ABD'de o zaman sahip olduğu kimyasal silahların %98'ini 8 yıl içerisinde imha edebilir. Yine diğer kimyasal silah üretme kapasitesine sahip ülkeler de bu Sözleşmeye taraf olduklarında ise ABD geri kalan ve 500.000 metrik ton civarında ki %2'lik rezervini 2 yıl içerisinde imha edebilir"³⁸⁶ şeklinde ifade

³⁸⁵ UN Security Council, S/RES/1540(2004).

³⁸⁶ The White House, 'The Presidents Chemical Weapons initiative' The White House, Office of the Press Secretary, 25 September 1989, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office>, Erişim Tarihi: 24.05.2014.

etmiştir. Bu beyan ise, sürecin akıbetinin başta Rusya ve ABD'nin tutumuna bağlı olduğunun bir ispatıdır.

Silahsızlanma Konferansı delegeleri, ilk başlarda bu iki ülkenin ayrıcalıklı tutumunun kabul edilemez olduğunu ileri sürmüş olsalar da daha sonra, örneğin Fransa'nın bu ülkelerin eğilimlerinin mazur görülmesi gerektiğini belirtmesi üzerine mevcut durumu kabullenmişlerdir. Nitekim benzer bir yaklaşım geçmişte "Nükleer Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi Antlaşması (Nuclear Non-Proliferation Treaty-N.P.T)" ile getirilen İki Sınıf Ülke Sistemi (Two Class Nation System) ayrımı ile görülmüştür. Nitekim bu sistemde, Antlaşmadan önce nükleer silaha sahip olan ve Antlaşma uyarınca bu silahların bir kısmını muhafaza etmelerine müsaade edilen ülkeler ile Antlaşmadan önce nükleer silaha sahip olmayan ancak Antlaşmayla bu silahları geliştirmeleri tamamen engellenen ülkeler ayrımı yapılmıştır. Bu yaklaşımın KSS'ye de yansması ise, kimyasal silaha sahip olan ülkelerin Sözleşmeye taraf olmalarının kolaylaştırılması ancak Sözleşmeye taraf olmadan önce kimyasal silahlara sahip olmayan ülkelere ise Sözleşmeye taraf olduktan sonra herhangi bir şekilde kimyasal silah geliştirme imkânının verilmemesi şeklinde görülmüştür³⁸⁷.

C. Kimyasal Silahlara Karşı Yardım ve Koruma

Kimyasal silahlara karşı yardım ve koruma konusu dört ana unsurdan oluşmaktadır. Bunlar³⁸⁸:

- 1) **Fiziksel Koruma (Physical Protection):** Vücut koruması (body protection), solunum korunması (respiratory protection), bütünleşik koruma (collective protection).
- 2) **Tarama (Detection):** alarm (alarm), izleme (monitoring), doğrulama (verification), tanımlama (identification), tehlike geçti (all-clear)
- 3) **Arındırma (Decontamination):** kişisel arındırma (individual decontamination), ekipman arındırması (equipment decontamination)

³⁸⁷

KENYON, s. 142-143.

³⁸⁸

<http://www.opcw.org/our-work/assistance-and-protection/protection-against-chemical-weapons/overview/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

4) Taktik Davranışlar (Tactical Behaviour): Kimyasal silah çevresinde faaliyet kuralları (training in how to behave in CW environment), kimyasal silahlardan korunmaya ilişkin ekipmanların kullanılışı (how CW protective equipment is used).

Kimyasal silah kullanımı veya tehdidine karşı yardım ve korumaya ilişkin hükümler KSS'nin 10. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde KSS müzakerelerinin son aşamalarında, 1990 yılında Sözleşmeye eklenmiştir. Bu nedenle, kimyasal silahlara karşı yardım ve korumaya ilişkin Sözleşmenin ilgili maddesinin uygulanmasına ilişkin ayrıntılı düzenlemelerin getirilmesi imkânı olmamıştır³⁸⁹.

Söz konusu madde kapsamında bütün taraf devletlerin, kimyasal silahların geliştirilmesi, üretimi, edinilmesi, transferi ve kullanılmasına engel olmaya yönelik olarak araştırmalar yapma hakkı düzenlenmiştir. Ayrıca bu amaca erişimi mümkün kılmak ve kolaylaştırmak adına, taraf devletlerin korumaya ilişkin ekipman edinme ve sürekli bilgi alışverişi içerisinde olma hakkına da sahip oldukları kabul edilmiştir. Bu amaçla edinilecek ekipman ve yapılacak bilgi alışverişine ilişkin yükümlülüklerin uygulanmasının gerekliliği de ayrıca madde kapsamında belirtilmiştir³⁹⁰.

Bunun yanı sıra bu süreç içerisinde bazı taraf devletler kimyasal silahlara karşı korumanın bu tür silahların yaygınlaşması yolunda bir mazeret olarak kullanılabileceği endişesini de ifade etmişlerdir. Bu endişenin bir nedeni de, daha iyi koruma yöntemleri ve kişisel koruma ekipmanlarının geliştirilmesinin, kimyasal silahların üretim sürecini hızlandırma olasılığıdır³⁹¹.

Bütün bu ihtimallere karşılık taraf devletler, KSS'nin 10. maddesinde öngörülen koruyucu ekipman ve bilgi alışverişine dair hükümlerin uygulanmasının, KSS'nin 1. maddesinin 1. paragrafında düzenlenen hükme uygun olarak yani "kimyasal silahların yaygınlaşmasına neden olacak herhangi bir faaliyet içerisinde

³⁸⁹ KSS madde 10.

³⁹⁰ <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/articles/article-x-assistance-and-protection-against-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

³⁹¹ <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/articles/article-x-assistance-and-protection-against-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

yer almama” yükümlülüğünü sürekli göz önünde bulundurarak gerçekleştirilmesi gerekliliği noktasında uzlaşmışlardır³⁹².

Nitekim bu endişe Silahsızlanma Konferansı Kimyasal Silahlar Komitesi üyelerince de paylaşılmıştır. Bu sayede korumaya ilişkin meselelerde şeffaflığı artırmak ve taraf devletlerin kimyasal silahlardan korunma ve yardıma ilişkin faaliyetler görünümünde kimyasal silah üretmelerini engellemek adına ilgili madde (10. madde) kapsamında ayrıca taraf devletlerden, Örgüte “ulusal koruma programları”³⁹³ hakkında yıllık rapor iletmeleri istenmiştir³⁹⁴. Bunun yanı sıra yine aynı madde kapsamında Teknik Sekretaryanın taraf devletlere, koruma kapasitelerinin artırılması amacıyla iki ayrı şekilde destek sağlaması düzenlenmiştir³⁹⁵. Bu kapsamda Teknik Sekretarya ilk etapta kimyasal silahlardan korunmaya ilişkin bir veri bankası oluşturacak ve söz konusu bu veri bankasından taraf devletler istedikleri zaman yararlanabileceklerdir. Ayrıca bunun yanı sıra taraf devletlere, koruma programlarını uygulamaya yönelik Teknik Sekretaryadan uzman yardımı talep etme imkânı da sağlanmıştır. Bu amaçla Sözleşmeye taraf devletlerin uzmanların da dâhil olduğu bir “koruma bilgi ağı (protection network)” oluşturulmuştur. Ayrıca talep edilmesi halinde Teknik Sekretarya, kimyasal silahlara karşı ulusal ve bölgesel ölçekli diğer yollarla korumaya yönelik pek çok desteği de sağlamak üzere görevlendirilmiştir³⁹⁶.

D. Barışçıl Kimyasal Kullanımına İlişkin Uluslararası İşbirliği

KSS kapsamında kimyasal silahlara ilişkin yasakların yanı sıra, taraf devletler arasında barışçıl amaçlı kimyasal kullanımına ilişkin işbirliğine dair hükümlere de rastlanmaktadır. Nitekim bu çerçevede kimyasal araştırmalardan hukuki yardıma,

³⁹² **Bkz.** KSS madde 1, 10, www.opcw.org, <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/articles/article-x-assistance-and-protection-against-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

³⁹³ Koruma Amaçlı Ulusal Programlara İlişkin Bilgi Sunumu (Submission of Information Regarding National Programmes Related to Protective Purposes), <http://www.opcw.org/our-work/assistance-and-protection/protection-against-chemical-weapons/protection-national-programmes/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

³⁹⁴ KSS madde 10 paragraf 4.

³⁹⁵ KSS madde 10 paragraf 5.

³⁹⁶ <http://www.opcw.org/our-work/assistance-and-protection/protection-against-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

laboratuvar kapasitelerinin artırılmasından güvenli kimyasal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak staj ve eğitim programlarına kadar pek çok alanda uluslararası işbirliğine gereksinim duyulmaktadır³⁹⁷.

KSS ile kimyasal silahlara ilişkin evrensel düzeyde getirilmiş olan yasağın amacına ulaşabilmesi için, Sözleşme hükümlerinin sıkı ve etkin bir biçimde uygulanması gerekmektedir. Bu amaçla taraf devletlerce desteklenen programlar Sözleşme ve Örgütün amaçlarından olan, yasaklanan faaliyetlerin engellenmesi ve barışçıl kimyasal faaliyetlerin kapsamının genişletilmesi amacına katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede KSYÖ İşbirliği ve Staj Destek Programları (OPCW Associate and Internship Support Programmes) sayesinde gelişen ve gelişmekte olan taraf devletlerin kimyagerleri ve mühendislerine yönelik bilgi ve becerilerini artırma amaçlı eğitimler verilmektedir. Bu sayede endüstriyel staj ve araştırma projeleri ile güvenilir kimyasal yönetimi ve KSS'nin uygulama alanına ilişkin en iyi uygulama yöntemlerine erişim sağlanmış olmaktadır³⁹⁸.

Teknik Sekretarya aynı zamanda barışçıl kimyasal kullanımını artırmak maksadıyla taraf devletler arasında bilimsel ve teknik bilgi alışverişini de desteklemektedir. Bu kapsamda bazı gelişmekte olan taraf ülkelerde yürütülen araştırma projelerine katkıda bulunmaktadır. Bu amaçla bazı alanlarda yapılan bilimsel araştırmalara finansal destek sağlanmaktadır. Bu alanlardan başlıcaları; zararlı kimyasalların imhasına dair doğaya zararı bulunmayan metodlar, toksik kimyasallara dair analitik tarama sistemleri, listelenen kimyasalların güvenli alternatifleri, tarımsal ve medikal ürünlerin pratik uygulamalarıdır.

Yukarıda örneklendirilen Uluslararası İşbirliği Programları ile araştırma desteklerinden, KSS'nin yürürlüğe girdiği 29 Nisan 1997 tarihinden itibaren 31 Aralık 2013 tarihine kadar, toplamda 4.364 yararlanıcı faydalanmıştır. Bunlardan 532'si analitik kimyager, 329 birleşik program katılımcıları, 2.058'i konferans destek katılımcıları, 134'ü stajyer, 92'si laboratuvar katılımcıları, 503'ü araştırma projeleri katılımcıları ve 75'i ise kullanılmış ve fonksiyonel ekipman katılımcılarıdır.

³⁹⁷ <http://www.opcw.org/our-work/international-cooperation/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

³⁹⁸ <http://www.opcw.org/our-work/international-cooperation/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

Yararlanıcıların kıtalara göre dağılımları ise; Afrika kıtasından 1.397 katılımcı, Asyadan 1.358, Latin Amerika ve Karayipler'den 694, Doğu Avrupa'dan 554 ve Batı Avrupa ve diğer ülkelerden ise 361 katılımcı şeklindedir³⁹⁹.

E. Kimyasal Silahlar Sözleşmesine Evrensel Düzeyde Bağlılık

Herhangi bir ülkenin KSS'ye bağlılığı ve onun hükümlerine uygun kimyasal faaliyetlerde bulunması aynı zamanda o ülkenin silahsızlanma ve bu konudaki uluslararası taahhütlerine de bağlılık düzeyini göstermesi bakımından önemli bir kriterdir. Bu kriter aynı zamanda o ülkenin uluslararası politikadaki yerini de güçlendirici bir etkiye sahip olmaktadır.

Nitekim KSS ve KSYÖ mekanizmasına bağlı olmanın bir ülkeye uluslararası politika açısından kazandıracığı faydanın en somut örneği Suriye'nin KSS'ye dahil olmasıyla başlayan süreç içerisinde görülmüştür. Nitekim Eylül 2013'te KSYÖ Genel Direktörü Büyükelçi Ahmet Üzümcü'nün, Cenevre'de Rus Dış İşleri Bakanı Sergei Lavrov ile Amerikalı mevkidaşı John Kerry'nin bir araya gelmelerinin ardından, Suriye'nin KSS'ye taraf olacağını açıklaması bu kapsamda değerlendirilebilir. Büyükelçi Üzümcü açıklamasında Suriye'nin KSS'ye ve dolayısıyla da KSYÖ mekanizmasına dâhil olmasıyla beraber üstleneceği yükümlülükleri yerine getireceğine inandığını belirtmiştir⁴⁰⁰. Nitekim bu gerekliliği teminat altına alma amaçlı olarak KSYÖ Yürütme Konseyi 27 Eylül 2013 tarihinde almış olduğu bir karar⁴⁰¹, Suriye'nin kimyasal silah stokları, üretim tesisleri ve diğer kapasitelerinin öncelikle KSYÖ uzmanları tarafından yerinde doğrulanmasını, ardından da bu silahların imhasına yönelik sürecin başlatılmasını kararlaştırmıştır⁴⁰².

³⁹⁹ **Bkz.** Barışçıl Kimyasal Kullanımı ile ilgili Uluslararası İşbirliği Programlarının kapsamı ve içeriği hakkında daha ayrıntılı bilgi için; <http://www.opcw.org/our-work/international-cooperation/>, Erişim Tarihi: 11.03.2014.

⁴⁰⁰ **Bkz.** KSYÖ Genel Direktörü Büyükelçi Ahmet Üzümcü'nün açıklaması: <http://www.opcw.org/news/article/opcw-director-general-welcomes-agreement-on-syrian-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 11.03.2014.

⁴⁰¹ **OPCW- Executive Council Resolution: EC-M-33/DEC.1**, http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/EC/M-33/ecm33dec01_e_.pdf, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

⁴⁰² <http://www.opcw.org/news/article/opcw-director-general-welcomes-agreement-on-syrian-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

Bu süreç içerisinde atılan somut adımlar öncelikle KSYÖ Taraf Devletler Konferansı olmak üzere bütün uluslararası toplum üyeleri tarafından desteklenmiştir. Nitekim dünyanın kimyasal silahlardan arındırılması adına büyük ölçüde deneyime sahip olan ve bu amaçla sahip olduğu beceri ve imkânlarla etkin görev üstlenen tek uluslararası mekanizma KSYÖ'dür⁴⁰³.

F. Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin Ulusal Düzeyde Uygulanması

KSS ile hedeflenen amaçlara ancak Sözleşmeye taraf ülkelerin Sözleşmeyi tam anlamıyla ve etkin bir şekilde uygulamaları sayesinde ulaşabilir. Bu amaçla ulusal otoritelerin Sözleşme gerekliliklerine uygun hareket etmeleri büyük önem arz etmektedir. Bu yolda ulusal otoritelerin başlıca izlemeleri gereken yol şu şekildedir; öncelikle Sözleşme metninin tüm boyutlarıyla iyi incelenmesi, Sözleşmenin ortaya çıkış serüveninin iyi bilinmesi, Örgütün yapısının ve işleyişinin iyi bilinmesi ve ulusal otoritelerin, Sözleşmeyi uygulamalarına yönelik olan Sözleşmenin 7. maddesinde belirlenen tedbirlere uygun hareket etmeleri⁴⁰⁴.

KSS'nin 7. maddesine göre ulusal otoritelerin başlıca yükümlülükleri şu şekilde belirlenmiştir⁴⁰⁵:

1. Her taraf devlet Sözleşmede öngörülen yükümlülükleri yerine getirmek maksadıyla kendi Anayasal süreçlerinde gerekli tedbirleri alacaktır. Bu amaçla taraf devletlerin alacakları tedbirler özellikle;
 - a) Sözleşmeye taraf devletlerin kendi ülkelerinde veya egemenliği altında bulunan yerlerde bulunan gerçek ve hukuki şahısların uluslararası hukukça yasaklanan her türlü faaliyetlerini yasaklamaları ve bu yasaklara ilişkin cezai yaptırımları belirlemeleri,
 - b) Taraf devletlerin kontrolü altında bulunan herhangi bir yerde iş bu Sözleşmeyle yasaklanan hiçbir faaliyete izin vermemeleri,

⁴⁰³ **Bkz.** www.opcw.org, KSYÖ – Evrensellik Hakkında (About OPCW-Universality).

⁴⁰⁴ <http://www.opcw.org/news/article/opcw-concludes-basic-course-for-national-authorities-on-implementation-of-the-chemical-weapons-conve/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

⁴⁰⁵ KSS madde 7 (Ulusal Uygulama Tedbirleri), <http://www.opcw.org/news/article/opcw-concludes-basic-course-for-national-authorities-on-implementation-of-the-chemical-weapons-conve/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

- c) Uluslararası hukuka uygun olarak iş bu Sözleşmeyle üstlenilen yükümlülükler ve paragraf (a)'da öngörülen faaliyetleri de kapsayacak şekilde getirilen yasakların, taraf devletlerin vatandaşlığına sahip kişiler nerede bulunurlarsa bulunsunlar onları kapsayacak şekilde uygulanması,
2. Her bir taraf devlet paragraf 1'de öngörülen yükümlülükleri yerine getirebilmek maksadıyla diğer taraf devletlerle en uygun hukuki yardımları da kapsayacak şekilde iş birliği içerisinde bulunacaktır.
3. Her taraf devlet Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerini yerine getirirken, kişi güvenliğine ve çevrenin korunmasına en üst derecede önem vermeli ve bu anlamda diğer taraf devletlerle işbirliği içerisinde olmalıdır,

Taraf devletler ile Örgüt Arasındaki İşbirliği bakımından ise;

4. Her taraf devlet Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerini yerine getirebilmek ve Örgüt ve diğer taraf devletlerle etkili ilişkiler yürütmek maksadıyla faaliyet gösterecek olan bir ulusal otoriteyi tayin etmek veya kurmak zorundadır.
5. Her taraf devlet Sözleşme hükümlerini uygulamak maksadıyla hukuksal ve idari anlamda aldığı tüm tedbirleri Örgüte bildirmelidir.
6. Her taraf devlet Sözleşmenin uygulanması maksadıyla Örgüt tarafından kendisine sağlanan her türlü gizli bilgi ve verinin gizliliğine uygun hareket etmek ve bu bilgileri özveriyle kullanmak zorundadır. Taraf devletlerin bu tür bilgi ve verilere ilişkin nasıl bir tutum takınacakları ve bunlara ilişkin hakları ile yükümlülükleri Gizlilik Eki'nde⁴⁰⁶ gösterilmiştir.
7. Her taraf devlet Örgütün tüm faaliyet alanları, Teknik Sekreteryaya ile ilişkiler ve yardımlar konusunda Örgütle sürekli iletişim ve işbirliği içinde bulunmayı taahhüt eder.

⁴⁰⁶ <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/confidentiality-annex/>, Erişim Tarihi: 13.03.2014.

1. Amerika Birleşik Devletleri

KSS 1993 yılında ABD Başkanı George H.W. Bush Döneminde imzalamıştır. Ancak Sözleşmenin ABD Senatosu tarafından onaylanması Bill Clinton döneminde (Nisan 1997'de) yapılan oylamada 28 Cumhuriyetçi senatörün de lehte oy vermesiyle, 74'e karşı 26 oyla mümkün olmuştur. ABD o tarihten bu yana KSYÖ'ye bildirmiş olduğu toplamda 28 milyar dolar değerindeki kimyasal silah stoğunun %90'ının imhasını tamamlamıştır. Ancak ABD'de içerisinde kimyasal silahların bulunduğu iki ayrı tesis faaliyet göstermeye devam etmektedir. Bu tesisler Colorado'daki Pueblo ve Kentucky'de ki Bluegrass tesisleridir. Ancak her iki tesiste bulunan kimyasal silahların imhasına ilişkin planlar hazırlanmıştır. Bu planlara göre; Pueblo'daki tesiste bulunan kimyasal silahların biyolojik süreçlerle imhası planlanmışken, Bluegrass'taki tesiste bulunan ve içerisinde VX, GB ve Hardal Gazlarının da bulunduğu 523 metrik tonluk kimyasal silahın Süperkritik Su Oksidasyonu yöntemiyle imhasının gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu tesislerdeki kimyasal silahların imhası için harcanacak tutarın ise yaklaşık 10.6 milyar dolar olacağı hesaplanmaktadır.

Her ne kadar Sözleşmede öngörülen 10 yıllık süre şartına uy(a)mayacağını önceden belirtmiş olsa da ABD sahip olduğu kimyasal silahların tamamını imha etmesi için kendisine verilen ek sürelerle de uymamaktadır. ABD buna gerekçe olarak ise, imha sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için geliştirdiği teknolojik uygulamalar ile toplum sağlığı ve çevresel faktörleri de dikkate alarak planladığı sızıntı tedbirlerini göstermektedir. Son olarak ABD imha sürecini tamamlamak üzere 2023 tarihini belirlemiştir. Bu kararın alınmasında yukarıdaki gerekçelerin haricinde Rusya'nın imha sürecini 2018 yılına kadar uzatmış olması en etkili faktör olmuştur. Tüm bu veriler aslında ABD ve Rusya'nın geçmişten bu yana sürdürmüş olduğu birbirlerine karşı psikolojik manada üstünlük kurma çabalarının bir tezahürüdür⁴⁰⁷.

⁴⁰⁷ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

2. Rusya

Rusya Federasyonu KSS'yi 1993 yılında imzalamasına rağmen Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten (29.04.1997) yaklaşık yedi ay sonra (05.12.1997) Sözleşmeyi onaylamıştır. Rusya'nın Sözleşmeyi ABD'den daha sonra onaylamasının, bu ülkeye karşı yürütülen psikolojik mücadelenin bir sonucu olduğu değerlendirilmesi bir kenara bırakılacak olursa, Rusya Sözleşmeye taraf olduktan sonra o zamana kadar bildirilen en fazla miktarda kimyasal silahın kendisinde bulunduğunu açıklamıştır. Rusya'nın Örgüte sahip olduğunu bildirdiği kimyasal silah miktarı 41.000 metrik ton idi. Bu bildiri üzere ABD Dış İşleri Bakanlığı, Rusya'nın bildirdiği bu denli yüksek miktardaki kimyasal silah stoğunu kendi kamuoyunda sorgulamaya başlamıştır.

Rusya'nın KSS'ye taraf olmasının ve açıkladığı büyük miktardaki kimyasal silahın ardından, ABD'nin de etkisi ile Rusya'ya elinde bulunan kimyasal silahları uluslararası boyutta finanse edilecek bir mekanizmanın da desteğiyle bir an önce imha etmesi yönündeki baskı artmaya başlamıştır. Ancak bu girişimler sırasında 2002 yılında Rusya, tıpkı ABD'nin yaptığı gibi kimyasal silahlarının tamamını imha etmek üzere belirlenen 10 yıllık sürenin dolmasına henüz 5 yıl kala, sürenin kendisi bakımından uzatılması talebinde bulunmuştur. Ancak Rusya bu şekilde kendisine verilen ilave beş yıllık sürenin dolduğu tarih olan 2012 yılına gelindiğinde de imha sürecini tamamlamamış ve en son imha sürecinin 2018 yılına kadar tamamlanabileceğini duyurmuştur⁴⁰⁸. Rusya'nın bu tavrından da açık bir şekilde anlaşılacağı üzere hem ABD hem de Rusya kimyasal silahların imhası için önceliği birbirlerine vermektedirler.

3. Libya

Aralık 2003'de Libya'nın devrik lideri Muammer Kaddafi sahip olduğu tüm kitle imha silahı programlarını iptal ettiğini duyurmuştur. Kaddafi'nin bu açıklamasının ardından Libya Hükümeti tarafından yapılan ilk somut girişim 6 Ocak 2004 tarihinde KSS'yi onaylamak olmuştur. Böylelikle KSS Libya açısından 5 Şubat

⁴⁰⁸ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁴⁰⁹. Bu gelişmenin ardından 2003 yılından itibaren Libya'daki iç savaşın başladığı yıl olan 2011 yılına kadar Libya Hükümeti sahip olduğu kitle imha silahlarını aşamalı olarak imha ettiğini duyurmuştur⁴¹⁰. Ancak Libya Hükümetinin devrilmesinin ardından bu ülkede yapılan araştırmalara göre Libya'daki hardal gazı stoğunun ancak yarısının ve diğer kimyasal silah hammaddelerinin ise ancak %40'ının imha edildiği anlaşılmıştır⁴¹¹.

Kaddafi'nin devrilmesi ve yerine yeni hükümetin göreve gelmesiyle beraber Libya'da daha önce KSYÖ'ye bildiri yapılmamış hardal gazı ve diğer kimyasal silahlara ait gizli cephanelerin bulunduğu açıklanmıştır. En son 4 Şubat 2014 tarihinde ise KSYÖ tarafından yapılan açıklamada, Libya'da bulunan hardal gazı stoğunun tamamının imha edildiği duyurulmuştur⁴¹².

4. Suriye

14 Eylül 2013 tarihinde ABD ve Rusya tarafından yapılan ortak açıklamada, Suriye'nin KSS'yi onaylamaya razı olduğu ve elindeki tüm kimyasal silahları Örgütün gözetiminde imha etmeyi kabul ettiği duyurulmuşlardır⁴¹³. Aynı tarihte Beşar Esad yönetimi Sözleşmeye dahil olmak üzere gerekli belgeleri BM Genel Sekreterliği'ne tevdi etmiştir. Bu tarihten bir ay sonra da (14 Ekim 2013) Sözleşme Suriye bakımından yürürlüğe girmiştir. Suriye'nin Sözleşmeyi imzadığı ve Sözleşmenin bu ülke bakımından yürürlüğe girdiği tarih arasında kalan bir aylık zaman zarfında hazırlanan plan dahilinde Suriye tarafından yapılan bildirimlerin haricinde bu ülkeden, sahip olduğu tüm kimyasal silahları, bu silahlara ilişkin ağır askeri ekipmanlar ile tesisleri bir hafta içerisinde Örgüte ayrıntılarıyla bildirmesi istenmiştir. Ayrıca söz konusu plan dâhilinde, Suriye'nin elinde bulunan kimyasal silahların tümünün 2014 yılı ortalarına kadar imhası öngörülmüştür. Söz konusu planın, KSYÖ denetmenlerinin gözetiminde ve BM'nin desteğiyle icra edilmesi

⁴⁰⁹ <http://www.opcw.org/about-opcw/member-states/>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹⁰ <http://www.npr.org/blogs/parallels/2013/09/11/221337548/lessons-from-libya-on-how-to-destroy-chemical-weapons>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹¹ <http://www.opcw.org/the-opcw-and-libya/libya-facts-and-figures/>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹² <http://www.opcw.org/news/article/libya-completes-destruction-of-its-category-1-chemical-weapons/>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹³ <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214247.htm>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede Suriye'nin hazırlanan plana uymasını garanti altına almak amacıyla ABD ve Rusya'nın ortak girişimiyle hazırlanan bu plan öncelikle KSYÖ Yürütme Konseyi'nde kabul edilmiş, daha sonra ise bu iki ülke konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımışlardır. Nitekim Suriye'de bulunan kimyasal silahların imhasına ilişkin Güvenlik Konseyi 27 Eylül 2013 tarihinde 2118 sayılı bir karar almıştır⁴¹⁴.

Tüm bu gelişmelerin ardından KSYÖ tarafından, Suriye'deki kimyasal silahların imhasında rol üstlenecek devlet ve kuruluşları belirlemek üzere, bir çağrıda bulunulmuştur. Ancak bu çağrıya hiçbir devlet ve kuruluş tarafından olumlu bir cevap verilmemesi üzerine ABD Suriye'deki kimyasal silahların imhası konulu bir plan hazırlamıştır. Bu plana göre Suriye'nin kimyasal silahları Norveç ve Danimarka bandralı gemilerle önce Suriye'nin Lazkiye limanından alınacak ve İtalya'nın Gioia Turano limanına götürülecek, buradan da kimyasal silahlar açık denizde imha edilmek üzere⁴¹⁵ özel olarak hazırlanan Cape Ray isimli bir gemiye⁴¹⁶ nakledilecekti. Nitekim hazırlanan bu plan dâhilinde 31 Ocak 2014 tarihine gelindiğinde KSYÖ Genel Direktörü Ahmet ÜZÜMCÜ'nün talimatıyla ilk etapta sadece iki gemi içerisinde bulunan kimyasal silahlarla birlikte Suriye'den hareket etmiştir. ÜZÜMCÜ KSYÖ Yürütme Konseyi'ne verdiği raporda ise "Suriye'nin kimyasal silahlarını güvenli bir şekilde imha etmek üzere temkinli ancak bundan sonra giderek hızlanacak bir sürecin başlatıldığını" belirtmiştir⁴¹⁷.

IV. BM – KSYÖ İŞBİRLİĞİ

KSS Yürütme Konseyi'ne devletler ve diğer uluslararası örgütlerle KSYÖ adına antlaşmalar imzalama ve planlar hazırlama yetkisini vermiştir⁴¹⁸. Ancak Konseyin bu madde uyarınca diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle imzalayacağı antlaşmaları öncelikle Taraf Devletler Konferansının onayına sunması

⁴¹⁴ <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/syria/>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹⁵ <http://nukesofhazardblog.com/story/2013/12/17/164759/14>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹⁶ <http://www.navsource.org/archives/09/54/549679.htm>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹⁷ <http://www.opcw.org/news/article/director-general-need-to-pick-up-pace-in-removing-chemicals-from-syria-1/>, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁴¹⁸ KSS madde 8.

gerekmektedir. Bu şekilde Konsey ancak Taraf Devletler Konferansı'ndan onay alınması halinde KSYÖ adına bir uluslararası antlaşma imzalayabilecektir⁴¹⁹.

KSS'nin yukarıdaki hükmünde öngörülen usul uyarınca Taraf Devletler Konferansı 17 Mayıs 2001 tarihinde aldığı bir kararla Örgüt adına ilk işbirliği antlaşmasının BM ile imzalanmasına onay vermiştir⁴²⁰. Bu karara karşılık olarak BM Genel Kurulu da 7 Eylül 2001 tarihinde aldığı bir kararla BM'nin KSYÖ ile yapacağı antlaşmayı onaylamıştır⁴²¹. Böylelikle KSYÖ-BM İşbirliği Antlaşması 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Antlaşma 1 önsöz ve 16 maddeden oluşmaktadır⁴²².

KSYÖ-BM İşbirliği Antlaşmasının önsözünde gerek BM gerekse KSYÖ'nün uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması noktasında üstlenmiş oldukları misyona dikkat çekilmiştir. Bu noktada öncelikle BM Antlaşmasının kapsayıcılığına vurgu yapılmış olup daha sonra ise KSYÖ'nün BM Antlaşmasında sayılan amaçların hayata geçirilmesi noktasındaki önemine dikkat çekilmiştir⁴²³.

KSYÖ-BM İşbirliği Antlaşması dünya barışı ve güvenliğini sağlama yolunda biri genel diğeri özel roller üstlenmiş olan iki uluslararası örgüt tarafından, gerek teorik gerekse pratik açıdan gereksiz tekrarlar ve uğraşlar ile buna bağlı zaman kaybından kurtulmak adına, uluslararası boyutlu yetki paylaşımı ve uzmanlaşma ilkesi doğrultusunda oluşturulmuş bir antlaşmadır. Bu çerçeveden bakıldığında iki örgüt arasında bir işbirliği antlaşması imzalamanın gerekliliği daha kolay anlaşılacaktır. Nitekim bu gereklilik KSS'nin yürürlüğe girdiği tarihten hemen sonra gerçekleşen BM Genel Kurulu'nun 22 Mayıs 1997 tarihli kararında da kabul

⁴¹⁹ KSS madde 8 paragraf 34(a).

⁴²⁰ **Decision of OPCW Conference of State Parties; Relationship Agreement Between The United Nations and The OPCW**, 17 May 2001, http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/CSP/C-VI/en/C-VI_DEC.5-EN.pdf, Erişim Tarihi: 08.03.2014.

⁴²¹ **TABASSI**, s. 694-697; **UN General Assembly Resolution; Cooperation between the United Nations and the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons**, 7 September 2001, <http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/LAO/a55r283.pdf>, Erişim Tarihi: 08.03.2014.

⁴²² <http://www.opcw.org/about-opcw/un-opcw-relationship/#c262>, Erişim Tarihi: 08.03.2014.

⁴²³ **TABASSI**, s. 685, **Agreement Concerning the Relationship Between OPCW and UN**, Preamble.

edilmiştir⁴²⁴. Aynı şekilde KSYÖ Taraf Devletler Konferansı da 2 Temmuz 1999 tarihinde almış olduğu bir kararla, bu gerekliliğin yerine getirilmesi için bir çağrıda bulunmuştur⁴²⁵.

KSYÖ ile BM arasında yapılan ve iki örgüt arasındaki fonksiyonel işbirliğinin çerçevesini çizen Antlaşma sayesinde BM, KSS uyarınca bağımsız ve özerk nitelikte kurulan bir uluslararası örgüt olarak KSYÖ'nün kimyasal silahlara ilişkin getirilen kapsamlı yasağın yürütülmesinden ve denetlenmesinden sorumlu olduğunu kabul etmiştir. Buna karşılık KSYÖ de, BM'nin BM Antlaşması uyarınca özellikle uluslararası barış ve güvenlik, ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl gelişme, çevrenin korunması ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü noktasındaki genel yetkisini kabul etmiştir. Bu bağlamda KSYÖ faaliyetlerini BM Antlaşmasında yer verilen barışı, silahsızlanmayı ve bu çerçevede uluslararası işbirliğini sağlamaya ve garanti altına almaya yönelik hükümlere uyarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir⁴²⁶.

Hem KSYÖ hem de BM paylaşılan ortak hedeflere ulaşılması ve her iki örgütün de yükümlülüklerini daha etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla bazı ortak konularda birlikte hareket etme ve birbirlerine her türlü desteği sağlama konusunda anlaşmışlardır. Bu amaçla her iki örgüt de ilgili organlarıyla bu işbirliğini hayata geçirmeyi taahhüt etmiştir⁴²⁷.

Bu noktada KSYÖ ve BM'nin özellikle işbirliği içinde olduğu konular şunlardır⁴²⁸:

- 1) KSS'nin 8.maddesinin 36. paragrafi uyarınca önemli ve acil konular bakımından Yürütme Konseyi tarafından BM prosedürleri çerçevesinde genellikle BM Genel Sekreteri aracılığıyla BM Genel Kurulu ve Güvenlik

⁴²⁴ TABASSI, s. 694-697; UN Resolution No:51/230, dated 22 May 1997.

⁴²⁵ OPCW Conference of States Party Decision: C-IV/DEC.4, dated 2 July 1999.

⁴²⁶ TABASSI, s. 685, Agreement Concerning the Relationship Between OPCW and UN, Article 1.

⁴²⁷ TABASSI, s.685, Agreement Concerning the Relationship Between OPCW and UN, Article 2.

⁴²⁸ <http://www.opcw.org/about-opcw/un-opcw-relationship/>, Erişim Tarihi: 10.03.2014.

Konseyi'ne bildirimlerde bulunma ve bu bildirimler üzere BM çerçevesince karar alınması gereken durumlar,

- 2) KSS'nin 12. maddesinin 4. paragrafı uyarınca özel öneme sahip durumlar hakkında edinilen bilgiler ve alınan kararların Taraf Devletler Konferansı tarafından BM prosedürleri çerçevesinde BM Genel Sekreteri aracılığıyla BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ne sunulması,
- 3) KSS Doğrulama Eki 11. bölüm 27. paragrafı uyarınca KSYÖ'nün, Sözleşmeye taraf olmayan bir devlet tarafından kimyasal silah kullanıldığı veya Sözleşmeye taraf herhangi bir devletin kontrolünde olmayan bir yerde kimyasal silah kullanıldığı iddiası durumunda BM Genel Sekreteri ile yakın işbirliği içerisinde, elinde bulunan bütün bilgi ve kaynakları istenildiğinde Genel Sekreter'in emrine vermesi zorunluluğu,
- 4) KSS 10. madde 10. paragrafı uyarınca kimyasal silah kullanılan veya kimyasal silah kullanımına dair ciddi tehditler alan ülkelere yapılacak yardıma ilişkin KSYÖ ve BM'nin kendi yetkileri çerçevesinde işbirliği imkânlarını araştırmaları,
- 5) KSYÖ ve BM kendi yetkileri çerçevesinde üye ülkelerdeki ekonomik ve teknolojik gelişmeler bağlamında barışçıl amaçlı kimyasal faaliyetler bakımından uluslararası işbirliğini ve kimyasal madde ve ekipmanlar ile bu maddelerin Sözleşmece yasaklanmayan amaçlarla kullanılması ve geliştirilmesi ile ilgili teknik bilgi alışverişini destekler ve bunu yanı sıra,
- 6) KSYÖ ve BM Sözleşmenin amacı ve uygulanmasına dair herhangi bir mesele hakkında işbirliği içerisinde hareket ederler.

Ayrıca KSYÖ, KSS hükümleri ve BM Antlaşmasında yer alan yükümlülükler uyarınca talep edildiğinde veya diğer durumlarda kendi görev alanıyla ilgili olarak BM Genel Kurulu'na ve Güvenlik Konseyi'ne gerekli tüm bilgi ve desteği sunmak zorundadır⁴²⁹. KSYÖ ve BM ortak görev alanlarına ilişkin olarak resmi bilgilerin, yayınların ve raporların paylaşımı ile özel raporlar ve çalışmalar oluşturulmasına

⁴²⁹ **TABASSI**, s. 685, Agreement Concerning the Relationship Between OPCW and UN, Article 3.

katkı sağlarlar⁴³⁰. Bu ve benzeri amaçlarla BM Genel Sekreterliği ve KSYÖ Teknik Sekreteryası Genel Sekreterin ve Genel Direktörün önderliğinde yakın işbirliği içerisinde hareket etmektedir⁴³¹.

V. BM-KSYÖ SURIYE ORTAK MİSYONU

18 Temmuz 2012 tarihinde KSYÖ tarafından yapılan basın açıklamasında özetle; Suriye'nin o tarihlerde KSS'ye taraf olmaması ve bu nedenle Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması veya Kullanılmasının Yasaklanmasına ilişkin herhangi bir yükümlülük üstlenmemiş olması gerekçesiyle Örgütün Suriye'de bulunması muhtemel kimyasal silahlara ilişkin gerekli soruşturmaları yapma ve doğrulama faaliyetlerinde bulunma yetkisinin ve imkânının olmadığı vurgulanmıştır. İlgili açıklamada ayrıca “KSYÖ başından itibaren Suriye'nin içinde bulunduğu durumu takip etmektedir. Bu süreçte Örgüt pek çok defa içerisinde sinir ajanlarının da bulunduğu pek çok kimyasal silahın Suriye'de bulunduğu haberlerini almıştır. Ancak uluslararası alanda kimyasal silahların denetiminden sorumlu bir örgüt konumundaki KSYÖ bu tür haberlerin doğrulanması için gereken fiziki denetim ve soruşturmayı Suriye'nin KSS'ye taraf olmaması nedeniyle gerçekleştirememiştir. Bu nedenle KSYÖ, Suriye'deki kimyasal silahlarla ilgili somut bilgi ve araştırmalardan yoksun olarak herhangi bir yorum yapma yoluna gitmemiştir. Bu noktada KSYÖ'nün KSS'ye taraf olmayan devletler açısından tutumu Suriye içinde geçerlidir. Nitekim bu tür durumlarda KSYÖ'nün yetkisi dünyanın herhangi bir yerinde var olduğu iddia edilen kimyasal silahlardan ötürü duyduğu kaygıları belirtmek ve bu yönde gerekli tedbirlerin alınması için uluslararası girişimlerde bulunmakla sınırlıdır” ifadesinin yanı sıra ayrıca Suriye'nin o tarihlerde, her ne kadar KSS'ye taraf olmasa da Boğucu, Zehirleyici ve Diğer Gazlar ile Bakteriyolojik Metotların Kullanılmasının Yasaklanmasına İlişkin 1925 Tarihli Cenevre Protokolüne taraf olduğu belirtilerek, söz konusu Protokolü Suriye yönetiminin 1968 yılında “İsrail'in tanınması anlamına gelmeyeceği” çekincesine bağlı olarak onayladığı ve bu Protokol ile gerek saldırı gerekse misilleme amaçlı olarak herhangi bir devlete karşı kimyasal silah kullanmayacağı taahhüdünde bulunduğu belirtilmiştir⁴³².

⁴³⁰ TABASSI, s. 685, Agreement Concerning the Relationship Between OPCW and UN, Article 4.

⁴³¹ TABASSI, s. 685, Agreement Concerning the Relationship Between OPCW and UN, Article 5.

⁴³² www.opcw.org, Declaration on 18 July 2013. Erişim Tarihi: 05.12.2013.

KSYÖ, uzun yıllardır Suriye yönetimine KSS'ye taraf olması yolunda gereken her türlü teknik desteği sağlama teklifinde bulunmuştur. Ancak bu girişimlerden hiçbirine olumlu bir yanıt alınmamıştır. Son olarak Aralık 2012 tarihinde KSYÖ Genel Direktörü Ahmet ÜZÜMCÜ Suriye Dış İşleri Bakanı Walid Al-Moualem'e bir mektup göndererek, Suriye yönetiminin artık daha fazla vakit kaybetmeden KSS'ye taraf olması gerektiğine işaret etmiştir. Genel Direktör ÜZÜMCÜ söz konusu mektubunda ayrıca, herhangi bir devlet tarafından muhtemel bir kimyasal silah kullanımının evrensel düzeyde bir tepki ve nefretle karşılık bulacağına, Suriye yönetiminin zaten 1925 Cenevre Protokolüne taraf olmasından dolayı bu evrensel normu kabul ettiğine işaret etmiştir. Suriye yönetimi ise Dış İşleri Bakanı Al-Moualem aracılığıyla KSYÖ'nün söz konusu mektubuna cevap olarak; Suriye'nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarla üstlendiği uluslararası yükümlülükleri riayet edeceğini ve Suriye Arap Cumhuriyetinin her ne durumda olursa olsun kimyasal silah kullanma yoluna gitmeyeceğini bildirmiştir⁴³³.

Suriye'deki şiddetin yaygınlaştığı ve bu nedenle Suriye'deki yönetimin üzerinde her geçen gün daha da fazla uluslararası baskı hissettiği dönemlerde KSYÖ Genel Direktörü Ahmet Üzümcü, 12 Eylül 2013 tarihinde Suriye Dış İşleri Bakanı Al-Moualem'den yeni bir mektup almıştır. Söz konusu mektupta Suriye yönetiminin KSS'ye taraf olmayı kabul ettiği belirtilmiştir. Bu gelişme üzerine Suriyeli Bakan Yardımcısı Faisal Mekdad KSYÖ Genel Direktörü ÜZÜMCÜ'den, Suriye'nin KSS'ye taraf olabilmesi için gereken teknik desteğin sağlanması talebinde bulunmuştur. KSYÖ Genel Direktörü Üzümcü ise Suriyeli Dış İşleri Bakan Yardımcısına cevaben, Suriye'nin KSS'ye taraf olmak için yaptığı başvurunun Örgütün karar merci olan Taraf Devletler Konferansı'nda görüşüleceğini ve buradan çıkacak sonucun da olumlu olmasını umduğunu belirtmiştir.

Bu gelişmelerden ardından 3 Ekim 2013 tarihinde KSYÖ Yürütme Konseyi toplanmıştır. Yürütme Konseyi toplantısının ardından KSYÖ ve BM'nin yayınladığı ortak basın bildirisinde KSYÖ Genel Direktörü Üzümcü; 21 Eylül 2013 tarihinde Suriye'nin kimyasal programını KSYÖ Teknik Sekreteriyasına bildirmeyi kabul ettiğini ve 8 Ekim 2013 tarihinde yapılacak 74. Yürütme Konseyi Toplantısında da

⁴³³ <http://www.opcw.org/news-room/syria-and-the-opcw/>, Erişim Tarihi: 24.04.2014.

taraf devletlere buna ilişkin bir sunumun yapılacağını bildirmiştir⁴³⁴. Aslında bu tarihe kadar meşruiyetini çoktan yitirmiş olan Suriye yönetimine karşı, Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle gerçekleşmeyen uluslararası müdahale ve yaptırımlar, Suriye'nin KSS'ye taraf hale gelmesiyle birlikte tamamen rafa kalkmış olacaktır. Öyle ki uluslararası toplum üyeleri, meşruiyetini yitirmiş bir yönetim ile yeniden masaya oturarak, ona bir anlamda uluslararası açıdan bir meşruiyet kazandırmıştır. Bununla beraber Suriye'nin KSS'ye taraf olmasının bazı olumlu sonuçları da bulunmaktadır. Bunlar ise başta Suriye'de bulunan ve kimyasal silah üretme kapasitesine sahip tesislerin KSYÖ aracılığıyla artık daha sıkı denetlenmesi imkânının ortaya çıkması ve Suriye'de bulunan kimyasal silahların aşamalı olarak imha edilmesi süreçlerine başlanmasıdır.

Bu aşamada ilk olarak KSYÖ uzmanları nezaretinde, Suriye'nin beyan ettiği doldurulmamış kimyasal silahlar ile kimyasal silah üretim tesislerinin imhası gerçekleştirilmiştir. KSYÖ'den yapılan açıklama da yıkım işlemlerinin daha önce güvenlik gerekçesiyle girilemeyen Humus kenti yakınlarında gerçekleştirildiği bildirilmiştir. Ayrıca, KSYÖ uzmanları tarafından yapılan incelemeler sonucunda ise Suriye Ordusu'nun 600 tondan fazlasını bir kaç noktada bir araya getirdiği kimyasalların, 30 tonu dışındakilerin zehirli gazlardan oluştuğu, diğerlerinin ise karıştırılması gereken ayrı ayrı maddelerden oluştuğu bildirilmiştir. Zehirli gazlar arasında hardal gazı, sarin gazı ve VX tipi sinir gazların, bir bölümünün kullanıma hazır halde bulunmaması ise 2013 yılının Nobel Ödülü Sahibi KSYÖ'nün işini biraz olsun kolaylaştırmıştır.

Son varılan aşamada Örgüt halen Suriye'de bulunan ve büyük tehlike arz eden yaklaşık 500 ton civarındaki daha çok sarin, hardal ve sinir gazlarından oluşan kimyasalların imha işlemine ilişkin bir plan kabul etmiştir. KSYÖ Yürütme Konseyi'ne sunulan plana göre söz konusu kimyasallar, öncelikle zırhlı araçlarla Suriye'nin Lazkiye Limanı'ndaki depolara yerleştirilecek, buradan Danimarka ve Norveç'in temin edeceği gemilerle güvenli bir şekilde İtalya'daki bir limana taşınacak ve en son olarak ise, ABD donanmasına ait bir gemiye yüklenecek açık

⁴³⁴ <http://www.opcw.org/news/article/syrias-accession-to-the-chemical-weapons-convention-enters-into-force/>, Erişim Tarihi: 24.04.2014.

denizde “nötralize” edilecektir. KSYÖ ayrıca ABD'nin bu işlem için finansman ve teknoloji yardımında bulunacağını da açıklamıştır. Önerilen "hidroliz" adlı yöntemle, kimyasalların suyla güvenli düzeylere kadar seyreltileceği seygar bir donanım kullanılarak gerçekleştirilmesi planlanmıştır⁴³⁵.

Suriye'nin sahip olduğu hassas kimyasalların bu şekilde en geç 31 Aralık 2013, diğerlerinin ise 5 Şubat 2014 tarihine kadar güvenli bir şekilde ülke dışına çıkarılmasını öngören KSYÖ, imha işleminin ise en geç 2014 Haziran ayı sonuna kadar tamamlanmasını öngörmüştür. Bunun için bir fon oluşturan KSYÖ ilk etapta imha işleminin 35-40 milyon avroya mal olacağını tahmin etmektedir.

KSYÖ'nün hesaplamalarına göre denizdeki imha işleminden sonra Suriye'de kalacak kimyasal madde miktarı 800 ton civarında olacaktır. Örgütün hazırladığı imha planında ise ikincil derecede tehlikeli olan bu kimyasal maddelerin ise açılacak bir ihaleyle bu kez bu alanda faaliyet gösteren özel sektörler aracılığıyla etkisiz hale getirilmesi planlanmaktadır. Ancak hiçbir ülke henüz Suriye'nin kimyasal silahlarını kendi topraklarında imha etmek üzere istekte bulunmamıştır.

Birinci derecede tehlike arz eden kimyasal silahların nötralizasyonu işleminin ardından toplamda yaklaşık 7,7 milyon litre atık sunun ortaya çıkacağı, bu atığın ise 4 bin konteynerde muhafaza edileceği planlanmaktadır. Ancak bu konteynerlerin daha sonra ne yapılacağı sorusu ise halen netlik kazanmamıştır. Keza bu durum, söz konusu konteynerlerin açık denize veya toprak altına gömüleceği endişelerine yol açmaktadır. Bu ise başka bir çevresel felaketin meydana gelmesi tehlikesine işaret etmektedir.

KSYÖ'nün en üst düzey karar merci olan Taraf Devletler Konferansı'nda açıklamalarda bulunan Suriye Dış İşleri Bakan Yardımcısı Faisal Mekdad; öncelikle ülkesinde gerçekleşen kimyasal silah saldırılarının, muhalifler tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiş ve akabinde ülkesindeki kimyasal silahların imhası ile ilgili olarak uluslararası toplumun maddi olarak ve ekipman desteği gibi konularda yeterince desteği vermemesi durumunda bu sürecin başarısız olabileceği uyarısında

⁴³⁵ <http://www.opcw.org/news/article/syria-submits-its-initial-declaration-and-a-general-plan-of-destruction-of-its-chemical-weapons-pro/>, Erişim Tarihi: 24.04.2014.

bulunmuştur. Mekdad ilk etapta, kimyasal silahların ülke dışına çıkarılabilmesi için ise zırhlı araçlar ile maddi kaynağa ihtiyaçlarının olduğunu belirtmiştir⁴³⁶.

SONUÇ

Sanayi devrimi sonucu görülen bilimsel ve teknolojik gelişme insan hayatını kolaylaştıran pek çok olumlu etkinin yanı sıra pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzlukların başında silah sanayinde görülen hızlı dönüşüm gelmektedir. Bu süreç içerisinde konvansiyonel silahların yanı sıra kimyasal silahları da içine alan bir kitle imha silahları endüstrisi gelişmiştir. Ancak uluslararası toplum üyeleri I. Dünya Savaşında kitle imha silahlarının kullanılması sonucu ortaya çıkan vahşet tablosuyla yüzleşinceye kadar, bu tehlikeli gidişata uzunca bir müddet sessiz kalmışlardır.

Bir kitle imha silahı türü olan kimyasal silahlar hedef gözetmeksizin binlerce kişiyi öldürme kapasitesine sahiptirler. 1925 Cenevre Protokolü ile ilk kez kimyasal silahların bu denli tehlikeli olduklarının farkına varılarak, bu silahlara ilişkin uluslararası nitelikli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. 1925 Cenevre Protokolü'nün imzalanmasının ardından başlayan kimyasal silahların önlenmesine yönelik çabalar yüzyılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Kimyasal silahların önlenmesine yönelik bu süreç içerisinde varılan en son noktayı ifade eden KSS'nin önsözünde şu ifadeler yer verilmiştir: “Bütün insanlığın yararına 1925 Cenevre Protokolü'nde öngörülen yükümlülükleri tamamlayıcı nitelikteki iş bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasıyla beraber kimyasal silahların kullanılması ihtimalinin tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmıştır⁴³⁷.”

Silahlı çatışmalarda kullanılan kimyasal silah türleri içerisinde en bilineni Sinir Ajanları (Nerve Agents)'dır. Sarin, VX ve Hardal Gazları ise dünyada en çok kullanılan kimyasal silahlar arasında yer almaktadır. Sinir Ajanları, sinir sistemine

⁴³⁶ <http://www.opcw.org/news-room/syria-and-the-opcw/>, Erişim Tarihi: 24.04.2014.

⁴³⁷ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 07.04.2014

etki ederek solunumu engeller ve ölüme yol açarlar. Deriyi kabartan maddeler ise derinin yoğun bir şekilde kabarmasına neden olarak aynı etkiyi gösterirler⁴³⁸.

KSS hükümlerinin uygulanması noktasında taraf devletlere yol gösterme ve taraf devletlerin Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini denetleme amacıyla kurulan Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ) toksik (zehirli) kimyasal silah türlerini 9 farklı grupta sınıflandırmıştır. Bunlar; Boğucu Ajanlar, Deriyi Kabartan Ajanlar, Kan Ajanları, Sinir Ajanları, İsyancı Kontrol Ajanları, Potansiyel Kimyasal Silah Ajanları, Hardal Gazları, Psikomimetik Ajanlar ve Toksinler'dir⁴³⁹.

Modern anlamda ilk kimyasal silah I. Dünya Savaşı sırasında Belçika'nın Flaman Bölgesinin Ypres yerleşiminde kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı boyunca kimyasal silah kullanımı sonucu ise yaklaşık 1.3 milyon insan yaşamını yitirmiştir. Kimyasal silahların ilk kez kullanıldığı I. Dünya Savaşından günümüze kadarki süreçte bu sayıya 1 milyondan fazla kişi daha eklenmiştir. Ortaya çıkan bu ağır tablo karşısında uluslararası toplum üyeleri ilk kez 1925 yılında toplanan Cenevre Konferansı'nda "zehirli, boğucu ve diğer gazların bir savaş metodu olarak kullanımını yasaklayan" Cenevre Protokolü'nü imzalamışlardır⁴⁴⁰. Bu Protokolün imzalanmasının ardından uluslararası toplumda yapılan hukuki değerlendirmelerde; "kullanıldıkları alanda hedef gözetmeksizin etki gösteren tüm kitle imha silahı türlerine yalnız devletlerarası çatışmalarda değil iç çatışmalar sırasında da başvurmanın yasaklanması gerektiği" sonucuna varılmıştır⁴⁴¹.

1925 Cenevre Protokolü'nün getirdiği yasaklara rağmen II. Dünya Savaşına kadarki süreçte dünyanın çeşitli bölgelerinde kimyasal silah kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin İtalya Etiyopya'ya karşı 1935 yılında, Japonya Çin'e karşı 1930'ların sonlarında bu tür silahlara sıklıkla başvurmuştur. Her ne kadar II. Dünya Savaşı sırasında kimyasal silah kullanıldığına dair somut bir veri bulunmasa da, savaşın ardından başlayan Soğuk Savaş Döneminde en son 1980 yılında Irak'ın

⁴³⁸ **KENYON / FEAKES**, s. 6.

⁴³⁹ <http://www.opcw.org/about-chemical-weapons/types-of-chemical-agent/>, Erişim Tarihi: 08.04.2014.

⁴⁴⁰ **DINSTEIN**, s. 74.

⁴⁴¹ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 07.04.2014.

İran'a ve yerel Kürt nüfusuna karşı gerçekleştirdiği kimyasal saldırılar ile 1995 yılında Japonya'da terörist Aum Shrinko örgütünün Sarin gazıyla Tokyo metrosuna düzenlediği kimyasal saldırı kayıtlara geçmiştir⁴⁴².

Milletler Cemiyeti Misakı, “*savaş tehdidine karşı müşterek güvenlik*” anlayışı temelinde 1919 yılında hazırlanmıştır. ABD, Başkan Woodrow Nilson döneminde Misaka destek vermiş ancak daha sonra yabancı devletlerdeki karışıklıkları bahane ederek Misakanın 16. maddesindeki; “Misaka üye devletler birbirlerinin bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterirler” hükmüne itiraz ederek Misakı hiç onaylamamıştır⁴⁴³. Böylece ABD gibi önemli bir güçten yoksun olarak varlığını 1946 yılına kadar sürdüren Milletler Cemiyeti, II. Dünya Savaşının çıkmasını engelleyememiştir. Bugün ise Milletler Cemiyeti'nin halefi olan BM'nin ve özellikle Örgütün milletlerarası barış ve güvenliği sağlamak ve korumakla görevli olan organının (Güvenlik Konseyi) yapısındaki aksaklıklar göz önüne alındığında, bir gün III. Dünya Savaşı'nın çıkmayacağını söylemek mümkün değildir.

Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üye ülkeli yapısı ve bu ülkelerin veto yetkileri, Afrika, Filistin, Irak, Myanmar ve en son Suriye'de yaşanan insanlık dramlarının sona erdirilememesinin en önemli nedenidir. Ayrıca 2014 yılında Kırım örneğinde de açıkça görüldüğü üzere, daimi üye devletlerin karşı karşıya geldikleri durumlarda Konseyin karar alamaz hale gelmesi ve bu nedenle veto yetkisine sahip devletlerden herhangi birine karşı gerektiğinde uluslararası bir yaptırımın uygulanamaması gelecekte bu büyük güçler arasında oluşacak bir kıvılcımın büyümesine neden olabilecektir.

Dünya barışını tehdit eden sorunlardan birisi de silahlanmadır. Nitekim silahlanma sorunu, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ile birlikte içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu kapsamda tıpkı nükleer ve biyolojik silahlar gibi kimyasal silahlar da, etki alanları ve kullanıldıklarında hedef gözetmeksizin ağır kayıplara yol açmaları nedeniyle kitle imha silahları kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşından önce bu tür silahlara genellikle uluslararası çatışmalar sırasında başvurulmakta iken bu durum II. Dünya Savaşından

⁴⁴² <http://www.cfr.org/japan/aum-shinrikyo/p9238>, Erişim Tarihi: 08.04.2014.

⁴⁴³ SOLIS, s. 76.

sonra tersine dönmüştür. Örneğin 1963-1967 arasında Yemen’de gerçekleştirilen kimyasal katliam⁴⁴⁴, İran/Irak Savaşı sırasında Irak yönetiminin İran’a yardım ettikleri gerekçesiyle kendi ülkesindeki Kürt unsurlara yönelik gerçekleştirdiği kimyasal katliam (Halepçe Katliamı) ve son olarak Suriye’deki iç savaş sırasında gerçekleştirilen kimyasal katliam (Ghouta Katliamı) günümüzde ayaklanma veya iç savaş durumlarında devletlerin kendi halklarına karşı dahi bu tür silahları kullanmaktan çekinmediklerinin bir ispatıdır.

Milletler Cemiyeti tarafından ilki 1932-1934 tarihleri arasında düzenlenen Dünya Silahlanmayı Sınırlama ve Azaltma Konferansı’nda (Dünya Silahsızlanma Konferansı) hangi silahların savunma, hangilerinin saldırı amaçlı kullanılacağı üzerinde uzlaşılammıştır. Bunun yanı sıra o dönem özellikle Fransa ve Almanya arasındaki kutuplaşma nedeniyle bu konferans başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşının patlak vermesiyle dağılan Milletler Cemiyetinin başlatmış olduğu bu süreç daha sonra Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında Silahsızlanma Konferansı adıyla devam etmiştir⁴⁴⁵.

Silahsızlanma Konferansı sürecinde 1972 yılına gelindiğinde Biyolojik Silahlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu gelişmenin ardından Konferansta kimyasal silahlara ilişkin olarak da ayrı bir sözleşmenin oluşturulması kararı alınmış ve bu amaçla Konferansa bağlı olarak faaliyet gösterecek olan Kimyasal Silahlar Komitesi oluşturulmuştur. Kimyasal Silahlar Komitesi’nin kurulmasıyla birlikte başlayan Kimyasal Silahlar Sözleşmesi’ne (KSS) ilişkin müzakere süreci ancak 20 yılı aşkın bir sürenin sonunda tamamlanabilmiştir. 1990 yılında Komite tarafından Silahsızlanma Konferansı’na sunulan KSS’ye ilişkin taslak Konferansta kabul edilmiş ve Sözleşme 13-15 Ocak 1993 tarihleri arasında Paris’te imzalanmıştır⁴⁴⁶. KSS, Sözleşmeyi onaylayan 65. ülke olan Macaristan’ın onay belgelerini BM Genel

⁴⁴⁴ WHO; Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, Geneva, 2004, s. 13.

⁴⁴⁵ <http://libraryresources.unog.ch/content.php?pid=292944&sid=2405028>, Erişim Tarihi: 11.04.2014.

⁴⁴⁶ TABASSI, s. 1.

Sekreterliği'ne teslim etmesinin ardından (31 Ekim 1996) 180 gün sonra (29 Nisan 1997 tarihinde) yürürlüğe girmiştir⁴⁴⁷.

KSS uyarınca taraf devletlerin kimyasal silah geliştirmeleri, üretmeleri, stoklamaları, edinmeleri, toksik kimyasalları, mühimmatı ve bunları kullanmaya yarayan diğer ekipmanı transfer etmeleri yasaklanmıştır. Sözleşme kapsamında toksik kimyasalların tanımı şu şekilde yapılmaktadır; “kimyasal etkileri sonucunda insan ve hayvan hayatı üzerinde ölüme, geçici ve kalıcı yaralanmalara neden olan kimyasal maddeler toksik kimyasallardır.” Sözleşmede ayrıca toksik kimyasalların üretiminde kullanılan hammaddelere de yasak getirilmiştir⁴⁴⁸.

2014 tarihi itibarıyla KSS'yi imzalayan ülke sayısı 192'dir. Ancak Sözleşmeyi imzalayan ülkelerden İsrail ve Myanmar henüz Sözleşmeyi onaylamadıklarından KSS bu ülkeler bakımından yürürlükte değildir. Son olarak Suriye'nin de katılımıyla Sözleşmeye taraf olan ve Sözleşme uyarınca kurulan Örgüte (KSYÖ) üye olan devlet sayısı 190'a ulaşmıştır⁴⁴⁹. Bu sayı dünya üzerindeki devletlerin yaklaşık %90'ına tekabül etmektedir.

Dünya genelinde kimyasal silahların imhasına ilişkin süreci yürütmekle görevli olan KSYÖ, bu kapsamda kendisine taraf devletler tarafından önceden bildirilen kimyasal silahlar ile tesislere ilişkin bilgileri denetçileri aracılığıyla doğrulamaktadır. KSYÖ verilerine göre 2013 yılı itibarıyla küresel kimyasal silah stoğunun %81'ini oluşturan 71.196 metrik ton kimyasal madde imha edilmiştir. İmha edilen kimyasal silahların haricinde halen kullanıma hazır halde bulunan kimyasal silah stoklarının önemli bir kısmı Sözleşme hükümlerine aykırı bir biçimde Sözleşmeye taraf olan iki ülkenin elinde bulunmaktadır. Bu kapsamda söz konusu bu iki ülke Sözleşmece getirilen “üye ülkelerin elinde bulunan tüm kimyasal silahları 10 yıl içerisinde imha etme yükümlülüğüne” uymamaktadır⁴⁵⁰. Her iki ülke de bunun gerekçesi olarak imha sürecinin karmaşıklığı ile çevresel riskleri göstermekte ve sürenin kendileri için

⁴⁴⁷ KSS madde 21 paragraf 1; **KENYON / FEAKES**, s. 1,
⁴⁴⁸ http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/, Erişim Tarihi: 07.04.2014.
⁴⁴⁹ <http://www.opcw.org/about-opcw/member-states/>, Erişim Tarihi: 16.04.2014.
⁴⁵⁰ KSS madde 5 paragraf 8, <http://www.opcw.org/chemical-weaponsconvention/articles/article-v-chemical-weapons-production-facilities/>, Erişim Tarihi: 11.04.2014.

sürekli uzatılmasını talep etmektedir. Ancak buna rağmen örneğin ABD bugüne kadar Örgüte bildirmiş olduğu yaklaşık 31.000 metrik ton kimyasal silahın %90'ını, Rusya ise bildirmiş olduğu 41.000 metrik ton kimyasal silahın %57'sini imha etmiş durumdadır⁴⁵¹.

KSYÖ bugüne kadar 86 ülkede 2.600 civarında denetim gerçekleştirmiştir. Bu denetimlerin 1.800'e yakını kimyasal tesislerde yapılan denetimlerdir. Örgütün en son denetim gerçekleştirdiği ülkeler arasında Suriye özel bir öneme sahiptir. Nitekim 15 Mart 2011'de başlayan ve Nisan 2011'de ülke geneline yayılan gösteriler sırasında güvenlik güçlerinin göstericiler üzerine ateş açması sonucu ülkede ölü sayısı giderek artmış ve ülke bir iç savaşa sürüklenmiştir. Suriye'de yaşanan drama uzunca bir müddet sessiz kalan uluslararası toplum üyeleri 21 Ağustos 2013 tarihinde Başkent Şam yakınlarındaki Ghouta kasabasında kimyasal silah kullanıldığına ilişkin haberlerinin gelmesi üzerine harekete geçmiştir. Bu olaydan sonra başta Türkiye ve ABD olmak üzere BM üyesi birçok devlet BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla Suriye'ye müdahale çağrısında bulunmuştur. Ancak bu girişim, Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin'in vetosuyla karşılaşmıştır. Bunun üzerine ABD Başkanı Barack Obama, ülkesinin Suriye'ye yönelik bir hava harekâtı düzenleme yolunda olduğunu ancak bunun için Kongre'nin de onayını almak istediğini açıklamıştır. Ancak Başkan Obama'nın bu açıklamasına rağmen ne Amerikan kamuoyu ne de Kongre Suriye'ye yönelik olası bir harekâta sıcak bakmıştır. Bunun üzerine durumdan istifade eden Rusya ABD'ye, Suriye'nin o tarihe kadar imzalamadığı Sözleşmeye taraf olmaya zorlanması ve Suriye'nin elinde bulunan tüm kimyasal silahların KSYÖ aracılığıyla imha edilmesi için bir çağrıda bulunmuştur. Bu görüşte birleşen ABD ve Rusya'nın baskısıyla zaten önünde başka bir çıkış yolu bulunmayan Suriye yönetimi 14 Eylül 2013 tarihinde KSS'yi imzalamış ve Sözleşme bu tarihten bir ay sonra ise Suriye açısından yürürlüğe girmiştir. Bu gelişmenin ardından 27 Eylül 2013 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 2118 sayılı karar ile Suriye'nin kimyasal silahlarının imhası süreci desteklenmiştir⁴⁵².

⁴⁵¹ **TABASSI**, s. 210-223.

⁴⁵² [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118(2013)), Erişim Tarihi: 08.04.2014.

KSS 21. yüzyılın kimyasal silahların sonsuza dek ortadan kalkacağı bir yüzyıl olması arzusuyla ortaya konulmuş bir uluslararası sözleşmedir. Bu kritik amaç doğrultusunda Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak adına bundan önceki silahlı savaşlara dair Sözleşmelerden farklı olarak bir de uygulama ve denetim mekanizması oluşturulmuştur⁴⁵³. Kimyasal silahların geliştirilmesi, üretilmesi, stoklanması ve kullanımının yasaklanması ile bunların imhasını düzenleyen KSS ile Sözleşme hükümlerine uygunluğu denetleyen KSYÖ'nün dünya barışı ve huzurunun sağlanması noktasında üstlendiği rol açıktır.

KSYÖ'nün dünya barışı ve huzurunun sağlanması noktasında üstlendiği rolün önemi "BM-KSYÖ Suriye Ortak Misiyonu" ile daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ayrıca daha önce Türkiye'nin N.A.T.O. Daimi Temsilciliği ile Tel-Aviv Büyükelçiliği gibi önemli görevlerde bulunan Büyükelçi Ahmet Üzümcü'nün KSYÖ Genel Direktörü olmasının ardından Örgütün "kimyasal silahları yok etmeye yönelik kapsamlı çabalarından ötürü" 2013 yılı Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmesi de Örgütün uluslararası silahlı savaş alanlarında üstlendiği rolün bir tezahürüdür⁴⁵⁴. Ödülü KSYÖ adına Genel Direktör Ahmet ÜZÜMCÜ almıştır⁴⁵⁵.

⁴⁵³

TABASSI, s.1.

⁴⁵⁴

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2013/, Erişim Tarihi: 24.04.2014.

⁴⁵⁵

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2013/, Erişim Tarihi: 08.04.2014.

EKLER

EK 1: Kimyasal Silahlar (Kimyasallar Eki)

LİSTE 1 (SCHEDULE 1)

A. Toksik Kimyasallar

		Kayıt Numaraları (CAS Registry number)
(1)	O-Alkyl (\leq C10, incl. cycloalkyl) alkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr)-phosphonofluoridates	
e.g. Sarin:	O-Isopropyl methylphosphonofluoridate	(107-44-8)
Soman:	O-Pinacolyl methylphosphonofluoridate	(96-64-0)
(2)	O-Alkyl (\leq C10, incl. cycloalkyl) N,N-dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) phosphoramidocyanidates	
e.g. Tabun:	O-Ethyl N,N-dimethyl phosphoramidocyanidate	(77-81-6)
(3)	O-Alkyl (H or \leq C10, incl. cycloalkyl) S-2-dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr)-aminoethyl alkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) phosphonothiolates and corresponding alkylated or protonated salts	
e.g. VX:	O-Ethyl S-2-diisopropylaminoethyl methyl phosphonothiolate	(50782-69-9)
(4)	Sulfur mustards:	
	2-Chloroethylchloromethylsulfide	(2625-76-5)
	Mustard gas: Bis(2-chloroethyl)sulfide	(505-60-2)
	Bis(2-chloroethylthio)methane	(63869-13-6)
	Sesquimustard: 1,2-Bis(2-chloroethylthio)ethane	(3563-36-8)
	1,3-Bis(2-chloroethylthio)-n-propane	(63905-10-2)
	1,4-Bis(2-chloroethylthio)-n-butane	(142868-93-7)
	1,5-Bis(2-chloroethylthio)-n-pentane	(142868-94-8)
	Bis(2-chloroethylthiomethyl)ether	(63918-90-1)
	O-Mustard: Bis(2-chloroethylthioethyl)ether	(63918-89-8)
(5)	Lewisites:	
	Lewisite 1: 2-Chlorovinylidichloroarsine	(541-25-3)
	Lewisite 2: Bis(2-chlorovinyl)chloroarsine	(40334-69-8)

		Kayıt Numaraları (CAS Registry number)
	Lewisite 3: Tris(2-chlorovinyl)arsine	(40334-70-1)
(6)	Nitrogen mustards:	
	HN1: Bis(2-chloroethyl)ethylamine	(538-07-8)
	HN2: Bis(2-chloroethyl)methylamine	(51-75-2)
	HN3: Tris(2-chloroethyl)amine	(555-77-1)
(7)	Saxitoxin	(35523-89-8)
(8)	Ricin	(9009-86-3)

B. Öncülleri

		Kayıt Numaraları (CAS Registry number)
(9)	Alkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) phosphonyldifluorides	
e.g. DF:	Methylphosphonyldifluoride	(676-99-3)
(10)	O-Alkyl (H or ≤C10, incl. cycloalkyl) O-2-alkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr)-aminoethyl alkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) phosphonites and corresponding alkylated or protonated salts	
e.g. QL:	O-Ethyl O-2-diisopropylaminoethyl methylphosphonite	(57856-11-8)
(11)	Chlorosarin: O-Isopropyl methylphosphonochloridate	(1445-76-7)
(12)	Chlorosoman: O-Pinacolyl methylphosphonochloridate	(7040-57-5)

LİSTE 2 (SCHEDULE 2)

A. Toksik Kimyasallar

		Kayıt Numaraları (CAS Registry number)
(1)	Amiton: O,O-Diethyl S-[2-(diethylamino)ethyl] phosphorothiolate	(78-53-5)
	and corresponding alkylated or protonated salts	

(2)	PFIB: 1,1,3,3,3-Pentafluoro-2-(trifluoromethyl)-1-propene	(382-21-8)
(3)	BZ: 3-Quinuclidinyl benzilate (*)	(6581-06-2)

B. Öncülleri

		Kayıt Numaraları (CAS Registry number)
(4)	Chemicals, except for those listed in Schedule 1, containing a phosphorus atom to which is bonded one methyl, ethyl or propyl (normal or iso) group but not further carbon atoms,	
e.g	Methylphosphonyl dichloride	(676-97-1)
	Dimethyl methylphosphonate	(756-79-6)
Exemption: Fonofos:	O-Ethyl S-phenyl ethylphosphonothiothionate	(944-22-9)
(5)	N,N-Dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) phosphoramidic dihalides	
(6)	Dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) N,N-dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr)-phosphoramidates	
(7)	Arsenic trichloride	(7784-34-1)
(8)	2,2-Diphenyl-2-hydroxyacetic acid	(76-93-7)
(9)	Quinuclidin-3-ol	(1619-34-7)
(10)	N,N-Dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) aminoethyl-2-chlorides and corresponding protonated salts	
(11)	N,N-Dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) aminoethane-2-ols and corresponding protonated salts	
Exemptions:	N,N-Dimethylaminoethanol	(108-01-0)
	and corresponding protonated salts	
	N,N-Diethylaminoethanol	(100-37-8)
	and corresponding protonated salts	
(12)	N,N-Dialkyl (Me, Et, n-Pr or i-Pr) aminoethane-2-thiols and corresponding protonated salts	
(13)	Thiodiglycol: Bis(2-hydroxyethyl)sulfide	(111-48-8)
(14)	Pinacolyl alcohol: 3,3-Dimethylbutan-2-ol	(464-07-3)

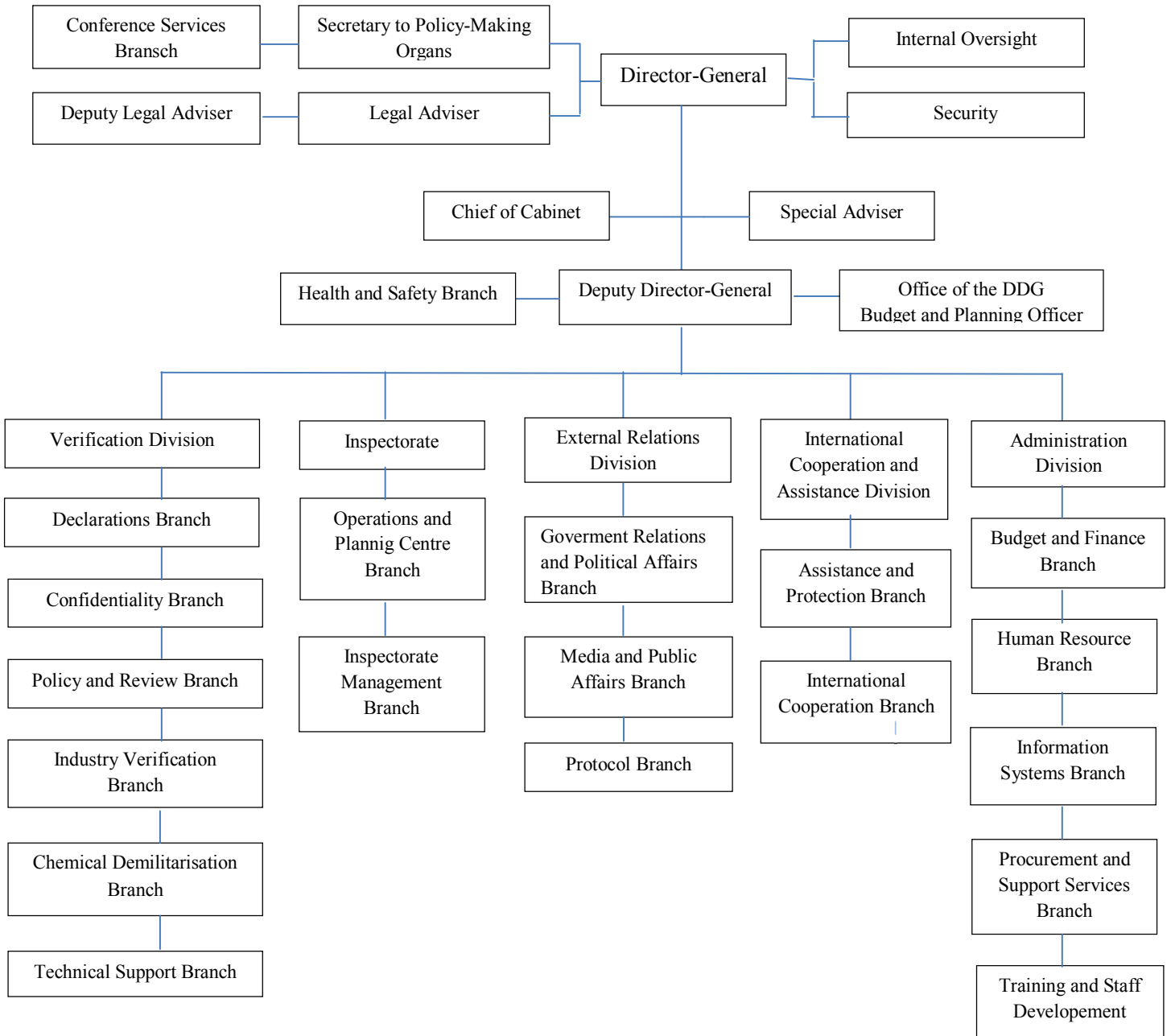
Liste 3 (Schedule 3)**A. Toksik Kimyasallar**

	(CAS Registry number)
(1) Phosgene: Carbonyl dichloride	(75-44-5)
(2) Cyanogen chloride	(506-77-4)
(3) Hydrogen cyanide	(74-90-8)
(4) Chloropicrin: Trichloronitromethane	(76-06-2)

B. Öncüller

	(CAS Registry number)
(5) Phosphorus oxychloride	(10025-87-3)
(6) Phosphorus trichloride	(7719-12-2)
(7) Phosphorus pentachloride	(10026-13-8)
(8) Trimethyl phosphite	(121-45-9)
(9) Triethyl phosphite	(122-52-1)
(10) Dimethyl phosphite	(868-85-9)
(11) Diethyl phosphite	(762-04-9)
(12) Sulfur monochloride	(10025-67-9)
(13) Sulfur dichloride	(10545-99-0)
(14) Thionyl chloride	(7719-09-7)
(15) Ethyldiethanolamine	(139-87-7)
(16) Methyldiethanolamine	(105-59-9)
(17) Triethanolamine	(102-71-6)

Technical Secretariat

KAYNAKLAR

ADAM Roberts / RICHARD Guelff, Documents on the Law of War, Oxford, 1982.

ALBERT De La Pradelle, La paix moderne: De La Haye à San Francisco, 1899-1945.

ALPKAYA Gökçen, Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara 2002.

ALSAN Zeki Mesud, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, AÜHFD, 1950, s. 46-57.
<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1950-07-03-04/AUHF-1950-07-03-04-Aslan.pdf>.

ALSAN Zeki Mesud, Silahsızlanma Problemi, Ankara 1953.

Amerika, Rusya, Libya ve Suriyenin Kimyasal Silahlar Karnesi:

http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/.

ARSLAN M. Yasin, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, TBB Dergisi, Sayı 79, Yıl 2008, s. 235-274.

AZARKAN Ezeli, Nuremberg’ten La Haye’e: Uluslararası Ceza Mahkemeleri, İstanbul 2003.

Bağlantısızlar Hareketi; <http://www.nam.gov.za/>.

BAŞAK Cengiz, Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar, Ankara 2003.

BELİK Mahmut R., Devletlerin Harp Salahiyetlerinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri, Birinci Cilt, İstanbul 1956.

Birinci Dünya Savaşı: <http://www.firstworldwar.com/bio/wilhelmii.htm>.

BM Cenevre Ofisi:

[http://www.unog.ch/80256EE600585943\(httpPages\)/4F0DEF093B4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943(httpPages)/4F0DEF093B4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument).

BM Genel Kurul Kararı:

47/39, document A/RES/47/39 tarih: 16 Aralık 1992.

Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya, Sovyet Rusya, Silahsızlanma Komitesi Konferansı, CCD/361, 28 Mart 1972.

BM Genel Sekreterliği Raporu:

[http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/75FEA5DCD568F02CC1257ABC003CCA6B/\\$file/Extract_UNSG-1969.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/75FEA5DCD568F02CC1257ABC003CCA6B/$file/Extract_UNSG-1969.pdf).

BM-KSYÖ Antlaşmasına İlişkin Metinler:

Resolution adopted by the General Assembly; Cooperation Between the United Nations and the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons, 7 September 2001, UN Resolution No:51/230, dated 22 May 1997, OPCW Conference of States Party Decision: C-IV/DEC.4, dated 2 July 1999.

Decision of OPCW Conference of State Parties; Relationship Agreement Between The United Nations and The OPCW, 17 May 2001.

http://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/CSP/C-VI/en/C-VI_DEC.5-EN.pdf,
[,http://www.opcw.org/about-opcw/un-opcw-relationship/#c262,](http://www.opcw.org/about-opcw/un-opcw-relationship/#c262)

BM Irak Özel Komisyonu Raporu (UNSCOM); İran tarafından Irak'ın savaşta kimyasal silah kullandığı iddiasını araştırmak üzere BM Genel Sekreteri tarafından görevlendirilen uzmanların raporu, S/16433, 26 Mart 1984.

BOTHE Michael / ROSAS Alan, The New Chemical Weapons Implementation and Prospects, Netherlands 1998.

Britannica Ansiklopedisi:

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/82413/Brussels-Treaty>.

BROWNLIE Ian, International Law and the Use of Force by States, London, 1963.

Brüksel Antlaşması: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/82413/Brussels-Treaty>.

CARPENTER Will, “ The Perspective of the Western chemical Industry” Shadows and Substance: The Chemical Weapons Convention, Ridgeway Series in International Security Studies, Boulder, USA 1993.

CCD (Conference of the Committee on Disarmament), (ENDC'nin halefi olan Silahsızlanma Komitesi Konferansıdır),

[https://disarmamentlibrary.un.org/UNODA/Library.nsf/a61ff5819c4381ee85256bc70068fa14/397fcedee550185285256bdd00664168/\\$FILE/A-32-27_Vol-II.pdf](https://disarmamentlibrary.un.org/UNODA/Library.nsf/a61ff5819c4381ee85256bc70068fa14/397fcedee550185285256bdd00664168/$FILE/A-32-27_Vol-II.pdf).

CHARLES Daniel, Between Genius and Genocide: The Tragedy of Fritz Haber, Father of Chemical Warfare, Vol. 28. No. 2, London 2006.

Covenant of the League of Nations:

http://www.johndclare.net/league_of_nations_aims.htm, <https://treaties.un.org>.

ÇINAR M. Fatih, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Gelişimi Işığında Uluslararası Ceza Divanı, Çanakkale 2004.

DEMİRAĞ Fahrettin, “Uluslararası Ceza Divanı, Savaş Suçları, Saldırı Suçu, Mevzuatımıza Göre Savaş Hali”, Uluslararası Ceza Divanı, İstanbul 2007.

DINSTEIN Yoram, The Conduct of Hostilities Under The Law of International Armed Conflict, Cambridge UK 2004.

EKŞİ ATEŞ Canan, Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi, Ankara 2004.

ENDC- Eighteen Nations Disarmament Committee; (18 devletin temsil edildiği, silahsızlanmaya dair uluslararası konferans komitesidir);
<http://www.un.org/disarmament/HomePage/DisarmamentCommission/UNDiscom.shtml>.

ERDAL Selcen, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, Ankara 2010.

ERDURMAZ A. Serdar, Orta Doğu’daki Kitle İmha Silahları Silahların Kontrolü ve Türkiye, Ankara 2003.

ESER Albin, “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri”, Uluslararası Ceza Divanı, İstanbul 2007.

FEAKES Daniel / KENYON Ian, ‘How and Why OPCW Came to the Hague’, The OPCW, The Hague 2007.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, “Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri, Cilt I, Ankara 2010.

General Treaty for the Renunciation of War (1928);

http://www.iilj.org/courses/documents/kellogg-briandpact_000.pdf.

GLASSTONE Samuel / Philip Dolan, The Effects On Nuclear Weapons, US Defence and US Department of Energy Press, Washington DC 1977.

<http://www.cddc.vt.edu/host/atomic/nukeffct/#EONW77>.

GOLDBLAT Josef, Arms Control, Oslo Norway 1994.

GÜNEYSU Gökhan, “Askeri Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, Ankara Barosu Dergisi 2012/4.

1907 Hague Regulation IV:

<http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=61CDD9E446504870C12563CD00516768>.

HENCKAERTS Jean-Marie / BECK Lousie Doswald, Customary International Humanitarian Law, vol. I, Rules, Rule 72, Cambridge UK 2005.

KENYON Ian, ‘The USA/USSR Arms Control Relationship and Its Impact on the CWC’, BW Conventions Bulletin, 72/73, September 2006.

KENYON Ian R / Feakes Daniel, OPCW: The Creation of the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, A Case Study in the Birth of an Intergovernmental Organisation, The Hague, The Netherlands, 2007.

Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi; Komite Başkanı Wagner’in, “Kimyasal Silahlar Sözleşmesi müzakerelerindeki son aşamadaki çalışma raporu”, CD/CW/WP.400, 18 Mayıs 1992, <https://disarmament-library.un.org>.

Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi;

“Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve Bu Silahların İmhasına İlişkin Sözleşme Taslağı”, CD/CW/WP.400/Rev.1*, 22 Haziran 1992, <https://disarmament-library.un.org>.

Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi;

“Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanılmasının Yasaklanması ve Bu Silahların İmhasına İlişkin Sözleşmenin Taslak hali.” CD/CW/WP.400/Rev.2, 10 Ağustos 1992.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ABD Çalışma Programı:

‘USA Work program regarding negotiations on prohibition of chemical weapons’, CCD/360, 20 Mart 1972, <http://www.bits.de/public/researchnote/rn03-2-2.htm>.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Hollanda Çalışma Programı:

‘Netherlands-Working Paper on an International Organ for the Support of a CW Convention and Other Disarmament Agreements’, CCD/410, 31 July 1973.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Doğrulama Eki:

<http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/verification-annex/part-i/>.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Kimyasallar Eki: <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/annex-on-chemicals/b-schedules-of-chemicals>.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Gizlilik Eki:

<http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/confidentiality-annex/>.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ABD Taslağı: ‘USA-Draft convention on the prohibition of chemical weapons’, CD/500,18 April 1984.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi İngiltere Taslağı:

‘UK Draft convention on the prohibition of the developement, porduction and stockpiling of CW and on their destruction’, CCD/512, 6 August 1976. The process of drafting this text is described in: Ian Kenyon, ‘The Summer of ‘76’, CBW Conventions Bulletin, May 2006.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Japonya Taslağı: CCD/420, 30 Ağustos 1974.

KSYÖ Gizlilik Komisyonu:

www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/confidentiality-commission/about-the-confidentiality-commission/.

KSYÖ Bilimsel Danışma Kurulu:

www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/scientific-advisory-board/.

KSYÖ Yönetim ve Finans Danışma Kurulu:

www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/advisory-body-on-administrative-and-financial-matters/about-the-advisory-body-on-administrative-and-financial-matters/.

KSYÖ’nün Gelecekteki Öncelikleri Danışmanlar Kurulu:

www.opcw.org/about-opcw/subsidiary-bodies/advisory-panel-on-future-opcw-priorities/.

Körfez Savaşı: <http://www.history.com/topics/persian-gulf-war>.

Libya’nın Kimyasal Silahlarının İmhası Süreci:

<http://www.npr.org/blogs/parallels/2013/09/11/221337548/lessons-from-libya-on-how-to-destroy-chemical-weapons>, <http://www.opcw.org/news/article/libya-completes-destruction-of-its-category-1-chemical-weapons/>, <http://www.opcw.org/the-opcw-and-libya/libya-facts-and-figures/>.

MASHHADI Hassan, “How the negotiations ended”, Chemical Weapons Conventions Bulletin, No: 17- September 1992.

MATTHEWS Robert / TAUBMAN Anthony, ‘Preparing for implementation of the Chemical Weapons Convention: Progress during 1993’, in JB Poole and R Guthrie, Verification 1994: Arms Control, Peackeping and the Environmetn, London VERTIC/Brassey’s 1994.

NORTHEGE F.Samuel, The League of Nation, Leicester UK 1986.

ÖNDER Orhan, Birleşmiş Milletler Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara 2006.

ÖNOK Murat, Tarihi Perspektifleriyle Uluslararası Ceza Divanı, Ankara 2003.

ÖZGÜR Salih, Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma Çabaları, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk, 11. Bası, Ankara, 2012.

PEARSON Richmond Hobson, "Disarmament", American Society of International Law, Vol. 2, No. 4, October 1908.

ROBINSON Julian Perry, STOCK Thomas, SUTHERLAND Ronald, "The Chemical Weapons Convention: The success of chemical disarmament negotiations", SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament, Oxford 1993.

RÖLİNG Bert V.A., "The Ban On The Use Of Force and The U.N. Charter", The Current Legal Regulation Of The Use Of Force, A.CASSESE, Dordrecht, The Netherlands 1986.

Sanayi Devrimi: <http://www.itusozluk.com/goster.php/sanayi+devrimi>.

SEZGİN Kübra, Silahsızlanma-Disarmament, <http://www.tuicakademi.org/index.php/temel-kavramlar/4414>.

SHAW N. Malcolm, International Law, Cambridge 2003.

Silahsızlanma Komitesi Konferansı: USA, 'Work program regarding negotiations on prohibition of chemical weapons', CCD/360.

Silahsızlanma Komitesi Konferansı: Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya ve Sovyet Rusya'nın, "Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin sözleşme taslağı, CCD/361, 28 Mart 1972.

Silahsızlanma Komitesi Konferansı: Japonya'nın Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne dair önerdiği Sözleşme taslağı, CCD/420, 30, Ağustos 1974.

Silahsızlanma Komitesi Konferansı: İngiltere'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin önerdiği sözleşme taslağı, CCD//512, 6 Ağustos 1976.

Silahsızlanma Komitesi Konferansı: SSCB, "Kimyasal Silahların Yasaklanması Antlaşması'na uyumun denetlenmesine ilişkin bazı yöntemler" (Some methods of

monitoring compliance with an agreement on the prohibition of chemical Weapons), CCD/558, 3 August 1976.

Silahsızlanma Konferansı: (Kimyasal Silahlara İlişkin Geçici Nitelikteki Yardımcı Organ'ın yeniden kurulmasına dair karar) CD/440, 28 Şubat 1984.

Silahsızlanma Konferansı: Silahsızlanma Konferansı Geçici Komitesi Raporu'nda müzakerelerin formunun değişmesine ilişkin karar: CD/539, 28 Ağustos 1984.

Silahsızlanma Konferansı: ABD'nin kimyasal silahların yasaklanmasına dair hazırlanmış olduğu taslak sözleşme, CD/500, 18 Nisan 1984.

Silahsızlanma Konferansı: Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi'nin yayınlamış olduğu rapor, Chemical Weapons Bulletin, CD/1170, 26 Ağustos 1992.

SOLIS, D. GARY, The Law of Armed Conflict International Humanitarian Law in War, New York 2010.

SOUTAR Ian, Letter to States Parties to the BWC, 15 December 1997, as reproduced in HSP, BASIC / VERTIC BWC Sixth Review Conference Briefing Book, 2006.

SSCB-Kimyasal Silahların Yasaklanması Antlaşması'na uyumun denetlenmesine ilişkin bazı yöntemler (Some methods of monitoring compliance with an agreement on the prohibition of chemical Weapons), CCD/558, 3 August 1976.

STERN Jessica, "All's well that ends well?" Verification and the CWC", Verification 1993: Arms Control, Peacekeeping and the Environment, JB Poole / R Guthrie, London 1993.

STOCK Thomas, 'The CWC and old and abandoned CW', The Challenge of Old Chemical Munitions and Toxic Armaments Wastes, Stockholm, Norwegian 2007.

SUR Melda, "Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği", Yaşar Üniversitesi Dergisi, <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf>.

ŞEN Ersan, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara 2009.

TABASSI L.W, Paris Resolution and Related Understandings, OPCW: The Legal Text, The Hague, 1999.

The First Committee of the UN General Assemble, <http://www.un.org/en/ga/first/>.

The Resolution of the Conference on Disarmament: CD/PV.606, s. 20, <https://disarmament-library.un.org>.

The Resolution of the Conference on Disarmament: CD/PV.606, s. 20,
<https://disarmament-library.un.org>.

The Success Story of OPCW, <http://www.opcw.org>.

The White House, ‘The President’s Chemical Weapons Initiative’ Office of the Press Secretary, 25 September 1989. ‘The Presidents Chemical Weapons initiative’ The White House, Office of the Press Secretary, 25 September 1989.

Treaty of Versailles: <http://www.firstworldwar.com/source/versailles159-213.htm>.

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı:
Kimyasal Silahlar Sözleşmesi: <http://ua.mfa.gov.tr/>.

Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi: <http://www.mfa.gov.tr/silahlarin-kontrolu-ve-silahsizlanma.tr.mfa>.

UK Department of Trade and Industry, Annual Report 2004: Operation of the Chemical Weapons Act, section 8, ‘The general purpose criterion’. 1996,
http://armscontrolcenter.org/issues/biochem/fact_sheet_cw/.

‘**UK,** Making the chemical weapons ban effective’, CD/769, 10 July 1987, Netherlands, CD/PV.592, s. 4, dated 23 May 1991, Italy, CD/PV.615, s. 17, 5 March 1992.

UN, Audiovisual Library of International Law,
<http://legal.un.org/avl/ls/lawofarmedconflict.html>.

United Nations Official Records: 47th Session of the General Assembly, Supplement No. 27 (A/47/27), 23 September 1992.

United Nations Refugee Agency:
<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3dd8b9854>

UN Security Council, S/RES/1540(2004), adopted by the Security Council at its 4956th meeting on 28 April 2004.

United States. War Department, *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records of the Union and Confederate Armies.* Series 2. Vol. 5. Washington, DC: Government Printing Office 1899.

US Army Chemical School, FM 3-100/MCWP 3-3.7.1 Chemical Operations Principles And Fundamentals, Washington DC, May 1996, Preface, Kitaba elektronik ortamda ulaşmak için bkz.
<http://www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/army/fm/3-100/index.html>

WHO, Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, Geneva 2004.

WILLEM J.Von Genugten, International Institutional Reform, 1st Edition, Tilburg, Netherlands 2009.

YENİSEY Feridun / TURHAN Faruk, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi, İstanbul 2007.